

ПРОСОБЈЕТА

134

НОВЕМБАР 2016

Vrući »ITD-band«

Pojava ploče »20. vijek« zagrebačkog »ITD-band« nikoga u rokerskim krugovima nije ostavila hladnim. Najprije su razvojili kritičara. Jedni ih hvale, a drugi im nijesu svaku vrijednost i sve to tek na temelju crnog okrugloga komada plastike s rupom u sredini.

I dok je sve manje neopredijeljenih kritičara, sastav iz nastupa u nastup stjeće sve više poklonika među publikom. Nepristran promatrač može priznati nekoliko neporecivih činjenica: njihovi tekstovi nisu miltavi, i tek radi toga da budu isprški u pojedinje vokala u zvuku sastava, i u tom nekolincu je koncerata sastav u pojedinje vrijeme odsvirao. Ali ne osvajaju oni samo korektnošću, nego i sigurnošću. Ali ne budriglavosu da istjeraju do kraja vlastite sile, ali i oni slijive i još šarenje odnos i na

ITD BAND

VRLO SE ĆUDNOM DOIMA
ČINJENICA DA GLAVAN I
VRDOLJAK NISU UOPĆE
PROMOVIRALI PLOČU U SVOJIM
EMISIJAMA, NITI SE OGLASILI
BILO KAKVOM KRITIKOM.

Kad netko u sebi nosi pjesnika koji je napisao tri tisuće pjesama i neprekidnu bujicu muzike, i kad nekime čudom nađe pa pet »srodnih duša«, onda nastaje spoj pjesme, muzike i ljudi, ukrašen ITD band.

Spoj o kojem je riječ, desio se prije godinu dana. I već prije nekoliko mjeseci, na našem se diskografskom tržištu pojavila vrlo neobična ploča — »Dvadeseti vijek«. Neobična stoga što nema jednu ili dvije pjesme koje postaju hitom, već predstavlja nijgde prelomljenu cjelinu svih 10 pjesama, te ovu ploču zaista možemo s pravom nazvati muzičkim »prolećem«.

Covjek — če, koji je benda, a Mnogi su sama lica koju se, kupiti u kpletne nakupine, je prava rij. Zbirku treb neki način opet ljubiti predstavljati ku.

Dakle, pjesnik koji jednom reče: »Boje izdati pjesme nego državu«, čuo je netko sa Radio Velike Gorice, i snimke naslovne pjesme ploče »Dvadeseti vijek« odmah se našla u eteru. I tako je krenulo. Iza toga, uporedno s usponom na top-listi, počele su užurbane pripreme za snimanje ploče. Od trenutka ulaska u Jugoton, prošlo je svega tri tjedna i ploča se našla na tržištu. Nakon kratkog vremena dobila je izvanredne kritike. Vjerujatno je to jedini bend čijih se... stvari vrti...

Muzički pristup ITD-benda je izvan trendova koji su prisutni na jugoslavenskoj rock sceni. Uz vrlo prepoznatljiv zvuk, ploča ne prekriva skriveno...

»SLAVENSKA MINIATURA«

RODENI U VRGINMOSTU, ITD BAND
INTERVJU, BORIS BUDEN
155 GODINA SNP-a U NOVOM SADU
RASPRAVE O NOTORNOM, GORAN BABIĆ
POEZIJA, UROŠ BOJANOVIĆ

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Новински текстови и
фотографије, ITD Band из 1980-их

ШТАМПА: Grafika Helvetica d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

На Петровачкој цести

На цести Петровачкој избјеглице
и триста дјеце у колони.
Над цестом круже грабљиве птице,
туђински авиони.
По камењару оснијеженом
челична киша звони...
У снијегу румена Марија,
мамина кћерка једина,
било јој седам година.

Три дана Грмеч газила
и посрнула стотину пута.
Сукњу је имала - ни кратку ни дугу,
а прслук мален, премален,
а поврх свега кабаница,
бескрајних рукава, широка, жута,
од старог очевог капута.

Понекад мала плакала,
некад се опет смијала
и весела била
kad bi је мати тјешила:

“Још само мало, рођена,
па ћемо видјети Петровац,
а то је варош голема,
ту има ватре и хљеба
и кућа - до самог неба”.

Радовала се дјевојчица
и ватри, и граду невиђеном,
а сада лежи, сићушна као птица,
на цести Петровачкој,
на цести окрвављеној.

Очи гледају широм,
ал сјаја у њима нема,
са мртвих усана мале
оптужба тече нијема:

О, страшна птицо, ти си ме убила,
а шта сам крива била!
Седам сам година имала,

ни мрава нисам згасила.
Тако сам мало живјела,
и тако мало видјела,
а свему сам се дивила.
Била сам безбрижни лептир,
а ти ме покоси, птицо,
ти ми угаси зјене,
поломи ручице моје,
од глади отежала,
од зиме укочене.

Оптужбу вапије дијете,
стиснутих модрих пести,
у окрвављеном снијегу,
на Петровачкој цести.

Туђински људи крвави,
кућу су нашу спалили,
дјетињство су ми укради,
и много наших убили.

Туђинске птице, челичне немиле,
над планином су нашом летјеле.

Смрачи се, рођена горо,
и на све наше путе,
пошаљи синове своје,
пошаљи вукове љуте,
освети моје ноге израњене,
и јутра гладна расплакана,
и руке модре и смрзнуте.

Загрми, тата, из великог топа,
помлати туђе гадове,
забубњај, брацо, митраљезом,
мртва те сестра зове.

Освету вапије дијете,
стиснутих смрзнутих пести,
у крви и снијегу,
на Петровачкој цести...

Бранко Ђорђић

Bez naziva, Jadran Boban, 2016.

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na
IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD,
Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD MALE GOSPOJINE DO ARANĐELOVDANA	46	ROĐENI U VRGINMOSTU
	Nenad Jovanović		Željko Kresojević
	HRONIKA		MUZIKA
09	NE PRISTAJEM	49	ČAROBNJAK ZNANOSTI
	Aneta Lalić		Snježana Đorđević
	HRONIKA, GOSTOVANJE MIRJANE KARANOVIĆ		ESEJ
10	KOME SMETAJU NAZOR I ĆOPIĆ	52	SJEĆANJE NA POKOLJ U GLINI
	Dragana Bošnjak		Igor Mrkalj
	HRONIKA		HISTORIJA
12	KUPOVINA VREMENA	56	KROZ VASIONU I VEKOVE
	Zoran Daskalović		Đorđe Nešić
	POLITIKA		ZNANOST
14	QUO VADIS, AMERIKA?	58	NAŠA PREZIMENA (16)
	Tomislav Jakić		Živko Bjelanović
	POLITIKA		SAŽETO O PREZIMENIMA BUKOVICE,
			ISTRAŽIVANJE
16	LJEVICA SE MORA VRATITI DRUŠVENOJ SOLIDARNOSTI	60	SVE OVO DIJELIMO
	Čedomir Višnjić i Goran Borković		Marija Bošnjak
	INTERVJU, BORIS BUDEN, FILOZOF		IZDAVAŠTVO
21	IZVRNUTA LOGIKA BRUNE ESIH	62	VUK, MAKSO I VLADO
	Dragan Markovina		Čedomir Višnjić
	POLITIKA		PUT KNJIGE
23	PROFESORI MARKSIZMA – NAJZALUDNIJI OD SVIH ZALUDNIH LJUDI	63	CRTICA
	Goran Borković		Izabrao Čedomir Višnjić
	POLITIKA		
25	ADMIRAL	64	LEVANT NA DLANU
	Goran Babić		Siniša Tatalović
	RASPRAVE O NOTORNOM (10)		KNJIGE
27	PRIČA O TRI TRUBAČA	66	JEZIK, POLITIKA, (NE)SLOBODA
	Đorđe Matić		Virna Karlić
	ESEJ		KNJIGE
30	BIĆU PISAC ILI NIŠTA	69	LITERATURA KAO LIFESTYLE
	Herman Hesse Calw		Sanja Šakić
	POEZIJA, PREVELA MILENA SEVEROVIĆ		KNJIGE
36	DUGI PUT KROZ RAVNICU	72	PROLAZ U NEVIDLJIVO
	Bojan Munjin		Srđan Gagić
	KAZALIŠTE		KNJIGE
40	POSVETA POETICI NEMOGUĆEG	74	NARAVNO U GRADU
	Igor Ružić		Uroš Bojanović
	KAZALIŠTE		POEZIJA
44	UMJETNIK KAO ETNOGRAF	78	BEZIMENI
	Sandra Uskoković		Neven Vučić
	IZLOŽBE		PROZA
		82	PANOPTIKUM
			Goran Borković

OD MALE GOSPOJINE DO ARANĐELOVDANA

Nenad Jovanović

KOČIĆева ГОДИЊИЦА – Pododbor "Prosvjete" u Borovu priključio se obilježavanju stogodišnjice smrti slavnog srpskog pisca Petra Kočića. O život i radu književnika koji je u svojim djelima oslikavao Bosnu 19. vijeka i borio se za slobodu i društvenu pravdu, govorio je profesor Jovan Delić s Filološkog fakulteta u Beogradu.

KULTURNA BERBA – Pododbor "Prosvjete" u Kneževim Vinogradima organizirao je trodnevnu kulturnu manifestaciju. Belomanastirski slikar i etnograf Milan Dvornić otvorio je svoju izložbu slika i predstavio knjigu "Oj Vidovo, Vidovo". Drugog dana održano je pjesničko veče uz učešće lokalnih pjesnika, pisaca i pjevača Mihajla Zečevića, Živojinu Manojloviću i Brani-slava Barvalca. Pjevač i tamburaš iz Bobote Mihajlo Zečević predstavio je svoju knjigu pjesama "Iz srca i duše", a Živojin Mihajlović knjigu pjesama i opisa narodnih običaja "Trpinjo, ja sam tvoje dete". Mjesec dana kasnije, također u Domu kulture, održana je po prvi puta dvodnevna likovna kolonija. Odazvalo se osam slikara iz Kneževih Vinograda, Donjeg Miholjca i Zmajevca, dok je još dvoje dostavilo radove na izložbu.

PORTRETI JOVICE DROBNJAKA – U prostorijama Centralne biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu postavljena je izložba "Portreti 2" fotografica Jovice Drobnjaka. O slikama i izložbi govorili su voditeljica biblioteke Snježana Čiča, fotograf Mio Vesović i sam autor. Izložba predstavlja drugi dio serije "Portreti 1" koja je u februaru ove godine izložena u zagrebačkoj knjižnici "Bogdan Ogrizović". Portretima ljudi koji su objavljivani u više novina i portala u ovoj na izložbi su dodate i slike osoba koje su dale doprinos u afirmaciji "Prosvjete" i kulturi Srba uopće.

Otvaranju izložbe, koju se moglo razgledati do kraja oktobra, prisustvovali su i mitropolit Porfirije, diplomični ambasadori Srbije u Zagrebu, manjinski aktivisti i aktivisti srpskih organizacija, kao i ljudi iz javnog života Zagreba.

MIRISNO ВЕЧЕ У БИБЛИОТЕЦИ – Dana 13. oktobra, u uobičajeno vrijeme za književne večeri i susrete u „Prosvjetinoj“ zagrebačkoj biblioteci Aleksandra Radošević Sabadoš i Mirjana Čupić iz Vukovara govorile su o lavandi i svojim proizvodima stvorenim na bazi ove aromatične biljke. Govorom i komunikacijom dominirala je Aleksandra, dok je Mirjana suvereno i znalački govorila o svojim proizvodima. Relaksiranoj atmosferi prisutnih pridonio je i opuštajući miris lavande.

IKONE U RIJECI – U organizaciji "Prosvjete" i njenog riječkog pododbara u pravoslavnoj crkvi Svetog Nikole u Rijeci postavljena je izložba koju čini 40 ikona iz crkvenih arhiva. Izložbu su otvorili gradonačelnik Rijeke Vojko Obersnel, vladika gornjokarlovački Gerasim i potpredsjednik "Prosvjete" Jovica Radmanović.

„Srbi kao najveća manjinska zajednica u Rijeci mogu i trebaju više doprinosti u pogledu obogaćivanja kulturnog sadržaja grada, pogotovo kada se to promatra u kontekstu budućih događanja u okviru projekta – Rijeka 2020 Evropska prijestolnica kulture“, rekao je tom prilikom Radmanović.

O radovima na umjetninama hrama Sv. Nikolaja i samoj zbirici govorili su i Nikolina Belošević, vanjska suradnica Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci. Goran Bulić, viši konzervator – restaurator iz Restauratorskog odjela u Rijeci.

JOŠ MALO RIJEKE – Izložba je bila svojevrstan uvod u 20. Etno-smotru nacionalnih manjina Rijeke na kojoj se srpska zajednica predstavila upečatljivim programom. Spase Mutavski govorio je o srpskim narodnim nošnjama, Jovan Savičin Prica o običajima i vjerovanjima, a predstavljen je časopis "Bijela pčela", koji izdaje riječki pododbor „Prosvjete“. Prikazan je i film o Mihajlu Pupinu i otvorena izložba o njegovom liku i djelu. Predstavljen je i stručni časopis za istoriju Srba „Artefakti“ o kojem je govorila Ljubinka Toševa Karpowitz.

Smotra je završila šahovskim turnirom na kojem je ekipa "Prosvjete" osvojila drugo mjesto, iza ekipe Matice slovačke.

VIŠKOVCI U FUTOGU ... – Muška i ženska pjevačka sekcija viškovskog pododbora „Prosvjete“ nastupila je na "IX Festivalu Biserna grana Futog" održanom početkom oktobra na kojem je nastupilo 15 ansambala. U revijalnom dijelu Viškovci su predstavili ličku narodnu nošnju, a održano je i takmičenje za najljepšu nošnju.

Na trodnevnom putovanju posjetili su manastire, kulturne znamenosti i uživali u prirodnim ljepotama Novog Sada. zajedno s ostalim učenicima, bili su gosti kod gradonačelnika Novog Sada, nakon čega su defilirali ulicama tog grada.

... I KAO DOMAĆINI – Pododbor Viškovo bio je domaćin 4. Susreta pjesnika i prijatelja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj koji su održani 22. oktobra 2016. godine. Mnogobrojna publika uživala je u stihovima pjesnika iz Siska, Krnjaka, Rijeke, Viškova, Zajednice Talijana Rijeka i Zajednice Mađara Rijeka.

SUSRETI U MOSLAVINI – Pododbor u Garešnici krajem oktobra organizirao je 11. Susrete u Moslavini uz učešće KUD-ova iz Hrvatske i BiH s ciljem predstavljanja kulturne baštine Srba u Moslavini i očuvanja srpskog kulturnog identiteta u ovom dijelu Hrvatske. Nastupili su pododbori "Prosvjete" iz Ogulina, Garešnice i Virovitice, a po prvi put hrvatsko društvo KUD „Strahoninec“ i bošnjačko KUD „Mladost“ iz Otoke u BiH.

„VEČER U DOBROM DRUŠTVU“ – Mnogobrojna sisačka publika i ove je godine imala priliku uživati u manifestaciji "Večer u dobrom društvu". Uz domaći pododbor nastupili su i njihovi gosti i kolege iz Viškova, Hrvatske Koštajnice, Petrinje, Malog Gradca, kao i vokalno-instrumentalni sastav L.I.P.E. i KUD "Zvuci Banije" iz Jabukovca.

NOVE ZBIRKE PRIČA ĐURE MARIČIĆA – Iz štampe su izšle dvije najnovije zbirke priča poznatog sisačkog književnika Đure Maričića "Direktor" i "Priče iz kreveta", čime je obilježen i svojevrsni jubilej – 40 izdanih knjiga u isto toliko godina bavljenja književnošću.

Riječ je o dvije knjige pripovijetki različite tematike i vremenskih razdoblja, od Drugog svjetskog do ovog najnovijeg rata. "Priče iz kreveta", književnik Žarko Milenić ocijenio je kao "sjajne crtice o muško-ženskim odnosima.

ŽAL ZA MLADOST BORE STANKOVIĆA – Dr Dušan Marinković, odne davno penzionirani profesor srpske književnosti sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta, održao je 20. oktobra u Centralnoj biblioteci "Prosvjete" veoma nadahnuto predavanje u povodu godišnjice rođenja velikog srpskog književnika Borisava Stankovića.

DRUŽENJE U PAKRACU – Krajem oktobra pakrački pododbor upriličio je kulturnu manifestaciju „Druženje u Pakracu“ na kojoj su se, uz domaćine, pjesmom i folklorom predstavili i njihovi kolege i gosti iz Okučana čije su koreografije uvijek dojmljive.

TATIŠIĆEVA IZLOŽBA – U prostorima biblioteke „Prosvjete“ u Zagrebu održana je izložba Jovana Tatišića, umjetnika koji naredne godine slavi 50 godina rada. Tatišić je jedan od rijetkih umjetnika posvećenih slikanju banjiskih pejsaža kakvi su nekada bili, čime nastoji opustjelu Baniju spasiti od zaborava.

Velikom broju prisutnih poštovalaca likovnog izražaja, kao i onih koje Tatišićeve slike podsjećaju na djetinjstvo, obratile su se autorica izložbe Sanda Stanačev Bajzek, Ljiljana Vukašinović iz „Prosvjete“ i sam autor.

Pored uobičajenih pejsaža, izloženi su i radovi koji se referiraju na ustaški pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi 1941.

NOVA GLAVNA SKUPŠTINA – U Zagrebu je 5. novembra održana još jedna neuspjela izborna sjednica Glavne skupštine „Prosvjete“ jer se podijeljeni delegati nisu uspjeli dogоворити ni oko dnevног reda.

Predsjednik „Prosvjete“ Siniša Ljubojević najavio je da će ubuduće surađivati s Glavnim odborom, Sudom časti i Nadzornim odborom Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“, što je ranije odbijao i nastojao ih smijeniti.

KONCERT U MARKUŠICI – U Markušici je 5. novembra održan go-dišnji koncert „Vrata Srema“ u organizaciji tamošnjeg pododbora „Prosvjete“ i KUD-a „Srem“.

Osim domaćina, nastupili su KUD „Milovan Gajić“ iz Petrova i KUD „Krepšić“ iz istoimenog sela u Republici Srbiji, KUD „Vaso Đurđević“ iz Bršadina, mlađa grupa pododbora „Prosvjete“ iz Ostrova, odakle je došao i istoimeni KUD, kao i KUD „Đoko Patković“ iz Bobote. Svi oni izveli su igre istočne Slavonije, i raznih krajeva Srbije. Po riječima mještana, ovako veliki broj publike ne pamti se u posljednjih 30 godina.

SLAVA U BRŠADINU – Bršadinski pododbor „Prosvjete“ i KUD „Vaso Đurđević“, povodom Sv. Stefana Dečanskog, krsne slave KUD-a, organizirali su koncert u kojem su, osim dječje i omladinske folklorne grupe domaćina, učestvovali članovi dječje grupe „Prosvjetinog“ pododbara u Garešnici i članovi tamburaške i folklorne sekcije KUD-a „Branislav Nušić“ iz Borova. Učesnici su izveli igre iz različitih krajeva Srbije kao i zavičajne igre Srba iz Hrvatske, a istog dana otvorena je i izložba amaterskih umjetničkih fotografija.

Umjetničkom rukovodiocu KUD-a „Vaso Đurđević“ Bojanu Laziću uručena je Zahvalnica za dugogodišnji rad i doprinos razvoju KUD-a.

ĆA-BRE – „Prosvjetin“ pododbor iz Splita, koji više godina surađuje sa Zajednicom Hrvata „Tin Ujević“ iz Beograda, održao je nastup u okviru kulturno-umjetničkog programa „Srpsko – hrvatski memento“. Uz ženski zbor pododbora, nastupili su i etno-ženska pjevačka grupa KZK „Izvor“, tamburaški sastav „Slavonija“ i Anđela Ninković, a kao specijalni gost nastupio je Miodrag Miki Jevremović. Prikazan je i dokumentarni film „Pravoslavne crkve Dubrovnika“. Domačin programa je bio glumac Aljoša Vučković.

Cilj manifestacije je da se kroz igru, pjesmu i film ponovo uspostave prekinute veze Beograđana i Srbije s jedne te Splita i Dalmacije s druge strane. Te su sredine prije rata krasili dobiti odnosi i suradnja, uključujući i odlaske brojnih Spiličana na studije u Beograd, pa i ne čudi izraz „ća-bre“ koji je to označavao.

NAGRADA ZA BORDU – Dojen animacije u Jugoslaviji i Hrvatskoj, karikaturista, autor stripova brojnih namjenskih likovnih radova Borivoj Dovniković Bordo dobio je još jedno priznanje – na Međunarodnom festivalu animiranog filma u Banjaluci dodijeljena mu je Nagrada za životno djelo, za izuzetan doprinos animiranom filmu. Priznanje je došlo upravo na 65-godišnjicu realizacije prvog autorskog crtanog filma "Veliki miting", koji su 1951. godine realizirali karikaturisti Walter Neugebauer, Vlado De-lač, Ico Voljević i Dovniković. Ekipa "Velikog mitinga" rezultirala je povjesnim institucijama jugoslavenske animacije – prvim poduzećem za proizvodnju crtanog filma "Duga filmom", Studijem za crtani film "Zagreb filma", Zagrebačkom školom animiranog filma, Međunarodnim festivalom Animafest i Akademijom filmske animacije pri zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti.

PROSVJETA NA 61. BEOGRADSKOM SAJMU KNJIGA – SKD „Prosvjeta“ se i ove godine predstavila svojim izdavaštvo na Međunarodnom beogradskom sajmu knjiga. Smješten u prvom „prstenu“ hale 1, ravnopravno među domaćim izdavačima, štand „Prosvjete“ bio je odlično posjećen. Bilo je to mjesto sastajanja, druženja, razgovora, dogovora, upoznavanja. Mnoge eminentne ličnosti iz kulturnog i političkog života Srbije posjetile su Prosvjetin štand.

Još jednom se pokazalo da svojim prepoznatljivim opusom izdavačka djelatnost SKD „Prosvjeta“ svakako zasluguje i opravdava svoje mjesto pod kupolom velike hale Beogradskog sajma.

Ovogodišnji sajam zabilježio je rekordnu posjećenost od 185.000 posjetilaca s kupljenim kartama. Kritičari tvrde da je prošao u znaku velikih izdavačkih poduzeća i s nešto manje kvalitetnom ponudom nego prethodnih godina.

STIGLI NOVI NASLOVI – U Centralnoj biblioteci „Prosvjete“ održana je od 7. do 9. novembra već tradicionalna izložba novih naslova nabavljenih na netom završenom Beogradskom sajmu knjiga. Ove godine nabavljen je rekordan broj novih naslova.

„Iz područja historije izdvajam 'Srbe u Habsburškoj monarhiji', dvotomno izdanie 'Prometeja', kao i velik broj biografija, poput one Bate Živjinovića“, rekla je voditeljica biblioteke Snježana Čića, koja je od političke tematike izdvojila "Krst na krizu" Ratka Dmitrovića.

„Nabavili smo i brojnu beletristiku, između ostalog i knjigu nobelovca Boba Dylana, djelo Mirka Demića 'Ćutanja iz gore' koje se bavi Petrovom gorom, kao i zbirku priča 'Orlovi ponovo lete' nastalu povodom stogodišnjice rođenja Branka Ćopića, a za koju su svoj doprinos dali poznati srpski pisci. S obzirom na velik broj naslova dječje literature, ni ona nisu ostala zakinuta“, kazala je Čića.

SAJAM KNJIGA U ZAGREBU – Na 39. po redu Interliberu, sajmu knjiga u Zagrebu koji je održan u dva paviljona Zagrebačkog velesajma od 8. do 13. novembra uspješno se predstavilo Izdavačko poduzeće "Prosvjeta" d.o.o. Ulaz je bio slobodan, a procjenjuje se da je Interliber, čije su zemlje partneri ove godine bili Kina i Srbija, posjetilo 130.000 posjetilaca. Mnogi su zamjerili što se kod brojnih izdavača sajam pretvara u rasprodaju starih izdanja, ali je i pored knjižarske krize bilo novih naslova.

Štand „Prosvjete“ bio je dobro posjećen, a interes je vladao i za nova izdanja, kao i za dječje knjige i slikovnice.

O JOVANU STERIJI POPOVIĆU – Dana 17. novembra je u Centralnoj biblioteci „Prosvjete“ u Zagrebu održano predavanje u čast još jednog velikog srpskog pisca Jovana Sterije Popovića. Predavanje o ovom vršnom piscu, osnivaču srpske drame, održao je profesor dr Dušan Marinković.

„KNJIŽEVNI OPUS MILUTINA MILANKOVIĆA“ – U Kulturnom i naučnom centru „Milutin Milanković“ u Dalju, održan je Međunarodni naučni skup „Književni opus Milutina Milankovića“, prvi skup posvećen književnom stvaralaštvu znamenitog naučnika o čemu je izlagalo četrnaest predavača.

Cilj skupa je da se revalorizira Milankovićevo književno djelo, s obzirom da je on bio odličan književnik, memoarista prije svega i pisac naučno-popularnog romana. Njegov roman „Uspomene, doživljaji i saznanja“ spada u sam vrh memoaristike, kao i sjajna zbirka pripovijetki „Kroz carstvo nauka“. „Naša je želja da epistolarni roman, istorija astronomije ‘Kroz vasionu i vekove’ jednog dana bude lektira u srednjim školama“, rekao je Đorđe Nešić, direktor Milankovićevog KNC-a.

„ISTORIJA SRBA U MAĐARSKOJ“ – Od 24. do 26. novembra u Budimpešti je održan skup „Istraživanje istorije Srba u Ugarskoj (Mađarskoj): stanje i perspektive“ u organizaciji Srpskog instituta u Budimpešti, Matice srpske i Instituta za istoriju Mađarske akademije nauka.

Na dvodnevnom skupu koji se održavao u zgradici „Tekelija numa“ svoja su izlaganja imali predstavnici Istoriskog instituta iz Beograda – Nino Delić, Jelena Ilić Mandić, Petar Krestić, Radomir J. Popović; Gojko Malović iz Arhiva Jugoslavije, profesori sa Odseka za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu – Nenad Ninković, Goran Vasin, Boris Stojkovski, Petar Rokai; naučnici iz Istoriskog instituta MAN – Tamaš Palošfalvi, Klara Heđi, Barna Arbaham, Zoltan Sas, Kristian Čaplar-Degović, Agneš Ozer iz Muzeja Vojvodine; istoričar umjetnosti Vladimir Simić; Branko Bešlin i Ljubomirka Krkljuš iz Matice srpske iz

Novog Sada; Stevan Bugarski predstavnik Saveza Srba u Rumuniji iz Temišvara; Čedomir Višnjić iz Zagreba; Ištvan Pereš i Pera Lastić iz Srpskog instituta u Budimpešti.

Trećeg dana, u prostorijama Srpske samouprave u Budimpešti, učesnici skupa razgovarali su na okruglom stolu *Mikroistorijska istraživanja i nastava istorije Srba u Mađarskoj*.

Na kraju trećeg dana, a u okviru programa Dana Seobe, za učesnike skupa organiziran je izlet brodom do Sentandreje gdje su posjetili muzej i Srpsku pravoslavnu crkvu, te na povratku razgledali Budimpeštu sa Dunava.

PUT SLAVE – Vijeća srpske nacionalne manjine često svoje proslave obogaćuju nastupima članova pododbora „Prosvjete“. Tako je bilo i na Aranđelovdan, krsnu slavu VSNM Zagrebačke županije, na kojoj su uspješno nastupili folklorna sekcija zagrebačkog pododbora „Prosvjete“ pod vodstvom Nade Komljenović i ZborXop koji djeluje pod vodstvom Jovane Lukić.

Mirjana Karanović i Bojan Munjin u Hrvatskom novinarskom domu, 2. novembra 2016.

NE PRISTAJEM

Mirjana Karanović, proslavljeni beogradska glumica i od nedavno redateljica, mirovorka i aktivistkinja, međunarodno priznata, držala je dvosatnu budnost svih onih koji su je došli poslušati u *Hrvatskom novinarskom domu* 2. novembra. Uz moderatora Bojana Munjina prošla je sito i rešeto jugoslavenskog filma i pozorišta i, sada nedostizne, razbibrige. Prisjetila se svojih početaka i paradigmatskog "Petrijinog venca", svoje neviđene radosti da igra sa tada već afirmiranim Mikijem Manojlovićem u "Ocu na službenom putu", te svih ličnih momenata slave, ali i kolektivnog unakažavanja kulture.

Mirjana Karanović postala je više od vrsne glumice. Svojim neustrašivim odnosom spram ratnog naslikeđa u Srbiji, svojim profesionalnim i ličnim interesom za ljudsku traumu i sve druge posljedice društvene nepravde, Karanović je postala vidljivo opće mjesto bijesa pripadnika desno orientiranih organizacija u Srbiji.

Svojim posljednjim filmom "Dobra žena", redateljskim prvijencem, postavila je snažnu metaforu Srbije koju predstavlja glavnim likom Milenom. Milena, nakon svih drugih ženskih i nesentimentalnih likova, dobra je i vrijedna žena, ali uplašena i nezainteresirana za svijet izvan dvorišnog voćnjaka. Egzaktno suočavanje sa ratnim zločinima svoga muža u konačnici je dovodi u situaciju moralne i jedine moguće odluke.

Kao i u boljim vremenima, dolazak Mirjane Karanović u Zagreb značio je mogućnost ljepše i odvažnije perspektive gledanja na postjugoslavensko, srpsko društvo.

Aneta Lalić

УЗ НАСТУП УЧЕНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ БОБОТА У СРБУ

КОМЕ СМЕТАЈУ НАЗОР И ЂОПИЋ

пише: Драгана Бошњак
снимио: Јадран Бобан

„Испитивања родитеља су јасна порука па и претња Србима да не покушавају одржати свој систем вредности, да се не заносе с тим антифашизмом, јер је он само за церемонијалну употребу“, рекао је заменик председника СНВ-а Саша Милошевић

Уместо у уџбеницима где би им у држави која је настала на темељима антифашизма, НОБ-а, ЗАВНОХ-а и АВНОЈ-а, требало бити место, стихови познатих песника Бранка Ђопића и Владимира Назора који описују ратна страдања, славе отпор фашизму и немачком окупатору, нашли су се у истрази криминалистичке полиције.

На овогодишњем обележавању Дане устанка народа Хрватске, 27. јула у Србу одржаном у организацији Српског народног већа (СНВ) и Савеза антифашистичких бораца и антифашиста (САБА) Републике Хрватске, учествовали су и ученици из Основне школе Бобота који су рецитовали стихове из партизанских песама. Били су то стихови славних Ђопићевих песама: „На Петровачкој цести“, „Пјесма мртвих пролетера“, „На путу славних предака“ и „Лика“, чувене песме „Друже Тито, ми ти се кунемо“ црногорског академика Радослава Ротковића, „Ми смо Титови“ босанскохерцеговачког књижевника Адвана Хозића те стихови из песме „Титов напријед“ Владимира Назора, првог председника ЗАВНОХ-а и Председништва Народног сабора Хрватске.

Иако су ове песме училе и рецитовале бројне генерације бивше

Југославије, па тако и Хрватске, неке од њих се данас, 71 годину након победе над фашизмом, уместо те светле, с носталгијом сећају оне мрачне прошлости и времена усташке НДХ. Постављањем шатора, протестима и Томсоновим песмама, антифашистички скуп у Србу су покушали да спрече чланови десничарских удружења, а како им то није успело окомили су се на стихове и децу из Боботе која су их рецитовала. Задарско удружење „Жене из Домовинског рата“ је поднело пријаву правобранитељици за децу Ивани Милас Кларић, лажно тврдећи да су деца рецитовала следећи текст: „Ако те неко пита за партију и Тита, ти му реци да смо ми будући Титови борци, мој ће тата да пронађе још бољи топ са којим ће да удара по непријатељу, мој ће тата секирицом да удара по крвниковој глави“. Тобоже забринуто због „ злоупотребљавања и манипулисања децом“, а уствари с намером да се обрачуна с организаторима скупа, Србима и антифашистима, задарско удружење је затражило од правобранитељице да јавно осуди наступ деце, да заштити децу од „ширења мржње и потицања на насиље“ те да санкционише организаторе и осигура деци „право на информацију о Титовом комунистичком злочиначком режиму“.

Правобранитељица Милас Кларић је без икакве провере с организаторима скупа проследила пријаву Министарству образовања, чија је Просветна инспекција затражила полицијско поступање. По налогу Општинског државног тужилаштва у Вуковару крим-полиција Полицијске управе вуковарско-сремске

покренула је истрагу током које је подвргла испитивању родитеље тринаесторо деце из Боботе, што је унело немир и страх међу тамошње српско становништво.

– Испитивања родитеља су јасна порука па и претња Србима да не покушавају одржати свој систем вредности, да се не заносе с тим антифашизмом, јер је он само за церемонијалну употребу. У Србу су ти клинци учествовали у обележавању једне од највећих тековина европске цивилизације – рекао је за недељник “Новости” заменик председника СНВ-а Саша Милошевић. Осим родитеља деце, полиција је испитала и наставницу Љубицу Бауковић која у боботској школи предаје историју и географију, а рецитаторску групу води у месном Културно-уметничком друштву ‘Ђоко Патковић’ названом по једном од истакнутих учесника НОБ-а.

– Бобота је партизанско устаничко место, а њени мештани негују тековине НОБ-а и сећања на дане када су њихови преци “не” фашистичкој идеологији на овим просторима. Њихова жеља је била да иду у Срб, као што су ишли у Јасеновац и на друга места усташких злочина. Није у питању учешће деце, већ то што устанак у Србу значи устанак против фашиста међу којима су и усташе, као и то што догађај организују Срби – каже Лазо Ђокић, председник Заједнице удружења антифашистичких бораца и антифашиста у Вуковарско-сремској жупанији. Бобота је дала и народног хероја Богољуба Вукајловића Лалу, у НОБ-у се укључило више од 400 бораца од којих је погинуло њих 179, док је више од

200 мештана, међу којима и велик број Рома, одведено и убијено у Дудику код Вуковара или у Јасеновцу.

Стјепан Месић, бивши председник Републике и почасни председник САБА РХ, који је и сам говорио на скупу у Србу, у изјави *Новостима* је полицијско испитивање оценио јасном и претећом политичком и друштвеном поруком која је “с ону страну разума”.

– Ово наговештава да полуобразовани комесари духа који преузимају патронат над нашим друштвом имају нескривену амбицију да пропишу и, буде ли потребно, силом и терором проведу један једини, само њима прихватљив модел понашања у друштву. А то је модел заснован на бестијној ревизији наше новије историје, на фалсификовању непобитно утврђених историјских чињеница и на прешућивању свега и свих из наше прошлости који тим нововеким ‘хрватским goebbelsima’ нису по вољи. Све је очитије да живимо у средини која не само да ће толерисати неофашистичке инциденте, него ће активно, употребом државног репресивног апаратса, деловати против антифашиста и неговања антифашистичких традиција – рекао је Месић додајући како је оправдано упитати се постаје ли то сада и државна политика Хрватске и је ли ЕУ заборавила да су све земље оснивачице тога миленијумског подухвата израсле и формирале се на темељима победе над нацијаизмом и на вредностима антифашизма.

PRVI KORACI PLENKOVIĆEVE VLADE

KUPOVINA VREMENA

PIŠE: Zoran Daskalović

Plenkovićeve diplomatske vještine i iskustvo zasad su mu priskrbile nisku uspjeha na domaćoj političkoj sceni, a za prve iskorake na međunarodnoj pozornici, u BiH te Ukrajini, dobio je po prstima i tek ponešto aplauza i podrške

Suprotno očekivanjima, Plenkovićeva Vlada mirnije i sigurnije je zaplovila domaćim nego međunarodnim političkim vodama. Plenkovićeve diplomatske vještine i iskustvo zasad su mu priskrbile nisku uspjeha na domaćoj političkoj sceni, a za prve iskorake na međunarodnoj pozornici, u Bosni i Hercegovini te Ukrajini, dobio je po prstima i tek ponešto aplauza i podrške.

Prva Plenkovićeva vanjskopolitička inicijativa u Bosni i Hercegovini „nagrđena“ je hapšenjima i podizanjem optužnica protiv skupine pripadnika HVO-a zbog zločina za koje ih se sumnjiči da su ih počinili prije dvadeset i kusur godina na području Orašja. Kako bosanskohercegovačkim pravosuđem iz pozadine još uvijek upravljuju međunarodni protektori jasno je da su i hapšenja i podizanje optužnice protiv pripadnika HVO-a obavljena pod njihovim mentorstvom, pa ako se njima slala i politička poruka Hrvatskoj, onda ona nije upućena samo iz Sarajeva i Banja Luke, nego i s moćnih međunarodnih adresa kako bi se u začetku suzbilo svako eventualno zalijetanje i uplitane Zagreba u krhke i komplikirane odnose u BiH.

I Plenkovićev diplomatsko-poslovni pohod na Ukrajinu, nuđenje modela mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja kao rješenje za mirnu reintegraciju Donbasa, ali i Krima, izazvao je rusku reakciju s porukom Hrvatskoj da ne gura nos tamo gdje mu nije mjesto i da raspetljavanje ukrajinsko-ruskih odnosa prepusti „velikim dečkima“. Puno uspješniji nije bio ni Plenkovićev inoministar Davor Ivo Stier u svojim diplomatskim misijama u Budimpešti i Ljubljani jer je njihov rezultat bio potvrđivanje statusa quo u hrvatsko-mađarskim, odnosno hrvatsko-slovenskim odnosima, a rješavanje godinama neraspetljanih bilateralnih problema maglovito je najavljen za neka buduća vremena.

Nacionalisti na margini

S druge strane, na domaćem terenu, Andrej Plenković je svojim diplomatskim manirima prvo šarmirao HDZ-ovo članstvo i uvjerljivo pobijedio na unutarstranačkim predsjedničkim izborima kao sušta suprotnost krutom i tvrdom konzervativno-nacionalističkom revolucionaru Tomislavu Karamarku, koji je morao abdicirati zbog klijentelističko-korupcijskih afera, ponajprije one povezane s Ina-Molom, ali i zbog puno lošijeg rezultata od očekivanog na lanskim parlamentarnim izborima, zbog čega je HDZ morao sklopiti postizborni brak s Mostom u kojem je rođena Oreškovićeva vlada, nesposobna i da prohoda, a kamoli da zemlju povede u stabilan oporavak i razvoj.

Plenković je sveudilj šireći mir i dobro poveo HDZ i na parlamentarne izbore i iz njih izšao kao uvjerljivi relativni izborni pobjednik, koji je vješto manevrirajući bez većih poteškoća sastavio stabilnu parlamentarnu većinu u Vladi po mjeri svoje balansirajuće unutarstranačke politike i desnocentrističke demokršćanske nacionalne politike kojima je skoro preko noći potisnuo Karamarkovu konzervativnu nacionalističku revoluciju na margine HDZ-ove, ali i državne politike.

U uvjetima zamora biračkog materijala i povećane izborne apstinencije te okretanja značajnog dijela biračkog tijela protestnim strankama, Plenkovićev HDZ je uspio puno više usporiti svoj pad nego glavni njegovi izborni takmaci – SDP-ova koalicija i Most. Plenkovićevu strelovitom političkom uspjehu bitno su doprinijele i slabosti njegovih konkurenata, ponajprije Karamarka i Zorana Milanovića, ali i Bože Petrova i njegova Mosta.

Upravo u pregovorima o sastavljanju Vlade s Mostom Plenković je potvrdio u kojoj je mjeri sposoban iskoristiti slabosti svojih političkih konkurenata, pa i onih s kojima je osuđen surađivati. S jedne strane nije se, poput Karamarka i Milanovića, kockao s osporavanjem i derogiranjem ucjenjivačkih kapaciteta Bože Petrova i Mosta, iako su oni zbog slabijeg izbornog uspjeha značajno smanjeni, već ih je vješto preveo na svoj mlin i to tako što je mrtav-hladan prihvatio sve Mostove zahtjeve, pa i njegova famozna jamstva kojima je uvjetovao ulazak u postizbornu koaliciju s HDZ-om ili SDP-om.

Prihvaćanjem da Sabor odmah nakon konstituiranja, a prije glasanja o Vladi,

započne raspravu o Mostovim prijedlozima izmjena zakona o pravima i dužnostima saborskih zastupnika, o Hrvatskoj narodnoj banci, o njegovoj strategiji gospodarenja otpadom, o izmjenama Zakona o financiranju političkih stranaka, o reformskom paketu o lokalnoj upravi i samoupravi, o ZERP-u te o smanjenju televizijske pristojbe, Plenković je gurnuo Most da pred očima javnosti razgoliti sve slabosti i ograničenja svojih inicijativa, a time i sve loše strane koje ima kao protestna stranka. Birači i javnost dobili su priliku uvjeriti se da je Most jak na riječima dok druge proziva i kritizira, a da je bledunjav i neuvjerljiv kad dobije priliku realizirati svoje inicijative i projekte jer su na brzinu sklepani i poslužili su kao floskule za mamljenje birača i ucjenjivanje potencijalnih koaličijskih partnera.

**Vlada je odlučila da je došlo
vrijeme da poreznim olakšicama
pogura poljoprivredno-
prehrambenu industriju, odnosno
Slavoniju i kontinentalnu
Hrvatsku, kao što se do sada
favorizirao turizam i ugostiteljstvo**

Plenković je vješto iskoristio i Mostovo naknadno ucjenjivačko jamstvo kojim je za sebe tražio dužnost predsjednika Sabora: pristao je i na taj zahtjev, ali ga je iskoristio da Mostova lidera Božu Petrova skloni iz Vlade i posjedne u saborskiju predsjedničku fotelju iz koje mu je puno teže opstruirati zajedničku Vladu nego s funkcije njezina vicepremijera, kao što je to radio dok je koalirao s Karamarkovim HDZ-om. Petrovu je sada teže rušiti Vladu jer će mu se obiti o glavu njezino eventualno opstruiranje i rušenje u parlamentu kao što se kao bumerang vratio u glavu Karamarku nakon što je srušio zajedničku Oreškovićevu vladu.

Reforma kao Rubikova kocka

Ustupke koje je dao Mostu Plenkovićev HDZ iskoristio je da u svoje ruke preuzeće sve ključne poluge Vlade i njezinih javnih politika, pa i da joj od samog njezina početka nametne svoj ritam i političke, ekonomski i ine prioritete. Most se preko noći našao na margini Vladinih politika. O tome najzornije svjedoči i brzina kojom je ministar financija Zdravko Marić uz podršku premijera Plenkovića isporučio Vladu i parlamentu paket poreznih reformi. Zatečenom Mostu preostalo je tek usprotiviti se pojedinim rješenjima koje je ministar Marić stavio pred njih na stol u paketu porezne reforme koji je uz pomoć brojne i šarolike ekipe stručnjaka osmislio s namjerom da uspostavi jednostavan, prohodan i stabilan porezni sustav kojim se stvaraju uvjeti za porezno rasterećenje privrede i stanovništva.

Marićev paket porezne reforme u dobroj je mjeri sastavljen po sistemu funkcioniranja Rubikove kocke: do njezine završne verzije moguće je doći brojnim kombinacijama i različitim putevima. Koja će kombinacija postati i službena verzija ovisit će i o političkim odlukama. Primjerice, jasno je da je jedan od bitnih ciljeva Marićeva stručnog tima bio i taj da se radi pojednostavljenja poreznog sustava i u porezu na dohodak, i u porezu na dobit i u porezu na dodanu vrijednost ubuduće primjenjuju samo dvije porezne stope. I dok je dvostepeno oporeziva-

nje dohotka i dobiti našlo na sporadične primjedbe, prijedlog da se sadašnje tri stope poreza na dodanu vrijednost svedu na dvije i to tako da se ukine najviša stopa od 5 posto, a zauzvat opća najviša njegova stopa smanji na 24 posto izazvao je brojne reakcije, pa je i Most burno reagirao. Ministar Marić pokušao je objasniti da bi ukupni porezni teret stanovništvu u konačnici ostao isti, a dobili bi jednostavniji, a time i jeftiniji sustav PDV-a, no pod pritiskom optužbi da bi ukinutjem 5-postotne porezne stope najviše oštetio najsromodnije, povukao se i odlučio žrtvovati jednostavnost sustava u korist političkog i socijalnog mira.

Istovremeno je tek djelomično pristao na ustupak Mostu i svim drugim zagovornicima interesa turističke i ugostiteljske djelatnosti koji su se pobunili protiv ukidanja porezne olakšice koju su imali do sada u sustavu PDV-a. Marićev prijedlog da im podigne nižu 13-postotnu stopu PDV-a natrag na 25 posto dočekali su na nož, no ministar financija im je djelomično popustio jer je istovremeno čvrsto odlučio nižom 13-postotnom stopom PDV-a „počastiti“ poljoprivredno-prehrambenu industriju kako bi joj smanjio ulazne troškove i potakao njezin razvoj, sličan onomu koji se dogodio u turističkoj industriji nakon što je dobila porezne olakšice i povlastice. Plenkovićeva Vlada je očito odlučila da je došlo vrijeme da poreznim olakšicama pogura poljoprivredno-prehrambenu industriju, odnosno Slavoniju i kontinentalnu Hrvatsku, kao što se do sada favorizirao turizam i ugostiteljstvo, odnosno jadranski i drugi turističko-ugostiteljski dijelovi Hrvatske u kojima se bolje živi nego u ruralnim i nerazvijenim hrvatskim regijama. Proračun još uvijek ne može izdržati teret olakšica i poljoprivrede i turizma, pa su poljoprivredno-prehrambeni kompleksi, a s njime i Slavonija i drugi ruralno-kontinentalni krajevi, došli na red za privilegirano porezno rasterećenje.

Da je Marićeva porezna reforma pažljivo i politički vagana, svjedoče i promjene u sustavu poreza na dohodak, koji je također pojednostavljen, ali ne po mjeri „čistih“ poreznih modela, nego kombinacijom ublažavanja dosadašnjeg snažnijeg progresivnog oporezivanja plaća te pokušajem uvođenja samo dvije porezne stope umjesto flat taxa koji godinama zagovaraju pojedini članovi Marićeve stručne radne skupine, tvrdeći da bi samo takvim radikalnim poreznim zaokretom Hrvatska značajno podigla razinu svoje konkurentnosti i tako širom otvorila vrata stranim investicijama.

Bez otpora

No i ovako djelomično ublažavanje progresivnosti poreza na dohodak, kombinacija značajnog podizanja poreznog praga i osnovice za primjenu niže stope poreza te rezanje najviše porezne stope, otvorilo je golemu rupu u prihodima lokalnih i regionalnih tijela vlasti. Ministar Marić i Plenkovićeva Vlada unaprijed su zaustavili očekivanu pobunu općina, gradova i županija najavom da će im grubitak poreznih prihoda u sljedećoj godini kompenzirati iz Državnog proračuna, a nakon toga će im prepustiti cijelokupan iznos prihoda od poreza na dohodak, što će nekima biti dovoljno, pa i više od toga, ali bit će puno općina, gradova i županija koje će ponijeti gaće na štapu. S njima će se, međutim, Plenkovićeva Vlada uhvatiti u koštač tek za godinu dana, a do tada je kupila vrijeme da pokuša realizirati prvi svoj krupniji reformski potez, s nadom da će ubrzati gospodarski razvoj i što će joj možda kreirati veći manevarski prostor za provođenje strukturalnih reformi u javnom i državnom sektoru. S obzirom da opoziciju praktično još neko vrijeme neće imati, jer je SDP tek dobio novog vođu nakon što je Zoran Milanović digao sidro i otplovio u konzultantske vode, a Most se pretvorio u slabašnu unutarnju opoziciju nakon što se preračunao blefirajući svojim jamstvenim kartama, Plenkovićeva Vlada barem još neko vrijeme može mirno spavati i upravljati zemljom bez većih potresa i snažnijeg otpora politikama koje je započela realizirati u prvim danima svojega mandata.

REZIME NAJNEGATIVNIJE I NAJPRIZEMNIJE POLITIČKE KAMPANJE

QUO VADIS, AMERIKA?

PIŠE: Tomislav Jakić

Trump se mnogima čini opasnim zato što je nepoznanica. On potencijalno i jest opasan, ako ustraje na negiranju globalnog zagrijavanja. Ipak, davati mu već sada bespovorno negativnu ocjenu zato što je u skladu sa zakonom izbjegavao plaćanje federalnog poreza, kao i na temelju očite sklonosti seksualnim eskapadama, u najmanju se ruku čini preuranjenum

Mada se politička elita zapadne Evrope (u koju u ovom iznimnom slučaju moramo uračunati i onu hrvatsku), kao i krajnje nekrički mediji (*mainstream*), kako u Americi, tako i u dobrom dijelu Evrope, još nisu oporavili od šoka izborne pobjede Donalda Trumpa na američkim predsjedničkim izborima, jedno se može – krajnje hladno i racionalno – već i sada reći. Pitanje, naime, *quo vadis*, Amerika (kamo ideš, Ameriko) s mnogo bi se više razloga trebalo postavljati da je na izborima pobijedila favorizirana Hillary Clinton. Jer, kao što je nekoliko dana prije “noći iznenađenja” u Sarajevu ocijenio bivši hrvatski predsjednik Stjepan Mesić “Hillary Clinton znamo i znamo kakva će biti njezina politika, dok je Trump dobrim dijelom nepoznanica, pa bi možda bilo vrijeme za promjenu”.

Upravo to što je nekadašnja ministrica vanjskih poslova bila jamac nastavljanja politike koja je – na žalost – obilježila drugi mandat predsjednika Obame, poništivši sve nade što se se uz njega vezale kada je ušao u Bijelu kuću, ta njezina nepokolebljivost u nastavljanju, uz ostalo, “propale politike nametanja režima” (kako će višekratno reći Trump), učinila ju je miljenicom ne samo finansijskih, nego i određenih političkih krugova. Pa je osmišljena i provedena gotovo neviđena kampanja koja ju je portretirala kao nesumnjivog favorita, kao nekoga tko je predodređen postati predsjednicom za razliku od “onog komedijaša” Trumpa kojega se na kraju, u nedostatku boljih argumenata, pokušalo kompromitirati seksističkim izjavama i javnim istupima niza žena koje su tvrdile (čitajući riječ po riječ – da ne pogriješe) kako ih je kandidat Republikanske stranke, koji je to postao protiv volje vodstva te stranke, seksualno napastovao.

Šok i iznenađenje

No, bilo je prekasno. Omalovažavani i ismijavani Trump već je bio pronašao način komuniciranja s “tihom većinom”, s “ruralnom Amerikom”, a povrh svega s onima koje je američko društvo odbacio, koji su živjeli u beznađu i onima koji su se bojali takve sudbine. To je bilo njegovo biračko tijelo i to je tijelo odlučilo o pobjedi. Objektivni promatrači, kakvima ovo podneblje ne obiluje, mogli su prognozirati Trumpovu pobjedu mjesecima prije dana izbora (i činili su to, izazivajući podrugljive podsmjehe). I upravo zato, što su (gotovo) svi vjerovali (upozoravamo na riječ: “vjerovali” i na njezino izvorno značenje), a nisu razmišljali, Trumpova je pobjeda dočekana kao šok, golemo iznenađenje i nešto posve neočekivano. Nikakvih razloga za takvo reagiranje što će biti nastavljeno i u danima nakon izbora (pa i pretočeno u demonstracije, ponekada i nasilne, u mnogim američkim gradovima) jednostavno nije bilo.

Nakon što je vodstvo demokrata sabotiralo (znamo to zahvaljujući Wikileaksu) još u fazi tzv. predizbora Bernija Sandersa (jedinoga koji je ozbiljno mogao ugroviti Trumpa), otvorena je arena za sučeljavanje Hillary Clinton i ekscentričnog milijardera i čovjeka iz svijeta show businessa. Naravno, da bi se moglo raspravljati o tome koliko je nisko spala američka politika, odnosno do koje je mjere demokracija u Americi postala slugom otuđenih centara ekonomске moći, kada je uopće moglo doći do toga da dvije velike stranke iznjedre (republikanci doslovno protiv svoje volje, ali prisiljeni glasovima birača) kandidate od kojih je jedan potpuni politički amater, a drugi/a odgovoran za politiku rušenja režima u državama Bliskoga istoka, dest-

bilizaciju toga područja i stotine tisuća mrtvih. Jer, ne zavaravajmo se. Da nije bilo američkog najprije poticaja, a potom i sve masovnije podrške (pa i preko saveznika, uključujući i Hrvatsku) prosvjednicima protiv režima najprije u Tunisu, potom u Libiji i Egiptu, a na kraju u Siriji, na Bliskom bismu se istoku bavili i dalje samo jednom krizom: onom između Izraela i Palestinaca (i svih koji ih podržavaju). Ovako, suočeni smo s do sada neviđenim valom izbjeglica, izravnom posljedicom ratova kojima "kumuje" Zapad na čelu sa SAD, ali i s prijetećim rastom tzv. Islamske države koja je, na primjer, u Libiji uspostavila svoje središte za sjevernu Afriku.

No, sve se to nije željelo vidjeti (a i danas se još prešućuje). I nisu mediji, kako se sada tvrdi, odgovorni za golemo iznenađenje Trumpovom pobjedom, jer su potvrnjivali uvjerenje o pobedi njegove protukandidatkinje, nego su mediji bili dio dobro naujene mašinerije koja je nakon početka predizborne utrke radila punom snagom.

O Trampu se nije moglo napisati ili izreći ništa dobrog, mada su se u njegovim prvim istupanjima kao predsjedničkog kandidata čuli neki novi i ohrabrujući tonovi, dok se o Hillary Clinton nije moglo (smjelo) napisati ili izreći, barem u tzv. *mainstream* medijima, ništa lošega – mada ju je pratila nikada do kraja rasvjetljena afera oko korištenja nezaštićenoga servera za slanje poruka i mada je utvrđeno da je lagala kada je tvrdila kako ni jednu poruku nije izbrisala i kako ni jedna nije imala sadržaj vezan uz nacionalnu sigurnost. Sve je pripremljeno za sučeljavanje "zlog" Trampa i "dobre" Hillary. No, ono čemu smo svjedočili bilo je zapravo hrvanje u blatu dvoje protivnika koji nisu birali sredstva da jedan drugoga unište. I nije teško povjerovati onima koji kažu kako Amerika takvu negativnu i prizemnu kampanju još nije doživjela. No, zahuktali propagandni stroj i dalje je radio. Poslije svakoga televizijskog sučeljavanje objavljuvane su ankete koje su "potvrđivale" (registrirali smo samo jedan izuzetak) da je Hillary bila evidentno bolja, a onda su zaredala i ispitivanja javnog mnijenja što su redom njoj davala veliku prednost, a Trampu male ili nikakve šanse na izborima.

Diktat interesa

I ljudi doslovno ispranih mozgova, zaluđeni i zavedeni propagandom koja nije vodila računa o realnostima, nego je bila diktirana interesima (i, pokazat će se, pogrešnim računicama) očekivali su samo jedno – ritualno smaknuće kandidata kojega očito ni nesmotrene gotovo rasističke izjave, ni njihov odjek u javnosti (uglavnom svjetskoj), ni seksualni skandali (izmišljeni, ili stvarni – vjerojatno i jedno i drugo), nisu pokolebali u uvjerenju da bitka nije izgubljena sve dok zaista nije izgubljena.

Osim toga, a to je sada više nego očito, Trump nije govorio napamet. Uporno se pozivajući na šutljivu većinu, igrao je na kartu osiromašenih i kroz to obespravljenih, na kartu onih koji ništa nisu mogli izgubiti, ako glasaju za njega, a možda su ipak mogli nešto i dobiti. U očima tih ljudi plavokosi milijarder pojavit će se kao neka vrsta Robina Hooda, oni su vidjeli posljednju slamku spaša upravo u njemu, čovjeku koji je obećavao vraćanje u Ameriku tvornica izbjeglih u "jeftine zemlje", koji je nagovještavao velike radove na obnovi infrastrukture, kojemu su bila puna usta otvaranja novih radnih mjesta i "vraćanja Americi njezine veličine" (Make America great again). A tome se bivša ministrica s jeftinom parolom kako je Amerika velika "zato što je dobra" zaista nije mogla oduprijeti (vjerojatno su se i njezini najodaniji pristaše bojali da netko ne priupita ljudi iz Libije ili Sirije što misle o toj dobroti, i njezinoj i američkoj). Povrh svega učinila je i stratešku i taktičku pogrešku: otpisujući Trampa kao "nedostojnog" protivnika, odlučila se suočiti s predsjednikom Rusije, Vladimirom Putinom. Trupa je svela na njegovu marionetu. Pa su njezini istupi bili sve više antiruski intonirani, sve više hladnoratovski obojeni, tako da je Tramp sa svojim najavama razgovora i dogovora s Rusijom, prije svega o borbi protiv globalnog terorizma, počeo djelovati iznenađujuće i osvježujuće umjereni i razumno.

Kako su izbori prošli – znamo. To je već, kao što se obično kaže, povijest. Mada ima više glasova neposrednih birača, Hillary Clinton je izgubila, jer u Americi predsjednika biraju tzv. elektori, a njih Trump ima uvjernjivo više od nje (pa su razočarani "clintonisti" iznenada otkrili taj paradoks američkog izbornog sustava i sada agresivno traže da se to promijeni; gdje su bili kada je na isti način Al Gore izgubio od Georgea W. Busha, to neka odgovore sami sebi i svojoj savjesti, mada je demonstracija i tada bilo).

Neki zapadni političari poput njemačke kancelarke Angele Merkel upućuju na adresu izabranog predsjednika krajnje nediplomska upozorenja kako se treba poнаšati kada uđe u Bijelu kuću, neki se prilagođavaju novome stanju, pa ili brišu što su negativnoga o Trampusu napisali na svojim Facebook statusima, ili se prave kao da ih se to ne tiče i "raduju se zajedničkom radu s njegovom administracijom" (poput šefa britanske diplomacije). Evropski desničari likuju, s time da oni u Hrvatskoj idu tako daleko da Hillary Clinton proglašavaju ljevičarkom (što je izvan pamet).

No, sva je prilika da će Trump "prevariti" i evropske desničare, ali i liberalne (ne nužno lijeve). Trump je svakako konzervativan (neki njegovi suradnici i više od toga), ali budući američki predsjednik koji je već telefonski razgovarao s ruskim predsjednikom i koji ne gubi vremena pri uspostavljanju drugih kontakata na svjetskoj sceni, taj predsjednik nikako nije iz retorte evropskih neofašista koji sve više dižu glavu. On jest svjesno i beskrupulozno igrao (i) na najniže instinkte birača kako bi dobio što više glasova, ali njegova će unutarnja politika u osnovnim crtama najvjerojatnije sličiti onoj iz vremena Nixona ili Reagana. U to doba američkim liberalima nisu, doduše, cvjetale ruže, ali nisu ih ni privodili pred komisiju za ispitivanje "antameričkog djelovanja", ni izbacivali s posla, kao u vrijeme zloglasnog makartizma.

Vrijeme čuđenja

A na području vanjske politike Trump će ići na smirivanje već doista užarenih odnosa s Rusijom (što je i njegov "magnum crimen" u očima nekih evropskih političara, zarobljenih u šablone jučerašnjice, što osobito vrijedi za one iz NATO-a). On će ići na jačanje (ali zajedno s Rusijom, a ne protiv nje) borbe protiv globalnoga terorizma, dok će inače Ameriku okrenuti samu sebi i nije nelogično očekivati da je povede u neku vrstu poluizolacije ("Amerika prije svega", kaže on), namjenjujući joj aktivnu ulogu samo onda kada procijeni da to traže američki interesi (što ne znači nužno interesi Wall Streeta). On se mnogima čini opasnim, naprosti zato što je nepoznatica. No, on potencijalno i jest opasan, ako ustraje na svojem negiranju globalnog zagrijavanja i to negiranje pretvor u američku politiku. Ipak, davati mu već sada bespogovorno negativnu ocjenu, a na temelju toga što je (a u skladu sa zakonom) godinama izbjegavao plaćanje federalnog poreza, kao i na temelju očite sklonosti seksualnim eskapadama (sjeća li se, uostalom, itko još Billa Clintonu, Ovalnog ureda i Monice Levinsky?), to nam se čini u najmanju ruku preuranjenim.

Baš kao što bi bilo preuranjeno spekulirati o tome kakva će biti američka politika prema regiji, prema jugoistočnoj Evropi. Možda će "Trumpova Amerika" i u pristupu ovome dijelu svijeta naći zajednički jezik s Moskvom, ne na način da dvije velike sile dijele svoje interesne sfere preko naših glava, nego na način da konstruktivno priđu prije svega problemu nefunkcionalne Bosne i Hercegovine, a onda da i sve ostale (uključujući, naravno, i Hrvatsku i Srbiju) izvedu iz iracionalnih snova o prirodnim savezninstvima i liderskim ulogama u regiji i uvedu u svijet s jedna strane načela, a s druge – realne politike. Možda ...

Bilo kako bilo, Donald Trump je postao izabrani predsjednik SAD. Vrijeme čuđenja je prošlo. Šok bi trebao splasnuti. Malo ćemo pametniji biti kada izabere svoje najbliže suradnike, jer o njima će mnogo ovisiti, pogotovo zato što je Trump novajlja na političkom parketu. Ipak, Donald Trump – 45. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, čovjek koji se u jednome govoru predstavio riječima: "Ja najbolje poznajem sistem. Ja ga, dakle, mogu i popraviti." Pa da i to vidimo.

LJEVICA SE MORA VRATITI DRUŠTVENOJ SOLIDARNOSTI

BORIS BUDEN, FILOZOF

Partija mora smoći snage da siromašnoj obitelji popravi krov koji prokišnjava, da pričuva dijete samohranoj majci dok ova traži posao, da pomogne učeniku ili učenici da poprave jedinice u školi, da barem rudimentarno pokrene alternativne obrazovne programe za one kojima je obrazovanje uskraćeno, slijedeći onaj Gramscijev *dictum* da su svi ljudi intelektualci. Zvuči utopijski? Ali kako je ono rekla Margaret Thatcher: *there is no alternative!*

RAZGOVARALI: Čedomir Višnjić i Goran Borković

Odmah na početku čemo se složiti da je pitanje previše općenito, ali čini se nužno odgovoriti na njega da bismo uopće započeli razgovor o političkoj ljevici: gdje vidite lijevu poziciju danas i što je temeljno korpus njenih ideja, nakon svega što ju je snašlo prethodnih desetljeća?

Boris Buden: Očigledna, globalna kriza ljevice samo je jedan od simptoma puno dublje i historijski sudbonosnije krize, terminalne krize moderne parlamentarne demokracije, odnosno, kako se to zadnjih nekoliko decenija kao posljedica posvemašnje kulturalizacije političkog kaže, "zapadne demokracije". Ta kriza se najprije ogleda u onome što je Peter Mair nazvao "praznjenjem" demokracije, misleći na onaj zivjeti koji se otvorio između političkih elita regrutiranih iz političkih partija s jedne strane i građana, odnosno takozvanog civilnog društva, s druge. Nisu se samo oni prvi, političari, otudili od ljudi koje predstavljaju, nego su i potonji, njihovi birači, izgubili svaku nadu u mogućnost utjecaja na politiku. Posljedica toga je da su se političke partije približile jedna drugoj, sve više smanjujući razlike između sebe, tako da su u obavljanju vlasti uglavnom slične jedna drugoj bez obzira na ideološki predznak, odnosno bez obzira na to jesu li lijeve ili desne. Na taj način nastaje neka vrsta vladajuće klase unutar koje političari, premda pripadnici različitih partija sve lakše nalaze zajednički jezik, odnosno ujedinjuju se oko svog zajedničkog interesa, koji često nema nikakve veze s interesom ljudi koji su ih izabrali. Ti ljudi, s druge strane, premda su možda glasali za te političare odnosno partije, zapravo ne sudjeluju više u njihovojoj socijalnoj reprodukciji,

ne predstavljaju više društvenu bazu tih partija, kao što su nekad, primjerice, sindikati bili društvena baza socijaldemokracije. Mair govori o dva svijeta, svijetu građana i svijetu političara odnosno političkih partija koji se ubrzano udaljavaju jedan od drugoga. On upotrebljava termin kartelizacije politike do koje dolazi kada više nikakve smislene razlike ne dijele protagoniste na političkoj sceni premda se oni žestoko sukobljuju. To su građani Hrvatske izravno iskusili. Kolikogod je izgledalo da je samo pitanje trenutka kad će ustaše i partizani danas skoro osamdeset godina nakon rata ponovo potegnuti revlere jedni na druge, kad dođu na vlast, u svim temeljnim pitanjima provode gotovo identičnu politiku, konkretno, Milanovićev SDP je bio isto onoliko neoliberalan koliko je HDZ socijalan. Slično je i drugdje. Marine Le Pen u Francuskoj kombinira lijevu prosocijalnu antiglobalističku politiku s najcrnjim neofašističkim rasizmom. Riječ je o posvemašnjoj ideološkoj hibridizaciji vladajućih elita, što je znak njihove historijske dekadencije, odnosno dekadencije sistema partijske demokracije. To daje za pravo Mairu da kaže da je doba partijske demokracije definitivno prošlo. Partije su, dakle, još uvek tu, ali su one do te mjere odvojene od društvenog života, a njihova borba za vlast do te je mjere postala besmislena, da one više nisu u stanju sačuvati demokraciju u njenoj današnjoj formi. Drugim riječima, za jednu historijski partikularnu formu demokracije, konkretno za tu takozvanu partijsku demokraciju, koja se još uvijek bezrazložno smatra ultimativnom formom demokracije danas vrijedi: game over. Da u tom kontekstu, dakle u sistemu

partijske demokracije, nema više nikakve šanse za jasnu političku artikulaciju lijevih ideja odnosno lijevih društvenih interesa, sasvim je razumljivo.

Kakva sudbina čeka lijeve političke ideje? Jesu li uistinu osuđene da propadnu, kao što su nas zadnjih godina pokušavali uvjeriti ne samo s desne strane političkog spektra, nego – možda i više – s lijevog?

Boris Buden: Ono što je propalo nisu lijeve ideje nego stanovite, historijski partikularne forme njihove političke artikulacije. Lijevih ideja bit će dok god bude društvenih uvjeta, odnosno društvenih proturječja koja ih izazivaju, dok god bude obespravljenih, potlačenih, porobljenih, eksplorativnih ljudi, a takvih je danas i previše na svijetu. Druga je stvar međutim hoće li se ta proturječja politički izraziti u, recimo, praksi socijalne revolucije ili u reformističkom zahtjevu za pravednjom preraspodjelom društvenih dobara u okviru parlamentarne demokracije; ili, hoće li se lijeve političke snage boriti za osvajanje državne vlasti ili za kulturnu hegemoniju, odnosno za jednakost među spolovima i društveni inkluzivizam u odnosu prema svim vrstama mafijina, itd. U tom pogledu se može govoriti o osuđenosti na propast stanovitih formi lijeve političke prakse, odnosno borbe. Na primjer, može se i mora se postaviti pitanje nije li historijska socijaldemokracija danas na epohalnoj razini došla do točke bez povratka, dakle do točke u kojoj je nemoguće ponovo mobilizirati političku volju i snagu za ostvarenje njenih tradicionalnih ciljeva, a to je, ukratko rečeno, klasična socijalna država blagostanja u okviru nacionalne demokracije? Je li moguće obnoviti tu instituciju danas nakon što je došlo do epohalne promjene u načinu proizvodnje, konkretno, nakon što je razdoblje industrijske moderne, čiji je socijalni supstrat bila klasična industrijska radnička klasa, odnosno rad u fordističkim tvornicama, došlo do svog historijskog kraja. Nапослјетку, као što sam već rekao, i sama ideja političke partije, socijaldemokratske ili bilo koje druge, danas je u krizi. Partijska forma političke organizacije ljevice, klasična politička borba u parlamentu među drugim partijama, protiv njih i u suradnji s njima, odnosno pred očima takozvane demokratske javnosti, nije više dostatna. Čak i da u tom sistemu nekakva lijeva partija dođe na vlast, gotovo ništa ne bi mogla promijeniti. Ali ona još uvijek može imati nekog smisla samo ako je u stanju mobilizirati široku socijalnu bazu kojoj bi ona bila neka vrsta glasnogovornika, odnosno infrastrukturna nadgradnja. Možda i kao neka vrsta škole u smislu paralelnog, socijalno motiviranog sistema obrazovanja, ali i kao socijalni servis na usluzi siromašnima. Ali kao klasična partija, to više ne.

Kako gledate na proces koji se događa engleskim laburistima koji naizgled paradoksalno imaju sve veću potporu u bazi na način da im se članstvo sve više širi, dok se stranačka elita istovremeno nastoji što je moguće više distancirati od te baze kojoj bi po prirodi stvari trebala pripadati, iz nje se iznjedriti?

Boris Buden: To samo potvrđuje tezu koju sam spomenuo na početku: nema više organske povezanosti između partijskih elita i masa. U Velikoj Britaniji je to još očiglednije. Ondje su neoliberalne reforme počele s Margaret Thatcher još prije trideset godina, a Blairovi su ih Laburisti dosljedno nastavili provoditi. Danas je kasno za radikalnu promjenu kursa. Taj rascjep između takozvane partijske baze i vodstva najočigledniji je simptom te bezizlaznosti. Ja ne vjerujem da ikakvo novo vodstvo može to promijeniti, povesti partijske mase u odlučan boj, zauzeti vlast i promijeniti stanje u njihovu korist. Ali

upravo u tom rascjepu, u toj praznini između partijske elite i ljudi koji traže promjene je šansa. Na primjer, da se kreiraju nove forme socijalne i političke mobilizacije koje će za svoj cilj imati izravnu obnovu uništene društvenosti, a ne osvajanje državne vlasti. U Velikoj Britaniji je ključno pitanje, što je, nakon neoliberalnih reformi uopće ostalo od društva. Sjetimo se da je Margaret Thatcher svojedobno izjavila da društvo uopće ne postoji, da postoje samo individue i obitelji, a ne nekakvo društvo. Pitanje je, dakle, mogu li se od tih individua i tih obitelji koji lebde danas u zrakopraznom prostoru partijske demokracije ponovo stvoriti neki novi oblici društvenog života koje više neće regulirati otuđena partijska politika, niti logika nacionalnog kalupa u kojem je ono što se nekad zvalo društvo bilo zatvoreno. Ako Laburisti ne nađu odgovor na to pitanje, neka ih đavo nosi.

Globalna kriza ljevice samo je jedan od simptoma puno dublje i historijski sudbonosnije krize, terminalne krize moderne parlamentarne demokracije

Nalazi li se svijet u procesu globalizacije ili rastrojstva? Ideološkog i svakog drugog i nudi li ljevice u tom smislu odgovor da djeluje globalno, rješavajući svjetska gibanja, ili kroz lokalnu zajednicu preko koje bi mogla vratiti ona već izgubljena uporišta?

Boris Buden: Globalizacija i rastrojstvo svijeta nisu nikakve suprotnosti koje se međusobno isključuju. Naprotiv, globalizacija jest oblik rastrojstva starog poretka, na primjer u njegovom geopolitičkom vidu, kao *cluster-a* suverenih nacionalnih država, takozvanog Westphalskog sistema, koji je ustanovljen nakon prvog tridesetogodišnjeg rata u Evropi, s Westphalskim mirom polovicom sedamnaestog stoljeća. Upravo u smislu raspada tog sistema postavlja se pitanje što u globaliziranom svijetu još uopće znači to "lokalno". Je li nacionalna država na primjer to "lokalno"? Ona, nasuprot naivnom uvjerenju, nije uslijed globalizacije ništa oslabila niti izgubila na važnosti. Naprotiv, nacionalna država je veoma jaka, pogotovo danas kad radikalna nacionalistička desnica obećava obnoviti njenu moć i slavu. Riječ je o njenoj funkciji koja se promijenila. Neoliberalna ideologija i politička praksa uništile su njenu socijalnu funkciju i pretvorile nacionalnu državu u svoje najubojitije oružje. To što neoliberali zovu tanka ili mršava država, zahtijevajući radikalnu deregulaciju tržišta je ideološka propaganda. U realnosti država je i te kako nabildala svoje mišiće upravo kad je riječ, recimo, o radikalnoj privatizaciji svega postojećega, što upravo ona sa svojim pravnim aparatom provodi, ili kad je riječ o regulaciji tržišta radne snage. Upravo moćne nacionalne države sa svojim režimom granica, detencijskih centara, policijskim nasiljem i, uostalom rasističkom mobilizacijom svojih građana, postale su glavni instrument regulacije tržišta rada, naravno u korist kapitala. One reguliraju tokove migracije, mehanizme selekcije, filtriranja najjeftinije radne snage, ili pak, štite interesu svog financijskog kapitala. Nije njemačka država bila tanka i slaba kad je uspjela nametnuti Grčkoj "režim štednje" i osigurati svo-

jim bankama sigurne profite, odnosno siguran spas od svakog rizika. Zar smo zaboravili da su upravo nacionalne države spasile banke kad su ove propale na tom toliko hvaljenom slobodnom tržištu, čijim se mehanizmima samoregulacije, kako to ideologija traži od nas, moraju prepustiti sve funkcije koje je država imala u ekonomiji. Tu ne treba zaboraviti ni migrante. Nije danas njemačka država naprosto humanistički omekšala kad ih prihvata u tolikom broju. Prihvata ih onoliko i one koje treba njen tržište rada.

Gdje je tu ljevica na području bivše Jugoslavije? SDP u Hrvatskoj traži vlastiti razlog postojanja, SPS u Srbiji godinama visi između realnog nacionalizma i deklarativnog socijalizma, SDP BiH jedva da postoji kao takav, a i to najviše u Tuzli...

Boris Buden: Zanimljivo. Nikada mi nije palo na pamet da bi spomenute partije mogle pripadati nekoj ljevici. Pa njima, pritom mislim prije svega na hrvatski SDP i srpski SPS, nije uspjela ni najjednostavnija moralna distanca prema nacionalizmu koji je upropastio narode bivše Jugoslavije. Ni za taj sasvim banalni moralni čin, koji je bio nužan u trenutku kad je nacionalističko huškanje prešlo u fazu otvorenog pogroma, oni nisu bili sposobni. Ne mislim tu ni na kakav historijski "ne", nego na sasvim skromni, simbolični čin nepristanka na očigledno зло, čin za koji je trebala tek mrva običnog ljudskog samopoštovanja, jedna sitna mala kičmica, dovoljna da čovjeka održi uspravnog, da se ne sroza na puzavca, na crva, ni to im nije uspjelo. Zato se danas ne mogu politički prodati ni kao manje zlo. U osnovi, te su partije potpisale svoju smrtnu osudu onog trenutka kada su bez ostatka prihvatile logiku nacionalne demokracije, kada su pristale na svoju nacionalizaciju, na formu partije unutar nacionalnog parlamentarnog sistema. To je trenutak u kojem je ta takozvana ljevica prestala misliti svojom glavom i u kojem je bez pogovora prihvatala ono što joj se tada ukazalo kao historijski *mainstream*. A trebala je znati da se jugoslavenski nacionalizmi ne mogu pobijediti iznutra, iz nacije same, unutar isključivo nacionalnog političkog okvira, koliko god on bio demokratski. To je bio specifično jugoslavenski politički poučak, patentiran u antifašističkoj borbi. Trebalо je tada smoci snage i pameti da se on prevede u nove historijske okolnosti tako da se njegov temeljni smisao zadrži. Nije ga se moralno zvati ni bratstvom i jedinstvom, ni internacionalizmom, ali je njegova antinacionalistička bit moralna ostati sačuvana. Ako ništa drugo ona bi bila moralna prepostavka bilo koje forme socijalne solidarnosti od koje počinje svaka istinski lijeva politika.

Što je i kakva je uopće lijeva politika u regiji, odnosno na području bivše Jugoslavije?

Boris Buden: To je na neki način jasno iz ovoga što sam rekao o propasti postjugoslavenske socijaldemokracije. Na ovom našem prostoru, kad je riječ o političkom jeziku globalizacije, njegovom rječniku i gramatici, "lokalno" ne znači nacionalno. Ljeva politika u toj takozvanoj regiji ima šanse u onoj mjeri u kojoj je u stanju artikulirati lokalnu politiku s onu stranu nacionalnih demokracija. U sadržaju, i u smislu adresata svojih političkih poruka, ne u smislu puke lokacije. Ona na neki način mora biti otpočetka globalna, dakle transnacionalna.

U jednakoj mjeri ona mora biti postpartijska. Dakle, čak i ako ima formu partije, ta forma mora biti sekundarna u odnosu na njezinu primarnu aktivnost. A ta nikako nije politička borba u okviru parlamentarne demokracije s

ciljem dolaska na vlast nego nešto sasvim drugo. Primarna politička aktivnost nove postjugoslavenske ljevice mora imati socijalno formativni karakter. To znači da ona mora biti u stanju kreirati nove forme društvenosti, da ne kažem nove forme društvenog bitka. Zašto? Ne samo zato jer je divljački neofašistički kapitalizam na ovim našim prostorima gotovo do temelja razorio društvo kao takvo, nego i zato što nema povratka u one oblike društvenog života i rada kakvi su bili tipični za razdoblje industrijske moderne. U tom kontekstu ljevica mora inzistirati na radikalnoj deprivatizaciji i deetatizaciji općih društvenih i radnih odnosa. Ona mora iznova poći od rudimentarnih formi društvene solidarnosti. Ako se na primjer neki pravnik ili pravnica uključe u rad takve lijeve političke partije onda oni to ne čine zato da bi sutra, kad partija dođe na vlast, preuzele neke funkcije u državnoj službi. Naprotiv, oni to čine da bi na primjer jedan dan u mjesecu nudili besplatnu pravnu pomoć onima koji nemaju para za fiškale. Isto vrijedi za lječnike, učitelje i profesore, ali također i za bravare, zidare ili limare. Partija mora smoci snage da siromašnoj obitelji popravi krov koji prokišnjava, da pričuva dijete samohranoj majci dok ova traži posao, da pomogne učeniku ili učenicu da poprave jedinicu u školi, da barem rudimentarno pokrene alternativne obrazovne programe za one kojima je obrazovanje uskraćeno, slijedeći onaj Gramscijev *dictum* da su svi ljudi intelektualci. Zvuči utopijski? Ali kako je ono rekla Margaret Thatcher: *there is no alternative!*

Hrvatska danas umire u ljepoti i kritici jugoslavenskog samoupravnog socijalizma, umjesto da se, upravo u trenutku krize današnjeg kapitalizma, prisjeti svoje socijalističke prošlosti, ako ni zbog čega drugoga, a ono zbog korisnosti historijskog iskustva kao takvog

Tarik Ali danas često govorи o katastrofalnim posljedicama pada realsocijalizma za evropsku i svjetsku ljevicu. Slažete li se s njim? Kako vam uopće danas izgleda to, takozvano jugoslavensko „umiranje u ljepoti“ i lakoći kritike staljinizma?

Boris Buden: Imamo u tome neke tragikomicne zabune. U vrijeme Hladnoga rata zapadni je kapitalizam u realsocijalističkim zemljama gledao svoju ideološku i historijsku izvanjskost, neki drugi nedemokratski i nekapitalistički svijet u odnosu na koji je morao artikulirati svoju poziciju. Kao što je uostalom i taj realsocijalistički Istok bio u Zapadu svoju kapitalističku drugost i inzistirao na svojoj posebnosti. U oba slučaja ona druga strana predstavljala je realnu alternativu. Ali gledajući iz današnje perspektive daleko nam se zanimljiviji čine kontinuiteti i bliskosti između dvije strane, ukratko, ono što im je bilo zajedničko usprkos inzistiranju na razlikama. Model socijalne države blagostanja, na primjer, jedan je takav zajednički moment koji je konkretno realiziran u dvije verzije, u zapadnoj, tipičnoj za razvijeni centar industrijskog

kapitalizma, odnosno u istočnoj, realsocialističkoj verziji tipičnoj za njegovu periferiju. Posebno je zanimljiva bila pozicija Jugoslavije u tom kontekstu. Ne samo da je kod nas realizirana jedna hibridna verzija obaju sistema u smislu tržišnog socijalizma, nego se iz perspektive bivše Jugoslavije, to jest iz perspektive njezine kritike staljinizma, taj istočni realsocializam ukazivao kao oblik monopolnog kapitalizma u kojem je staljinistička država preuzeila ulogu kapitalista reproducirajući na taj način kapitalističke odnose eksploracije. Samoupravljanje, odnosno društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, izravno je kreirano iz kritike istočne verzije kapitalizma. Ne mislim da je Jugoslavija umrla u ljepoti i kritici staljinizma, ali sam uvjeren da, recimo, Hrvatska danas umire u ljepoti i kritici jugoslavenskog samoupravnog socijalizma, umjesto da se, upravo u trenutku krize današnjeg kapitalizma, prisjeti svoje socijalističke prošlosti, ako ni zbog čega drugoga, a ono zbog korisnosti historijskog iskustva kao takvog. Bilo bi zanimljivo, na primjer, razmisliti o elementima neoliberalizma u ondašnjem jugoslavenskom, socijalističkom antietatizmu. A još bi korisnije bilo sjetiti se jedne veoma banalne činjenice. Ljudi koji su tada došli u posjed sredstava za proizvodnju nisu ta sredstva, kako je to očekivao tadašnji kapitalizam u svojoj zapadnoj i istočnoj verziji, zapili nego su naučili njima na socijalno odgovoran način raspolažati. To je ono što današnji vlastodršci žele da se zaboravi, odgovornost i sposobnost ljudi da sami upravljaju dobrima koja stvaraju.

Multikulturalizam je mrtav, hvala bogu. A s njim i ultimativni horizont identitetske politike u okviru takozvane borbe za priznanje. Identiteti su *out*, društvo je ponovo *in*. Dobar razlog da se s optimizmom okrenemo budućnosti

Da li je uopće moguć potrošač ljevičar? Koje cipele da kupi i nosi; Boro-vo, po geslu „kupujmo hrvatsko“; ili brendirane, koje šiju jeftini radnici iz rubnih zemalja svjetskog kapitalizma? Ili da ne misli o tome i kupi one koje mu najbolje stoje?

Boris Buden: Dobro, da se ne zajebavamo. U klasnom društvu kakvo je hrvatsko nemaju svi slobodu izbora. Dok si jedni mogu priuštiti najskuplje svjetske brendove, drugi moraju kupovati ono najjeftinije, bez obzira otkuda to dolazilo i s koliko je eksploracije to proizvedeno. Ali danas u globalnom kapitalizmu i oni najbogatiji uživaju plodove najjeftinijeg rada. Svjetski najprominentniji i najbogatije institucije suvremene umjetnosti, kao što su recimo Louvre i Guggenheim, temelje svoju globalnu ekspanziju na najmračnijim oblicima eksploracije, konkretno, kao što je slučaj s izgradnjom njihovih muzeja u zemljama Zaljeva, na robovskom radu. U uvjetima globalnog kapitalizma ne živimo svi u istoj historijskoj temporalnosti. Jedni kraj drugih egzistiraju oblici života i rada koji su historijski udaljeni tisućama godina. Naj-

svremenije forme digitalizirane umjetničke produkcije 21. stoljeća danas se prezentiraju na istom mjestu i u isto vrijeme s robovlasničkim odnosima. Ono što djeca uče u školi kao povijest, bilo nacionalnu ili svjetsku, a koja je predstavljena u vidu jedne ravne linije na kojoj se, već prema godinama, nižu događaji odnosno takozvani velikani nema više nikakve veze s historijskom realnošću u kojoj ta djeca žive. I što onda u tom kontekstu znači "kupovati hrvatsko"? Vjernost onoj infantilnoj pričici o Hrvatima od stoljeća sedmog? Jedan dio tih Hrvata doista i živi mentalno u stoljeću sedmom, *tweeta i mejla* u 21. stoljeće na uređaju koji je proizведен u radnim odnosima tipičnim za vrijeme prije Krista. Uostalom, trebalo bi napraviti eksperiment, možda kakav *reality show* s Hrvatima koji bi živjeli samo od onoga što je proizvedeno u Hrvatskoj. Bila bi to urnebesna komedija.

Slažete li se sa mišljenjem koje se danas često čuje, da je odnos prema prirodi i njenom očuvanju, jedan od kriterija lijeve misli i prakse danas koji stoji nasuprot onoj potrebi za stalnim društvenim, pa i industrijskim razvitkom koji se sa zapada preselio u istočne zemlje? Koliko je, u tom smislu, Marx pogriješio? I je li uopće pogriješio?

Boris Buden: Ovdje je potpuno irelevantno je li Marx bio u pravu ili u krivu. Dok mi odgovorimo na to pitanje, sunce će sprit zemlju zajedno sa svima nama. U tom smislu Marx je bio u pravu. Pitanje očuvanja prirode, odnosno pitanje našeg odnosa prema činjenici promjene klime nije teorijsko nego praktično pitanje. Ono je pitanje političke borbe ali i pitanje radikalne transformacije našeg razumijevanja čovječanstva i njegove historije. Ne može se danas u Hrvatskoj, na primjer, govoriti o turizmu bez istodobnog postavljanja pitanja što će biti kada se razina mora podigne za nekoliko desetaka centimetara. To je pitanje koje mora postaviti ljevica, za razliku od desnica koja o njemu šuti. Ali, da bi se to pitanje moglo uopće razumjeti potrebno je generalno reformirati samu ideju historijske temporalnosti, i otvoriti njene sasvim nove dimenzije koje daleko nadmašuju ono što je do danas shvaćano kao isključivo ljudska ili pisana historija. Danas kad ulazimo u razdoblje antropocena i kada sedam milijardi ljudi koji žive na ovoj planeti zajedno sa životnjama koje oni koriste ili kojima se hrane troše 95 posto svega što proizvodi biosfera ne može se izbjegći pitanje od čega će živjeti deset milijardi ljudi? To je pitanje koje isto mora postaviti ljevica. I ona mora istodobno znati da se na to pitanje ne može odgovoriti s historijskom svijeću "Hrvata od stoljeća sedmog". Ne možemo se suočiti s pitanjem opstanka čovječanstva bez dovođenja u pitanje temeljnih tabua nacionalne svijesti, kao što je to na primjer hrvatska "povjesnica".

Postoje li uopće te čuvene „subjektivne snage“ lijeve politike u današnjoj Evropi? Naročito sada, kad je evropski „hartland“ pod jakim pritiskom vanjskih naroda i kultura.

Boris Buden: Nema više evropskog "hartlanda", samo je još evropski meki trbuš tu. A nema ni pritiska vanjskih naroda, nego samo još gola činjenica globalnih migracija kao preduvjet funkciranja globalnog kapitalizma. A nema bogme ni pritiska različitih kultura ni tih različitih kultura kao takvih. Multikulturalizam je mrtav, hvala bogu. A s njim i ultimativni horizont identitetske politike u okviru takozvane borbe za priznanje. Identiteti su *out*, društvo je ponovo *in*. Dobar razlog da se s optimizmom okrenemo budućnosti.

MARGINALIZACIJA ANTIFAŠISTIČKIH VRIJEDNOSTI I RELATIVIZACIJA KRITERIJA I ČINJENICA

IZVRNUTA LOGIKA BRUNE ESIH

PIŠE: Dragan Markovina

U intervjuu *Slobodnoj Dalmaciji* Bruna Esih je stigla zaključiti da bi u slučaju poraza u proteklom ratu čitava zemlja bila pretvorena u Ovčaru, jednako kao i 1945. godine, nakon čega je poželjela kadrovirati po sveučilištu, ističući da je skandalozno to da na sveučilištu predaju osobe koje opravdavaju komunističke zločine

Teorija o post-činjeničnom društvu, koja je zahvaljujući Trumpovoj pobjedi na predsjedničkim izborima u SAD-u počela postajati opće mjesto, savršeno oslikava aktualni društveni trenutak u Hrvatskoj. Zemlji u kojoj se ne priznaju nikakvi kriteriji i u kojoj ljudi s potpunom neupućenošću u temu o kojoj govore i s proporcionalnim viškom ostrašenosti, puštaju u javni prostor nevjerovatnu količinu besmislica, bez imalo srama.

Jedna od vodećih pojava tog tipa je Bruna Esih, znanstvena novakinja na Institutu 'Ivo Pilar', aktivistica bleiburških komemoracionista, zagovarateljica ilustracije i odnedavno posebna savjetnica predsjednice Kolinde Grabar Kitarović. To što Esih nije u roku od 15 godina uspjela steći doktorat i što joj to ničim nije ugrozilo radno mjesto na Institutu, predstavlja skandal svoje vrste. No druga vrsta problema nalazi se u činjenici kako je to ni na koji način nije sprječilo da, nastupajući s pozicije neupitnog znanstvenog autoriteta donosi konačne historiografske ocjene kompleksnih povijesnih procesa.

Iako joj je takva vrsta rijetko besramnog djelovanja u javnosti sad

već prešla u naviku, u intervjuu kojem je dala *Slobodnoj Dalmaciji*, Esih je otišla i korak dalje. U tom intervjuu, koji je s njom vodila novinarka Snježana Šetka i koji ima sve elemente propagandnog, beskonfliktog razgovora, u moru izgovorenih besmislica, Bruna Esih je stigla zaključiti da bi u slučaju poraza u proteklom ratu čitava zemlja bila pretvorena u Ovčaru, jednako kao i 1945. godine, nakon čega je poželjela kadrovirati po sveučilištu, ističući da je skandalozno to da na sveučilištu predaju osobe koje opravdavaju komunističke zločine.

Izvrnuta logika

Najveći problem s ovakvom vrstom izvrnute logike imamo zbog činjenice da je Bruna Esih tek glasnogovornica jednog raširenog stanja svijesti na desnici, koja je tim agresivnija, što je logički neutemeljenija. Uvjerjenje koje iza ovakve vrste razmišljanja stoji je u potpunosti totalitarno, pa je tim čudnije da oni koji ga javno iznose, nisu svjesni te činjenice.

Krenimo od posljednjeg. Bruna Esih bi zapravo dijelila otkaze

na javnom sveučilištu ljudima s čijim se mišljenjem ne slaže, ali bi se istovremeno borila protiv nasljeđa komunističkog totalitarizma, kako ga ona naziva. Ovo je naravno posve jednostavno provjerljiva tvrdnja, budući da ona ne ispunjava nijedan preduvjet znanstvene valorizacije ljudi čiji su rezultati i radovi svjetlosnim miljama ispred njenih. Ovakvo propagiranje ideološki obojenog diletantizma predstavlja zapravo najnižu točku do koje su kulturna, medijska i znanstvena javnost dogurali. Slijedom ovoga, ne treba nas čuditi niti zaključak o tome da Esih posve opušteno izjednačava antifašističku borbu s užasima Vukovara i ovog rata.

**To što Bruna Esih nije u roku
od 15 godina uspjela steći
doktorat i što joj to ničim nije
ugrozilo radno mjesto
na Institutu, predstavlja
skandal svoje vrste**

No, činjenica da nas ovakva njena logika ne začuđuje, ne umanjuje začuđenost nad tim da je uspjela završiti humanistički studij, bez ikakvog korištenja logičnog aparata. Pored toga što konstantno ponovljena laž o 1945. godini kao godini terora nad Hrvatima, ne predstavlja ništa drugo doli potpunu glupost, njezino uspoređivanje s Ovčarom ukazuje na spajanje nespojivog i suštinsku perfidnost njezine pozicije. Činjenice su vrlo jednostavne. Partizanska vojska je 1945. godine oslobođila Jugoslaviju od fašizma, ujedno se osvetivši poraženim kolaboracionističkim snagama s područja čitave Jugoslavije, koji su se povlačili prema Bleiburgu. Unatoč tome što je takva vrsta osvete tada predstavljala raširenu praksu u Europi, na jednostavno pitanje radi li se o zločinu odgovor je jednostavan. Da, to je bio zločin.

No teza koju Esih i slični pokušavaju nametnuti kao općeprihvaćenu, o tome da je to bio obračun s Hrvatima je toliko lažna, da je nevjeroatno da još uvijek opstaje u javnom prostoru. Prije svega, u partizanskim snagama borilo se na kraju rata više Hrvata, no u snaga NDH. Neupitni vođa antifašističkog pokreta bio je Josip Broz Tito, po nacionalnosti Hrvat i, što je za ovu priču najbitnije, antifašistička borba je stvorila hrvatsku državnost u okviru Federalne Jugoslavije. Drugim riječima, iznosiš tezu kako je 1945. označila obračun s Hrvatima i potezati paralelu s Ovčarom je prije svega glupo. No, potezanje paralele između Ovčare i partizanske borbe, nije samo glupo, nego i amoralno. Navodimo ovo iz razloga što su upravo vrijednosti antifašističke borbe, među kojima je jedna od ključnih sastavnica bila izgrad-

nja povjerenja i zajedništva između Hrvata i Srba u Hrvatskoj, bile te koje su opsadom Vukovara i zločinom na Ovčari potpuno zgažene.

**Teza koju Esih i slični
pokušavaju nametnuti kao
općeprihvaćenu, o tome
da je 1945. bio obračun s
Hrvatima je toliko lažna, da
je nevjeroatno da još uvijek
opstaje u javnom prostoru
(...) Tvrđiti kako je 1945.
označila obračun s Hrvatima
i potezati paralelu s Ovčarom
je prije svega glupo. No,
potezanje paralele između
Ovčare i partizanske borbe,
nije samo glupo, nego i
amoralno**

Esih kao Šljivančanin

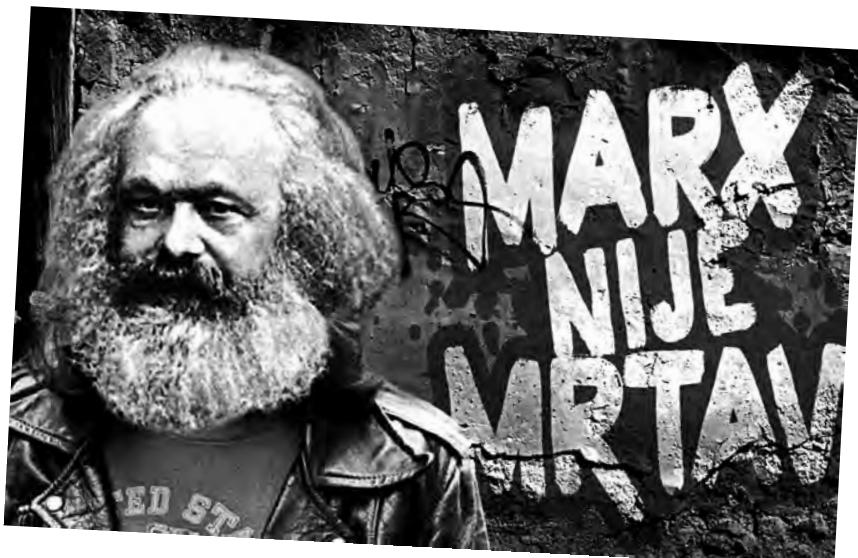
S obzirom da je ovo jasno i samoj Esih, koliko god šutjela o tome, izvjesno je kako se ovdje radi o nečemu potpuno drugaćijem. Nju pravno nervira simbolika, s tim da joj se mora priznati kako na tom polju ne pravi razliku. Drugim riječima, slijedimo li njezinu logiku, zločinci s Ovčare nosili su na kapama petokrake i samim tim ih možemo smatrati nasljednicima partizana u svakom pogledu.

S druge pak strane, ljudi koji su branili Vukovar su na kapama imali šahovnicu pa im samim tim trebamo smatrati nasljednicima ustaške države. Dosljednom primjenom ovakve logike Esih je u prvom redu besramno uvrijedila sve ljudi koji su stradali u Vukovaru, izjednačivši ih s ustašama. No, pored toga, što nam je ovdje puno zanimljivije, ona koristi istu argumentaciju i retoriku kojoj su korištili Šljivančanin i slični. Drugim riječima, i za Esih i za Šljivančanina tamošnji ljudi su ustaše, s tim da im kao takvima drukčije pristupaju. Ovakva poražavajuća logika, podržana od nezanemarivog dijela *mainstream* medija i šire javnosti, proizvela je potpunu marginalizaciju antifašističkih vrijednosti i totalnu relativizaciju kriterija i činjenica, po kojima u prvoj fazi diplomirana povjesničarka može voditi kompetentan razgovor s redovitim profesorima, da bi u sljedećoj fazi, nakon što se podijele potrebni otkazi na sceni ostali samo nesvršeni studenti koji bi današnju Hrvatsku proglašavali ustaškom državom. Ako je i od Brune Esih, previše je.

CRVENI PREPOROD: PAD I USPON KARLA MARXA

PROFESORI MARKSIZMA – „NAJZALUDNIJI OD SVIH ZALUDNIH LJUDI“

PIŠE: Goran Borković

Damir Pilić napisao je novinarski uzbudljivu knjigu „Marx nije mrtav“, Zagreb, Arkzin, 2016., o sudbini profesora marksizma nakon sloma socijalističkog društvenog poretku 1990. godine

Knjiga splitskog novinara i publiciste Damira Pilića „Marx nije mrtav“ (Arkzin, 2016.) ima hiljadu mana i jednu vrlinu: dobra je. Osim što čitaocima nudi uistinu zanimljive sudbine nekadašnjih profesora marksizma u devedesetima, donosi i niz intervjuja s novim marksistima, predstavnicima najsnažnijih lijevih partija u Europi poput grčke Sirize, španjolskog Podemosa i slovenske Združene levice koji pokušavaju pronaći odgovor što bi marksizam danas uopće značio, posebno u svjetlu činjenice da je kao školski predmet, kako je rekao u jednom od intervjuja Pilić, ukinut upravo onda kad se rodila potreba za njim, kad je trebao objasniti ljudima što im se događa u pretvorbi i privatizaciji.

Knjiga je nastala iz jednog teksta. Pilić je dobio novinarsku stipendiju Balkan Fellowship for Journalistic Experience Balkanske istraživačke mreže za koju je bio dužan napisati tekst dužine devet kartica. Međutim, kako je temi prionuo vrlo temeljito, na kraju istraživanja shvatio je da je dosegao 250 kartica. Malo previše da bi ostalo neobjavljen, pametno je promislio i pronašao izdavača u Arkzinu. Okidač za bavljenje ovom temom bio je tekst Andreja Nikolaidisa „Gdje su i šta rade naši profesori marksizma“, objavljen 2013. godine. I prije bi mu, kako je napisao u knjizi, znalo pasti

na pamet pitanje što se dogodilo s tim hiljadama ljudi koji su praktički preko noći ostali bez posla i postali „najzaludniji od svih zaludnih ljudi“. U to vrijeme došlo je i do pobjede Sirize na parlamentarnim izborima u Grčkoj, Podemos je trijumfirao u Barceloni, Die Linke je osvojio vlast u njemačkoj državi Tiringiji, Združena levica ušla je u slovensku Skupštinu... Sve se posložilo i Pilić je krenuo na putovanje „Crveni preporod: Pad i uspon Karla Marxa“, koje je završilo reportažom s groba njemačkog filozofa u Londonu.

Pištolj na čelo

Krenuo je iz Splita gdje je razgovarao s bivšom saborskog zastupnikom i predsjednikom Dalmatinske akcije Mirom Ljubić Lorger, filozofom Duškom Čizmićem Marovićem te sociologom i osnivačem agencije Stinom Stojanom Obradovićem. Osim njihovih stavova o poziciji današnje ljevice, iz intervjuja se razabiru teške životne okolnosti u kojima se našao svatko od njih nakon demokratskih promjena.

Mira Ljubić Lorger tako je novu vlast dočekala u Centru za društvena istraživanja Split koji je 1990. godine odmah ugašen zbog „marksističkog imidža“ i „progona religije“, baš kao i Marksistički centar Split u kojem su radili Čizmić Marović i Obradović. Mira Ljubić Lorger s ironijom se prisjeća da je upravo bila na pola projekta koji se zvao „Dijalog kršćana i ljevice“, kao i da je jedan od suradnika Centra bio i don Ivan Grubišić. Suočena s kroničnim manjkom novca („Htio bih jednom jesti i meso“, rekao joj je sin, s obzirom da je na jelovniku vazda bila tjestenina ili brašno), odlučila je prihvati ponudu zagrebačkog tjednika Nacional i pisati horoskop, budući da se iz hobija bavila astrologijom. Nadala se da će tadašnji glavni urednik Ivo Pukanić prihvati njenu molbu i dopustiti joj da objavljuje pod drugim imenom, što Pukaniću nije bilo na kraj pameti. Inzistirao je da mu horoskop piše sveučilišna doktorica sociologije. Osvetila mu se tako da je molila prijatelje da ne kupuju Nacional. Kasnije je „posao“ proširila i na Slobodnu Dalmaciju. Cijela obitelj živjela je od ta dva honorara. „Bilo je ili to ili umrijeti od gladi kao časni disident. A to nisam mogla zbog moje dvoje djece“, ispričala je Piliću.

Sudbina Mire Ljubić Lorger i inače je bila dramatična. Kao saborsku zastupnicu DA 1993. godine Vojna policija ju je, zajedno s djecom, izbacila iz stana. Jedva su ih nagovorili da im daju nekoliko sati, barem da uzmu dio stvari. Mlađem sinu, koji je tada imao 12 godina, repetirali su pištolj na sljepoočnicu. Suprug Srećko Lorger bio je tada u sklopu montiranog političkog procesa vodstvu DA u zatvoru.

Zdenko Šundov doktorirao je 1990. na temu Lukačeve marksističke analize klasne svijesti. Premda se činilo da mu se smiješi znanstvena karijera, Šundov je samo godinu poslije kao tehnološki višak dobio – otkaz, čime je započeo njegov životni sunovrat

Duško Čizmić Marović Marksistički centar zamijenio je ribolovom. Kako je objasnio, imao je sitnog iskustva s morem, a i prije rata je uredio jednu knjigu o ribolovu. Odlučio se otići na koču. Preko direktora Oceanografskog instituta dogovorio je sastanak s poznatim ribarom Božom Kačićem na koji je došao u odijelu, jer nije imao nikakvu drugu radnu robu. Kačić je bio uvjeren da je dobio kapetana broda, a Čizmić Marović je htio i mogao biti samo – mornar. Na kraju se ipak zaposlio kod jedne obitelji, ali je dobio otkaz jer se pobunio u ime radnika, jer je video da ih eksploriraju. Shvatio je da će morati sam. Zadužio se, stavio suprugin stan na hipoteku, kupio koču i otisnuo se u poduzetničke vode. Dvije godine poslije je propao. Kako je rekao, nije bio kvalificiran za poslovni svijet, pa mu se činilo krađom kupovati naftu „na crno“ za dvije kune, umjesto legalno za četiri. Ubrzo je umrla supruga, ostao je bez stana, s dvoje djece. „Živio sam od nepostojećih novaca“, kazao je Pilić, „izljećeš sam se od kapitalizma i realno, a ne samo svjetonazorski. Treba biti ordinirana budala da sudjeluješ u jednom tipu ekonomije ne poštujući pravila igre. Nisam se mislio obogatiti, nego živjeti od svoga rada, a zapravo sam osiromašio i propao.“

Ipak, krajem devedesetih polako mu se otvaraju vrata. Najprije organizira tribine, a potom kreće s onim što najbolje zna – piše publicistiku u *Slobodnoj Dalmaciji*. Vjerojatno je mogao i prije, s obzirom da je u izdavačkoj kući *Logos* upravo on zaposlio Ivu Sanadera, tada visokopozicioniranog HDZ-ovca i kasnijeg premijera, ali – kako kaže – nije nikoga želio tražiti uslugu.

S katedre do beskućništva

Stojan Obradović bio je posljednji direktor Marksističkog centra Split. Žestoki je kritičar uvođenja marksizma kao obavezognog predmeta u škole („To je bilo odurno i naprasno. Ako si želio modelirati stvari i mladima pružiti uvid u marksizam, mogao si to u okviru sociologije, kao na Zapa-

du.“) Nakon ukidanja Centra pokušao je naći novi posao, ali je vrlo brzo shvatio da ga neće dobiti „ne samo zbog urušavanja partijskih struktura, nego i zbog političke i etničke situacije koja je nastupila.“ S priateljem novinarom Goranom Vežićem osnovao je novinsku agenciju *Stina*, zapravo agenciju za pružanje novinskih usluga od koje živi i danas.

Možda je najintrigantnija sudbina Zdenka Šundova koji je predavao marksizam u zagrebačkoj Elektrotehničkoj školi. Doktorirao je 1990. na temu Lukačeve marksističke analize klasne svijesti. Premda se činilo da mu se smiješi znanstvena karijera, Šundov je samo godinu poslije kao tehnološki višak dobio – otkaz, čime je započeo njegov životni sunovrat. Prijatelji i dojučerašnje kolege okreću mu leđa, bio je i fizički napadnut, prijetili su mu roditeljima, a vrhunac je bio četiri godine poslije kada ga je nakon razvoda bivša supruga izbacila iz stana nakon čega gubi kontakt i sa sinom. Postao je beskućnik. „Spavao sam na klupi na Željezničkom kolodvoru, a zimi u praznim vagonima, skupa s klošarima. Nije bilo mjesta ni u prihvatištu za beskućnike. Osjećao sam se kao da mi se svijet srušio: dotad sam živio normalno, a sad odjednom na ulici, bez igdje ikoga, bez knjiga. Na to razdoblje sam vrlo ponosan, i dan-danas bih se tako ponašao“, ističe Šundov. Kako život ne piše samo tragedije, slučaj je htio da 1996. upozna svoju sadašnju životnu družicu koja ga vadi iz nevolja. Sud je presudio u njegovu korist u radnom sporu sa školom, ali ga direktor nije želio ponovno zaposliti. Nikad nije bio član Saveza komunista, ali je i danas uvjereni marksist.

Gdje je nestala crvena nit?

To se nikako ne može reći za Zdravka Tomca, još jednog Pilićevog surgovnika, koji je marksist postao u srednjoj školi „iz nezadovoljstva svjetom u kojem sam živio“. Kasnije se razočarao u komunističku ideju, danas je naziva prevarom, ali je i dalje ponosan na knjigu „Tražio sam crvenu nit“, memoare visokog komunističkog rukovoditelja Jakova Blaževića, koju je napisao 1976. godine. Za Tita, s kojim je imao priliku puno puta razgovarati, kaže da je imao veliku karizmu, šarm, magnetsku privlačnost, ali da je usprkos svemu tome bio zločinac, jer je uvjerio i samoga sebe da su ciljevi toliko veliki da u ime njih ima pravo žrtvovati druge ljudi, kao na Bleiburgu. Kaže da marksizam nije zastario kao izvanredna kritika kapitalističkog društva i financijskog kapitala, nego kao ideja revolucije i vladavine radničke klase

Razgovarao je Pilić za knjigu s još nizom intelektualaca, bivših ili sadašnjih marksista – od Lina Veljaka i Ozrena Žuneca do Žarka Puhovskog, Rastka Močnika i Ferida Muhića, kao i s već spomenutim političkim dužnosnicima ili simpatizerima ljevice. Veliki dio njih spomenuo je rečenicu Rose Luxemburg „Socijalizam ili barbarstvo“, što Pilić objašnjava činjenicom da se u njoj sažima sve što su Marx i Engels napisali. Da marksizam još uvek živi, potvrđio je posjetom Marxovom grobu u Londonu, gdje je sreto puno mladih, među kojima i 14-godišnjeg Bena koji je učeći o Hladnom ratu postao marksist. I ne samo to, nego je i majku uvjerio da Marx ima rješenje. Pročitao je Komunistički manifest i siguran je da je na pravom putu.

Stiže nova era, kako je završio knjigu Pilić, a nitko ne zna kakve darove donosi, a mi ćemo se nadovezati: Marx uistinu nije mrtav. Međutim, ima li odgovore na sva ova pitanja?

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (10)

АДМИРАЛ

пише: Горан Бабић

На састанку на који су отишли Праљак и Вуцо, Пармач је инзистирао да кип, висок два метра, по сваку цијену мора имати покретну доњу чељуст како би из уgraђеног магнетофона непрекидно одјекивале оне неустрашиве пароле које је Филиповић узвикивао под вјешалима у Ваљеву!

За Станка Пармача ја сам, логично, одвијек био првенствено (или чак искључиво) син Мате Бабића. Шта би друго био један млад момчић за старог вука, адмирала који је прошао кроз толике буре у свом бурном животу? О литератури, којом сам се бавио, он није имао никакво мишљење, а ако га је (мишљења) и било, свакако је било лоше. Уосталом, о мојој литератури је лоше мишљење, конзеквентно и радикално, имала чак и моја мајка, неуспоредиво образованија од овог сина Неретве. Али, о Пармачевом односу према умјетности оптених нешто касније, тј. на крају...

Кад је умирао, у Загребу, у болници на Ребру, посјећивали су га Стипе Шувар и Милорад Вискић, као млађи људи из нашег краја. Један од њих испричао ми је како је адмирал на самрти изјавио да је само према једном човјеку у свом животу био неправедан. Према моме оцу, свом сусједу из Подградине код Опузена. И још ми је пренесено како је рекао да се мени то и каже. Ваљда није хтио (уколико је све то истина) да оставља иза себе било какве дугове. Није ме позвао у болницу, а ја не идем тамо где ме не зову.

Моја мајка је жива, али више ништа неће написати јер ју је памћење напустило. Стигла је срочити свега двије ствари: зборник о погинулим партизанима и жртвама фашистичког терора из долине Неретве у рату 1941-45. године (што је објавила, као збирку докумената, борачка организација Метковића прије десетак година) и рукопис о судбини наше фамилије, неку врсту своје и татине биографије. У том опсежном тексту и Пармач има своје место јер је, по мачином мишљењу, то на свој начин заслужио. Није претеривање ако се каже да је читав мој живот одређен добним дијелом управо том епизодом. Да није било неретванског "случаја" раних педесетих година можда никад сестре и ја не бисмо видјели Мостар нити би очев гроб био на гробљу на Шоиновцу.

Станко Пармач

Елем, за разлику од Пармача, који је ратовао заједно с Личанима, моји су рат провели углавном у Неретви (ми то тако кажемо), односно на Биокову. Устаše су их хапсиле на Сливну, били су у затвору у Дубровнику (о чему ћемо нешто више у биљешкама о Милану Милишићу и Мирку Праљку), а тати се судило у Мостару где су му, претходно, претерали родитеље, мог дједа и баку.

Десетак година иза рата, сви ће се протагонисти ове приче поновно срести у Метковићу, у временима прије Јамбе, тајкуна и Петрова из "Моста". Адмирал се вратио из ССР-а, са школовања у Москву где је, први од свих наших људи тамо, врло храбро подржао Тита у сукобу са Стаљином. Моји су, по партијском задатку (али и добровољно!), напустили Загреб и вилу на Ксаверу да би се скрасили у далматинској вукоједини у којој се од музике чуо само жабљи крекет. И још су у стан примили тек вјенчане Милорада (Вискића) и Војну (Мимицу). Данас је све то, наравно, несхватаљиво, али зар се тада један секретар комитета (мој отац) могао друкчије понашати према "млађим кадровима"? Јер је Милорад водио СКОЈ. Али, прескочимо небитно и вратимо се Пармачу. Он то, како смо рекли, свакако заслужује.

Дошли су на ред чувени избори за савезног народног посланика у неретванском крају 1954. или 1955. године. По директиви Бакарића, комитет у Метковићу, на челу с мојим оцем, подржава кандидатуру Анте Раоса. С друге стране, појављује се самоиницијативно као самостални и независни протукаандидат, управо демобилизиран и умировљени адмирал, народни херој Станко Пармач, родом из Опузена! Где тога још у тадашњој Југославији има? Додуше, Пармач уважава од ауторитета на овоме свијету једино Тита, свог врховног команданта, док о комплетном Централном комитету Хрватске (и Бакарићу) нема неко нарочито мишљење. Да не кажем како их не уважава ни мало или нешто још и горе.

Почиње битка, коју Партија засигурно не би добила, да се адмирал није сам уништио. О том догађају сам писао први пут у пјесми "Сва наша слава", објављеној најпрво код Маријана Матковића у Академијском "Форуму". У пјесми стоји да је Пармач на предизборном митингу у Метковићу поручио окупљеној маси, дакле својим потенцијалним гласачима, како пола њих не би било живо да је његова дивизија туда прошла за вријеме рата, десетак година раније! Логично је да гласачи нису подржали кандидата, који им је обећавао смрт. Нека нетко каже да Партија није демократски побјеђивала на демократским изборима! Само треба имати среће с протуандидатом, с опозицијом. Не мораши ти бити толико добар колико противник мора бити лош – у томе је тајна.

**Пармач уважава од
авторитета на овоме
свјету једино Тита, свог
врховног команданта, док
о комплетном Централном
комитету Хрватске нема
неко нарочито мишљење.
Да не кажем како их не
уважава ни мало или
нешто још и горе**

На пјесми су ми замјерили многи, међу осталима и Јуре Каштелан, док ми је Шувар показао неко протестно писмо (против мене, наравно) упућено из Далмације или њему или ЦеКау, свеједно. Међутим, Мојмир (Миличевић, мој очух) и мама су сматрали да сам рекао истину.

У сваком случају, Пармач је изгубио на изборима, али је Бакарић морао жртвовати мага оца (као 30 година касније Јуре Билић мене) и тако смо отишли у Мостар, у неку врсту емиграције у којој су након десетак година домороци Џеме Биједића, на свој суптилни начин, убили мага оца. О томе се више говори у биљешци о њему.

Мајка је, без обзира на све, врло предано и привржено чувала успомену на њега и кад је Пармач негде средином седамдесетих нешто ружно изјавио (у штампи) о тати, мајка је одлучила да га тужи суду, због клевете. Сложио сам се с њеним ставом, тужила га је и адмирал се, након много врдања, ипак на крају баладе морао на суду испричати. Чак су се, колико се сјећам, и помирили, бар донекле.

У мајчином рукопису, ког би такођер требало објавити, спомињу се Пармачеве слуге: Мирко Драговић, Анте Деак и још неки. Али зар то нису *tempi passati?* Кад сам прије 2-3 године питао мајку да ми објасни како је могуће да Туђман на изборима 1990. управо у Метковићу освоји рекордан висок постотак гласова (83%) није ми знала објаснити. Чак ми се учинило да сам видио сузу у њеном оку, а како и не би заплакала? Због те стоке је напустила најпрво Београд, затим се потуцала по брдима, спиљама и врлетима дуге четири године, робијала и страховала, гладовала и бискала уши, напустила Загреб и вратила се у селенду, разочарала се у

бивше другове и за мужем, као кучка одшепесала рањена у Мостар да би тамо остала удовица и да би, након свега, та иста сиротиња и фукара, тај башибоузук и лумпенпролетаријат, који су она и њезини (укупљујући наравно и Пармача) извукли из маларије и сушице (ТБЦ-а) и учинили богатим, своје гласове листом дали ХДЗ-у, домобранско - усташкој братији, на челу с Луком Бебићем, сином њеног ратног друга, партизана са Сутјеске! И ја бих плакао да се тако нешто мени догодило, али ја сам, за разлику од ње, провинцију и сиротињу презирао и за ту врсту раног "комунизма" никад никакве љубави ни разумијевања нисам имао.

Али Пармач... Заборависмо на главног јунака. Кад сам почетком седамдесетих година организирао у Метковићу југославенски скуп младих писаца (види плакат са именима судионика, које ни прије ни послје више нитко никад и нигде није скрупио) Пармач нам је приредио ручак у ресторану ПИК-а "Неретва", у Опузену. Нисмо разговарали, препустио сам домаћим организаторима (локалним "активистима") да они одржавају контакте с њим. Нисам хтио да се на било који начин његов однос према мојим родитељима пренесе и на мене. Сјећам се да је ручак протекао у веселој атмосфери.

Подвалили смо Фиаменгу, на тањуру, испод рибе, неколико печених жабљих кракова... Владо Павловић, сад већ такођер поконхи, ходао је као паун. Није му била довољна сatisfaction (уручио сам му службени позив без обзира на отпор локалних власти због његове подршке Савки и Трипалу), него је тражио још и дневнице и путне трошкове, а становао је у Кули Норинској, пет километара узвидно од Опузена и низводно од Метковића.

Пармачев однос према умјетности боље ће се видjeti на једном другом примјеру. Родио се, наиме, у тој истој Подградини поред Опузена, осим адмирала и мага оца, још један човјек са великим Ч. То је Стјепан – Стеван Филиповић, онај народни херој који је под њемачким вјешалима у Ваљеву, у срцу Србије, неустрашиво клицао уздигнутих руку и стиснутих шака. Такви су некад били Далматинци.

Био сам један од иницијатора подизања споменика Филиповићу у Опузену. Прогурао сам (јер конкурс није ништа према позиву!) да га из/ради Мирко Вуцо, један од "Бијафранаца", а написао сам и сценариј за документарни филм (режија Слободан Праљак). Пармач се сложио и ПИК је одвојио једну површину уз аутопут где је на крају споменик и постављен. Не знам стоји ли и данас или су га доносијуби срушили у склопу акције рушења свега партизанског...

Али то сад већ и није важно. Урођеници имају своје мишљење о божовима и херојима. Важно је, бар мени, да је на састанку на који су отишли Праљак и Вуцо (а ја из истих разлога нисам) Пармач инзистирао да кип, висок два метра, по сваку цијену мора имати покретну доњу чељуст како би из угроженог магнетофона непрекидно одјекивале оне неустрашиве пароле, које је Филиповић узвикивао под вјешалима у Ваљеву! Узалуд су присутни умјетници увјеравали адмирала у неопортуност његових приједлога и идеја до којих није дошао чак ни Andy Warhol. Он се, адмирал, супротстављао Стаљину на плану политике, али не и умјетности.

Не сјећам се како су скршили адмиралов отпор. Углавном, постављени споменик није "говорио", али то, сад се види, можда и није било најбоље решење. Барбари су у Опузен стigli, а адмирала и никог од његових више нема.

05. 01. 1999.

DOZIVANJE IZGUBLJENE JAGNJADI

PRIČA O TRI TRUBAČA

PIŠE: Đorđe Matić

Legendarni napjev "Izgubljeno jagnje" koncipiran je tako da solista bez pratnje započinje muzičku frazu, uplašenu i zazivajući poput glasa, i sasvim mimetičku – čini se kao da oslikava janje izgubljeno u šumi koje nekoga tužno doziva. Na što uvijek drugi trubač "odgovara" svojom muzičkom rečenicom, ili se javlja zajedno s orkestrom, kao da će reći – "ne brini, čujemo te"

Duško Gojković, trubač, hornist, vođa orkestara i kompozitor, jedini je naš muzičar čije je ime u svim svjetskim enciklopedijama i vodičima džeza. On je međutim u nas dugo bio izdvojena, skoro tajnovita referenca. Muzičar, znalo se toliko, s međunarodnom karijerom o kojem su domaći kolege, tradicionalno podcenjivački raspoloženi, govorili bez izuzetka s poštovanjem, i intrigantna pojавa s mnoštvom nepoznanica, biografskih i sviračkih, sve donedavno zapravo. Znalo se i da brodi po Evropi i svijetu, po dobrim trgovinama ploča moglo se naletjeti na koji stariji album, a, rekli smo već, nije bilo referentne knjige o džezu u kojoj ga ne bi barem spomenuli. Najčešće kao jedinog odavde. I tu je negde bio ključ – Duško je uvijek, u odnosu na druge jugoslavenske muzičare koji su radili vani, djelovao nekako odvojen – kao kapetan s brojnom i mijenjajućom posadom među kojom nitko ne govori njegov maternji jezik, osim ovog najvažnijeg, prenesenog, tonskog.

Jedan od onih naših rijetkih individualaca napolju koji se, poput Meštrovića recimo, ne daju grupirati s drugima, Duškov život i priključenja pokazuju ga kao kakvog ozbiljnog (jedinog?) Pikara naše muzike. Ili Huckleberryja Finna možda, da bude u duhu kulture koja ga je obilježila. Čovjeka, to jest, koji je uza svu, po definiciji struke i žanra, nužnu orientiranost na kolege, nekako uvijek hodao sam. I reklo bi se za hvaljujući jedino svojoj umještosti, spremi, znanju i sviračkoj, umjetničkoj vrnosti. To jest tako, ali onaj prvi, duboki razlog koji je budućeg velikog svirača odredio, koji ga je gurao u ledja, davao mu ubrzanje da što prije izade u svijet, mnogo je komplikirani.

Danas, nakon svega, a s tendencijom ka idealizaciji onog vremena i zemlje s jedne strane, te negiranja bez ostatka s druge, zaboravlja se (ili ne zna) do koje mje-

re se s podozrenjem gledalo na naše umjetnike koji su uspijevali vani bez podrške "struktura", bez uplitanja države. Zaboravlja se ili negira kakva je, bilo latentna ili izrazita, trajna paranoičnost vladala, zajedno s istinskim strahom od inozemstva – na Istok i na Zapad.

Tako, i život i karijera Duška Gojkovića, u njegove duge dosadašnje osamdeset i četiri godine, činili su se na prvi pogled samo i jedino uvijek posvećene plemenitom zvuku, isključivo bavljenju muzikom, no ispod te impresivne karijere promaljaju se sada detalji koji pokazuju sve više s vremenom kako ni Gojković ni blizu nije mogao biti pošteđen gibanja historije koja drmaju ovim geografijama. I u najdalju točku kad se čovjek odavde sakrije, duga ruka balkanskih zakonitosti dohvatiće ga negdje i u nekom trenutku, ili makar, one sretnije, samo okrznuti. Ali joj ne umije nitko.

Duško Gojković rođio se, sasvim slučajno (?), u Jajcu – mjestu rođenja Republike, ali i jednom od mističnih svetilišta bogumilske Bosne. Kao dijete stigao je u Beograd, odrastajući u strašnim mijenjama: Drugi svjetski rat i bombardiranje Beograda 1941., okupacija i oslobođenje 1944., poslijeratna neimaština i ograničenja, teško podizanje i izgradnja srušene zemlje, ideološki teror. I kao spas od svega toga – slušanje Glasa Amerike na starinskom radio-aparatu, glas spikera Willisa Conovera i iznad svega – zvuk. Zvuk crne i bijele Amerike, smiješanih u muzički pravac koji je donosio u evropske tame radost i svjetlost kao ništa drugo. Zvuk koji je bio mnogo više od toga – čitava filozofija jednog kontinenta i kulture koja će zbog svoje komunikativnosti, životnosti, zbog obećanja koje je nudila, zavladati lako svijetom a jednom momku s ruba Evrope ponuditi spasonosnu ruku i pravac kojim će se njegov život i izbori kretati.

**Duško Gojković je uvijek
djelovao nekako odvojen
– kao kapetan s brojnom i
mijenjajućom posadom među
kojom nitko ne govori njegov
maternji jezik, osim ovog
najvažnijeg, prenesenog,
tonskog**

Zato, Duško je, nakon godina sviranja u prvim poslijeratnim jazz-orkestrima naprsto morao otići, krenuti kako god, bliže Centru, tamo odakle je svjetlost dolazila. Otišao je, kako i valja, najprije u podijeljenu, hladnoratovsku, no za ovaj zvuk tada gotovo idealnu Zapadnu Njemačku. Mijenja u nekoliko varijanti i način kako piše svoje, vani neizgovorivo ime – znakovit, gorko ironičan detalj u ovom poglavljju. Taj čin, iako ne potpuno uzimanje novoga (poput pseudonima), svakako je "intervencija" na identitetu. Još jedna točka, formalna, u promjeni, u odlasku iz težine onoga prvoga. Zamislimo ga još u istoj Njemačkoj, sedamdesetih godina – u svijetu, podsjetimo se, mnogo većemu nego danas. Nismo imali disidente u kulturi – ako se ne računaju takvi "kulturnjaci" kao što su Miro Barešić i Nikola Kavaja. To je bilo nešto za "pravu" Istočnu Evropu: nema jugoslavenskog Brodskog i Nurejeva. Pored gastarabajtera, većina tipova odavde bili su kao onaj Bore Todorović iz Makavejevljevog profetskog Mr. Montenegro.

Duško Gojković

Ali imali smo Duška. On je, kao pravi – na jeziku koji razumije – *einzelgänger*, gradio sve što je talog svjesno razgrađivao, a nevini, slabii, neobrazovani i neprilagođeni zato jer nisu znali bolje. Poput muzičkog Dositeja, sam brodeći po zemljama Evrope i kasnije po Americi, učio je neprestano, a uz džez-obrazovanje (dakle, univerzalni jezik) nosio je i popudbinu, zvuk našeg Juga, širio ga, pleo nov uzorak u tapiseriju općega muzičkog jezika. Donosio je nešto svoje, predstavljajući to s elegancijom, u harmoniji, s mjerom. I bez kompleksa manje vrijednosti. Uopće, on je preko svoje muzike bio idealni građanin svijeta: naučio je najprije svjetski, univerzalni jezik, njime se predstavljao i participirao ravnopravno svirajući s, doslovno, najvećim predstavnicima muzičkog pravca, s najbriljantnijim muzičarima, ali je u isto vrijeme uvodio i svoj "maternji" muzički jezik i preko njega samu kulturu iz koje je dolazio. Makedonske neparne ritmove, južnosrpske i bosanske melodijske motive, balkanske harmonije i neobične akordacije, sve je to upliftao Duško prvi u veliku tapiseriju što ima vječnu američku potku, iako je danas postala svačija, svih zemalja i kultura gdje se jazz svira, između ostalog baš zahvaljujući individualcima kao što je Gojković.

Tek nakon što se sve raspalo, pa se nakon dugih godina užasa počelo ponovo prebrojavati da se vidi tko je uopće ostao, počele su u potpuno drugaćijim odnosima izlaziti na površinu i stvari dotad prešućivane. Detalji u vezi biografije i porijekla Duška Gojkovića, koji se sam odjednom nanovo pojавio tek kad smo odavno već bili zašli u novi milenij, i u kojem je svirač djelovao kao kakav duh iz prošlosti, nešto što je ostalo kao nedirnuto, ili što je prespavalo strašna vremena pa ostalo nezaprljano i nepromijenjeno, poput Ripa van Winklea, legendarnog lika iz proze Washingtona Irvinga. Ispostavilo se da otmjeno svjetsko džez ime skriva, poput jungovske Sjene, iznenađujuće mučno porijeklo, korijene crnogorske porodice s krive strane u *onom* ratu, s muškim članovima što su se borili u, kako se službeno zvalo, "Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini", za što dakako ima i termin koji je i historijski, ali i mnogo poznatija pejorativna skupna imenica, opterećena do te mjere da je nećemo ni spomenuti jer bi izokrenula sve u krivom smjeru. O tome je Duško tek nedavno prvi put progovorio kratko, lako i s humorom, nekako čak isuviše. Slušati kako taj smireni, svjetski čovjek priča dijelove porodičnog narativa iz najmračnijeg balkanskog kala, to miješanje svjetova, nespojivo, nepomirljivo – s jedne strane vučji, ubilački mrak naših kompleksa a s druge univerzalnost i svjetlo jazza – djelovalo je potpuno ostranjujuće spram pojave Gojkovićeve. Jasno je: bijeg u plemeniti, nepoznati zvuk, u tu "panakeju duše", prije više od šezdeset godina, *mora* da je negdje bio i bijeg od te

pozadine, historijske i osobne, kod nas uvijek otrovno izmiješane. Jazz, kao sama slika Američkog Obećanja i svega što podrazumijeva, pogotovo u Evropi, Zapadnoj i Ističnoj, uvijek je dijelom i bijeg od mučnosti historije.

Pokazalo se i da je, s onoliko postignutog u karijeri i radu, u jednom trenu mislio možda, kao i mi što smo mislili, da je uspio pobjeći jednom zauvijek od kandži ideo-ologije i cikličnih potresa koji ruše ove krajeve svakih nekoliko decenija. Bez obzira što, kako mi je i sam rekao, "nije voleo komuniste", Duško je uvijek ostao patriotom, volio je Jugoslaviju. Zajedno sa svojom, u međuvremenu pokojnom Inge, izgradio je i drugi dom na lijepom dalmatinskom otoku. Dvije i pol decenije unazad pak, ni onakav status ni blagi karakter i decencija nisu pomogli svjetskom muzičaru pa ne moramo dvaput ni pogledati što mu se s tom kućom dogodilo. On nikada nije o tome posljile govorio – a mogao je, poput toljkih – osim u privatnosti, i to s nekom nelagodom i mukom. Nije želio još više doprinositi zloj krvi koja je natopila, čini se, svaku poru ovih krajeva. Samo Duškov blues kao da je odonda zvučao još mrvu tamnije i tužnije, a zlatni, zaobljeni ton njegove trube nekako pročišćeniji, hladniji. I kad bi zasvirao kao da je truba govorila nešto više, upućeno negdje prema Jugu i Istoku. Tamo gdje su znali sve o tome kako je kad izgubiš kuću – u vlastitoj kući.

II

Dejan Petrović i njegov orkestar danas su najuspješniji izvođači srpske narodne trubačke muzike. U žanru koji se u praksi odvojio od uske etničko-nacionalne odrednice jer je odavno i sinonimom za naše Rome koji pravcem dominiraju, Petrović je i prvi bijeli trubač koji je postao masovno raspoznatljivo lice i ime. To je novost i po tome što su ovi orkestri unatoč prvom solisti ili vođi, po svojoj prirodi neka vrsta demokratski ustrojenog kolektiva – otud "dragačevci" kako su ih nekad sasvim neprecizno zvali, nikad nisu imali samo jedno lice ili ime koje bi simboliziralo čitav zvuk. Petrović, porijeklom iz užičkog kraja, "Era", plavokos, blijed i prodornog pogleda svijetlih očiju, u ovom trenu popularnošću i uspjehom jednak je narodnim i zabavnim pjevačima i pop-bendovima.

Iako do danas nije potpuno jasno kako su ulubljeni plehani puhači instrumenti – koje je Srbija dobila od Austrijanaca u devetnaestom vijeku za svoju sirotinjsku, seljačku vojsku – vremenom prerasli i transformirali se u nešto tako važno i suštinsko, ostaje da je njihov zvuk postao legitimacija, zaštitni znak jedne kulture. Male i jedva preživjele, ali kulture koja je tim svojim inatljivim, nenaštimanim, a često

virtuoznim orkestrima dobacila na sve točke planete i ostavila pečat što je danas prepoznatljiv od Buenos Airesa do Pariza, od San Francisca do Vladivostoka. Truba srpskih narodnih orkestara svira se i čuje u najdaljim geografijama – svugdje to jest, osim u jednom dijelu vlastite zemlje. Onom najtraumatičnijem, preko kojega se sve lomi izgleda, evo već nekoliko decenija.

**U žanru koji se u praksi odvojio od
uske etničko-nacionalne odrednice
jer je odavno i sinonimom za naše
Rome koji pravcem dominiraju,
Petrović je i prvi bijeli trubač koji
je postao masovno raspoznatljivo
lice i ime**

Tamo, na Kosovu, jedna je beogradska televizija nedavno snimila reportažu o selu Livoč kod Gnjilana. Među jedva desetoro preostale srpske djece koja idu u školu u susjedno selo Stanišor – pod pratinjom, gledana neprijateljskim pogledima zapaljenim prastarim mržnjama a pojačanim nedavnim neizrecivim međusobnim užasima – živi i dječak Aleksandar Antić. Rođen usred strašnog vremena, otkrio je u sebi sklonost koja se razvila u ljubav – prema trubi i muzici, nedokučivu ljubav i potrebu sviranja. U trajnoj nesigurnosti i opasnostima, u gotovo potpunoj izolaciji, dječak sjedi i vježba taj najteži, „žrtveni instrument“, kako je trubu označio džež-kritičar Stanley Crouch. Otkriven izgleda slučajno kroz još jednu od onih nemoćnih reportaža o tome kako žive Srbi na Kosovu, dječak je pričao o ljubavi za muziku i želji da upozna, kako je rekao, „svoga idola“ – Dejana Petrovića. „Voleo bi' da me nauči neko kolče“, kaže visokim, predpubertetskim glasicom i jakim južnim akcentom, smješćeći se djetinje i toplo. Televizijska stanica nakon toga organizira naravno priliku da Petrović dođe i iznenadi dječaka.

Unatoč medijskom cinizmu koji eksplloatira muku i snima je, pa makar negdje u pozadini imao čak i nešto dobre namjere, svemu tome unatoč trebalo je vidjeti kako

je taj susret izgledao, kadar u kojem mali zatvorenik u vlastitoj kući, talac u vlastitoj zemlji, poleti u zagrljav poznatom trubaču i kada tren kasnije Petrović dječaku poklanja novu trubu. Poslije, pratimo ih dok, prolazeći duž neprekidnih visokih zidova-bunkera koji skrivaju unutrašnjost avlija, u atmosferi koja je mogla biti od prije pedeset i od prije tristopedeset godina, ulaze u obiteljsku kuću gdje žive tri generacije. I tu nastaje točka razdvajanja, moment u kojem se povlači crta između vanjskog svijeta, čak i onog najbližeg, porodice, a namjesto toga upali se iskra prepoznavanja sličnih, u trenutku kad Petrović pokaže na novu trubu i prisno se obrati dječaku: „Ajd da probaš da li radi, čoveče.“ – to je šifra između dva muzičara, između posvećenika, kolika ih god dob, prilike, svjetovi razdvajali. Prva melodija kojom dječak kreće je, ironično, instrumental „Nizamski rastanak“, pjesma koju su posvajale čak dvije strane u prošlom ratu. A onda i prepoznatljivih nekoliko tonova teme iz stotinu godina stare kompozicije Stanislava Biničkog, čuvenog vojničkog marša, nekad davno uznesenog i gordog – „Marš na Drinu“ nikada nije zvučao lomljivije, poraženije nego tada u Livoču kod Gnjilana, isviran iz prstiju skromnog i nježnog dvanaestogodišnjeg dječaka.

U sljedećem nastavku emisije, Petrović dovodi Aleksandra na svoj veliki koncert u Beogradu. Dječak izlazi na pozornicu odjeven u narodnu nošnju, sa šajkačom na glavi, i opancima-šiljkanim, i skupa s orkestrom svira „Vidovdan“, mutnu sedam-sminsku tužbalicu koju je i pored njene emotivne proživljenosti i iskrenosti nekako teško voljeti. Ipak, poruku upućenu pjesmom i izvedbom, a naročito prisutnošću dječakovom, tom metaforom nastojanja da se održi barem plamičak postojanja na strašnom mjestu – sve to publika je u tenu shvatila, jednako kao i tonsku gestu inata i boli. I apsolutnog poraza.

Ne zna se jesu li tu večer svirali i jednu narodnu pjesmu, klasik trubačkih orkestara, ali njen se motiv javio odjednom, kao usud. Legendarni napjev „Izgubljeno jagnje“ koncipiran je tako da solista bez pratinje započinje muzičku frazu, uplašenu i zazivajuću poput glasa, i sasvim mimetičku – čini se kao da oslikava janje izgubljeno u šumi koje nekoga tužno doziva. Na što uvijek drugi trubač „odgovara“ svojom muzičkom rečenicom, ili se javlja zajedno s orkestrom, kao da će reći – „ne brini, čujemo te“. To bi bio u onom tenu jedini pravi ton. Ton odsiran, odnegrđe iz evropske daljine, koji Duško Gojković odašilje svojom trubom mladom sviraču iz Užica. On melodiju čuje i prihvata, i šalje je odmah najmlađem, kojem ovaj zvuk najviše treba. Ili možda poredak ide obrnutim redom. Iz nevinosti zatočene u vidljive i nevidljive zidove, koja zove gore ka Matici, pa iz nje dalje – u širinu svijeta, tamo gdje je netko tvoj da čuje melodiju, da čuje zazivanje izgubljene janjadi koja odbijaju utihnuti.

2012 - 2016.

ХЕРМАН ХЕСЕ КАЛВ, ЊЕМАЧКА 1877.- МОНТАНОЛА, ШВАЈЦАРСКА 1962.

БИЋУ ПИСАЦ ИЛИ НИШТА

НАПИСАЛА И ПРЕВЕЛА: **Милена Северовић**

**У својој домовини Њемачкој Хесе је
сматран црном овцом, 1946. г. добија
Нобелову награду за књижевност
и постаје један од најпопуларнијих
њемачких аутора свих времена. Често
је превођен на српски, осим пјесама
од којих су многе сада по први пут
преведене и препјеване**

1.

Рођен у кући протестантског свештеника и мисионара и сам је Херман Хесе требао постати свештено лице. Већ у раној доби тешко је подносио хришћанску и цивилизацијску стегу те побјегао из манастира и свечано изјавио „бићу писац или ништа“... Као пацифиста и антимилитариста усртотивио се Првом светском рату и објавио чувени текст „О пријатељи, не такве тонове“ позвавши њемачке интелектуалце на хуманизам и милосрђе. Доживио је мржњу, одбацивање и презир, те отписан као њемачки издајник... Дјела су му базирала на личним искуствима, прожета хиндуизмом и будизмом, то су заправо самоаналитичке, поетске исповијести.

2.

Међу најзначајнија дјела му спадају: *Сидарта*, *Игра стакленим перлама* и *Степски вук...* Због неслагања са својом домовином Њемачком, прелази у Швајцарску, а Хитлер га ставља на своју црну листу. Књему у Швајцарску беже и пријатељи Томас Ман и Бертолд Брехт, те склапа и свој трећи брак са јеврејском избеглицом из Беча Нинон Долбин са којом ће остати до краја живота...

3.

У својој домовини Њемачкој сматран је црном овцом, 1946. г. добија Нобелову награду за књижевност и постаје један од најпопуларнијих њемачких аутора свих времена. Често је превођен на српски, осим пјесама од којих су многе сада по први пут преведене и препјеване.

ВЕЛИКИ ПЕТАК (Karfreitag)

Суморан дан, а у траговима још снег,
у пустој шуми кос пева:
преплашено трепери пролећа дах,
а посивео дан осећа страх.

Тако тихо стоје скривени у трави
шафрани у грмовима и љубичице мале дишу,
миришу плашљиво и не знајући
миришу на смрт, али и на празнике миришу.
Пропупала дрвећа стоје ослепљена сузама,
небо близином виси и осећа се дах страхота
и сви вртви и сви пропланци
су заправо Гестимански врт и сама Голгота.
Језик је васељена.

БЕЗ ОДМОРА (Keine Rast)

Душо, ти страшљива птицо,
увек се поново мораш питати:
када након толико дивљих дана
наћи ћеш мир, престати скитати?
О знам: мало ми имамо
испод земље мирних дана,
од сталне ће чежње бити
сваки драги дан препун мегдана.
И ти ћеш се, незаштићена
око нових патњи бринути
и с пуно нестрпења ћеш кроз простор
као најмлађа звезда синути.

СЛИКАРЕВА РАДОСТ (Malerfreude)

Њиве роде плодом и дају новце,
ливаде су са бодљикавом жицом омеђене,
сви трче и журе као лакоме овце,
стазе су злом и поквареношћу поплочене.
Али овде у мом оку станује
други ред свих ствари,
љубичасто и црвенкасто ту царује.
И радосна моја песма се остварује.

Жуто у жутом, жуто к црвеном се слаже,
хладна плава уз љубичасту спава.
Светло и боја пливају од света до света
у том пољу све је пуно преокрета.
Дух одређује, он све болесно лечи,
из нових извора зелено се рађа,
на ново и хармонично свет ће се расподелити
и свако ће срце осветлити, развеселити.

СЕОСКО ВЕЧЕ (Dorfabend)

Испред свелих прозора пламти
саксијско разнобојно цвеће ко у сликама,
док се иза завеса оцртавају
девојке са исплетеним кикама.
Преко црвених кровова ластавице лете
и брзо, као бљесак витлају и падају,
вече је прекрило дан,
а звона зову и сваког савладају.
Сада ћемо и ми ка кревету ићи,
са сном заменити дан,
још ћемо мало постајти на прозору
ослушнути велики мир и сан.

ИЗРЕКА (Spruch)

Тако мораш и ти свим стварима
брат и сестра бити
да те оне скроз пројму
и да то никад не можеш разделити.
Ни звезда ни лишће не треба пасти-
ти мораш с њим нестати !
Тако ћеш и ти са свиме
живети, никад не престати.

ПИСМО ИЗ РЕДАКЦИЈЕ (Briefvoneiner Redaktion)

„Захваљујемо за вашу дирљиву песму,
оставила је дубок утисак на нас
и свим срцем жалимо, али ви
нисте прихватљиви за часопис и није то за вас.“
Тако ми је нека редакција писала
скоро сваки дан. А штампа и број за број спрема
Мирише на јесен и изгубљени сан
види јасно, да он нигде домовину нема.
За себе самог пишем без циља
и светиљци на ноћном орнарићу читам.
А можда светиљка не жели ме чути.
Ипак, светли у тишини. И много тога слути.

МАЛЕНА ПЕСМА (Kleiner Gesang)

Шарена песма
и чаролија умирућег светла,
срећа што се као музика истопила,
бол што је Богородица у лицу попила,
битак као горки ужитак...
Цвеће олујом пометено,
венци по гробовима расути,
ведрина без трајања,
звезде што у таму роне:
венац лепоте и туге
што преко пропasti овога света
нестаје и тоне.

ГОВОР ПРОЛЕЋА (Schprache des Frühlings)

Свако дете зна шта пролеће збори:
живи, рости, цветај и грољи,
весели се и терај нове клице,
препусти се, нек поток живота сада жубори !
Свака старина зна шта пролеће прича:
старче, дозволи да те сахране,
и остави своје место дечаку што хита,
препусти се смрти јер она се сад пита!

УМЕТНИК (Der Künstler)

Што сам створио у врућој жеравици година,
стоји на гласном тргу изложено погледима.
Лагано преко свега прелази срећан свет,
смејући се, хвалећи ме и сам собом обузет.
И нико не зна да венац весеља
којег ми, смешећи се, утиснуше у косу,
жртвоваше непотребно
и однеше ми живота снагу, као џај и као росу.

СРЕТНИ САТИ (Gute Stunde)

Јагоде се у башти румене,
сладак им мириш мами мене,
али ја још морам чекати
kad ће кроз расцвала баште
моја мајка прошетати.
Био сам дечак мали
и као да сам одсањао
све што сам закаснио, изгубио,
тај немир ме прогањао.
Још лежи у миру баште
царство детињства мог,
и све што ми беше досуђено
део је врта тог.
Обузет срећом остао сам стајати
и нисам могао ни кренути даље,
а сретних сати златно време
изрши мириш детињства башта ми још шаље.

СПАСИТЕЉ (Der Heiland)

Увек поново биће као човек рођен,
причаће свецима, али и глувим ушима,
близу ће доћи па се изгубити, пут му је сложен.
Увек ће изнова остављен бити,
браћу нашу, бриге и чежње ће понети,
свеједно, опет ће га на крст разапети.
Увек испочетка Господ ће се најавити,
узеће велики део смртних грехова
и у вечности ће их сахранити.
Увек поново, такође и у данима овим,
Спаситељ је на путу и благосиља нечим новим,
наше страхове, сузе, питања и осуде саме,
са тихим нас погледима сусреће, лишава таме,
нико му се не треба противити,
једино ће дечије очи још задивити.

БЕЛИ ОБЛАЦИ (Weiße Wolken)

О погледај, они лепршају опет
као музика тиха
заборављене старе песме
на плавом небу слика!
Ни једно срце не може их разумети
које није било на дугом путу,
травњак са ветровима у скуту
и радост у том минуту.
Ја волим беле, слободне облаке
као сунце, ветар и море,
јер су прогнанима без домовине
сестре, анђели и зоре.

ТИХИ ОБЛАК (Die leise Wolke)

Малени, бели,
мекан, тих и цели,
облак вијори у плавом.
Спусти поглед и осећај
свет са белом хладноћом
провуци све кроз плаве снове,
са мирноћом.

САМ (Allein)

Преко земље много стаза и путева има,
али један те исти циљ је свима.
Ти можеш јахати или возити у двоје или у троје,
али сам мораш направити задње кораке своје.
Стога су дар и умеће једини које знам:
да све што је тешко, претешко мораш урадити сам.

ПЕСМА О ПУТОВАЊУ (Reiselied)

Сунце право у моје срце светли,
а ветар ми односи бриге и јад,
на знам за раскош на земљи већу него у путовањима пронаћи срећу
После свега идем на пут,
сунце ће ме опалити, а хладити море,
наш земаљски живот нек осветли свечаним тоном обожене зоре.
И тако ће ми сваки нови дан нову срећу и браћу дати,
свих звезда гост и пријатељ желим бити, путовањима сртним живот загрлiti.

СЕПТЕМБАР (September)

Башта тугује и хладно пропада у цвеће киша.
Лето пљушти на свом крају све се мирно утиша.
Златно пада лист на лист испод високог багрема.
Лето се смешка, чуди и бледи а башта на починак спрема.
Дуго још код ружа стоји септембар, чежњиво мир отвара.
И полако своје велике очи уморно затвара.

НОВЕМБАР 1914. г. (November 1914.)

Шума пушта лишће нек пада, магла се по долинама шуња, дан је мрачан и шума већ куња.
Ту долази олуја звиждећи и истреса светлосну косу док мете у чврстим потезима земљу од магле и росу.
Не штити ни лишће ни гране, ништа лепо није њему вредно, док птица дрхти у гнезду, а сељаку крај пећи је ледно!
Поспреми и поломи у комаде што никад се више саставит неће, и ишчупај из ноћи и умирања дан што у сјају већ креће!

БУДНА НОЋ (Wache Nacht)

Бледа и млака ноћ унутра гледа, док месец над шумом залази.
Тера ме нека тескоба и мука, нада мном бдије.
Спавао сам и сањао, али ме нешто у среде ноћи звало и испунило страхом, шта сам пропустио, зашто ми мира није дало?
Најрадије бих побегао од куће, од баште, села и завичаја мог, ишао бих за чаробном речи, сасвим далеко, трагом пута свог.

ПЛАВИ ЛЕПТИР (Blauer Schmetterling)

Лепрша један мали плави лептир ветром донесен, сјајан посматрач што светлуцајући одлази.
Тако у тренутку трепери па се преко пута сели и видио сам где срећан ми махну, бљештаво, сјајно, и на час ме такну.

МИР ОКТОБРА 1914. г. (Friede . Oktober 1914 .)

Сватко га је имао,
нитко га није ценио,
извор мира све је освежавао,
он нас је собом пленио!
Одзывања тако неодлучно и далеко
траг сузе тешке и нежне
и нитко не зна ни час ни дан
ал сватко за њим гине и чезне.
Буди ми једном добродаоша
ти прва ноћи мира, звездо моја
и синут ћеш кад буду прошала
светла од ватри задњег боја.
Ка теби препун вере
гледам сваке ноћи у сну,
док те моја слутња и нада беру
као на грани златну јабуку.
Буди ми добродаоша једном
кад из беде и крви
ти нам на небу засјаиш
а будућност обасја твој зрак први!

У МАГЛИ (Im Nebel)

Осамљени, у магли путовати!
Осамљен је сваки гром и сваки кам,
ни дрво није другачије,
свако је сам.
Препун пријатеља беше свет
и још мој живот светлост беше;
сада, магла се спушта и пада,
а самоћа влада.
Истински, нико мудар није
а да не познаје таму, тмушу,
неумитно и тихо
оделили су нам и душу.
Осамљен, кроз маглу ићи!
Живот је умотан у самоћу,
човек не познаје други плам,
и свако је сам.

ОКТОБАР 1944. г. (Oktober 1944.)

Жестоко лије киша
на земљу се стровалајући,
потоци гргоље по путевима
у сусрет препуном језеру
које је доскора стајало мирно ћутећи.
Једном смо сретни били
и свет нам се светим чинио,
бејаше сан. Поседеле косе
стојимо уморни и посивели
презирући рат и мржњу што га носи.
Огољен и без сјаја
лежи свет, који се једном смејао,
кроз мрежу огољелих грана
напада нас ноћ и гледа зима
кроз снег што је вејао.

ЛЕПО ДАНАС (Schönes Heute)

Сутра - шта ће сутра бити?
Туга, бриге, мање радости за нас,
сива свакидашњица, источено вино,
ти требаш живети, о лепо данас!
Па и време у брзоме лету
мења коло и ритам свој,
и ових чаша, препуних гутљаја,
непромењен једино је мој.
Напуштена ватра моје младости
пламти јако у данима овим
Смрти, ти имаш моју руку
и присиљаваш ме да са тобом пловим?...

STO PEDESET PET GODINA SRPSKOG NARODNOG POZORIŠTA U NOVOM SADU

DUGI PUT KROZ RAVNICU

PIŠE: Bojan Munjin

Jovan Đorđević, prvi upravitelj SNP-a, dobiva poziv od srpskog kneza Mihajla Obrenovića, da gostuje u Beogradu. Knez poziva Đorđevića da i u Srbiji osnuje stalno kazalište. Prihvaćajući poziv kao čast i izazov, upravnik sa sobom odvodi i polovinu novosadskog ansambla i sedam godina poslije nastanka SNP-a, u Beogradu se osniva Narodno pozorište

Danas u Vojvodini postoje različite institucije koje se smatraju ne samo ugaonim međašima nacionalnog identiteta srpskog naroda u novijoj povijesti, nego i sveopćim temeljem kulture na dotičnom prostoru. Uz stožernu Maticu srpsku, jedno od takvih temelja je čuvena Karlovačka gimnazija u Sremskim Karlovcima, osnovana 1792. godine, koju zovu i najstarijom srpskom gimnazijom a druga je Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu, utemeljeno 1861. godine. Ovome teatru duge tradicije posvećen je tekst koji slijedi, no između ove dvije institucije postojale su različite i istančane veze: mnogi đaci Karlovačke gimnazije postat će kasniji glumci Srpskog narodnog pozorišta a duga historija vojvođanskog i srpskog glumišta, sto godina prije SNP-a, započinje između ostalog i u ovoj školi. Naime, 1734. godine odigrana je u Sremskim Karlovcima drama "Traedokome-dija" Emanuila Kozačinskog, u izvođenju učenika tzv. *Latinske škole*, preteče kasnije Karlovačke gimnazije. I putujuće družine utjecati će na stvaranje najstarijeg srpskog kazališta: čitavo jedno stoljeće prolazit će Vojvodinom putujući zabavljači, *skromasi*, ali i utjecajni jezuitski pripovjedači, kao i ruski pravoslavni prosvjetitelji sa svojim vertepima – folklorno scenskim prizorima pomiješanim sa slikama iz Kristovog života. Konačno, presudni će biti i iznimni ljudi, dobrotvori, koji će svojom plemenitošću i naporima utjecati da se pokrene kotač kulturnog života na narodnom jeziku. Jedan od njih bio je svakako općepoznati učitelj Joakim Vujić, „otac srpskog teatra“ koji 1813. godine u Budimpešti priređuje prvu svjetovnu predstavu na srpskom jeziku pod imenom „*Kreštalica*“ a vijest o njoj prenose nedugo zatim „Novine serbske iz carstvujuće Vojne“ u Beču. Drugu predstavu, „Crni Đorđija“, Vujić priređuje u Novom Sadu 1815. godine a nakon toga slijede

izvedbe u Zemunu, Pančevu i Aradu. Konačno, osnivač Srpskog narodnog pozorišta bio je književnik Jovan Đorđević, inače autor teksta srpske himne: njegov pokušaj da 1849. u Somboru s „dilektantskim društvom“ osnuje profesionalno kazalište bio je propao, ali je 12 godine kasnije uspio nagovoriti devetoro glumaca *Putujuće družine Jovana Kneževića* da ostanu u Novom Sadu...

Epopeja jednog značajnog teatra mogla je započeti. Đorđević je u to vrijeme napisao i seriju tekstova u novosadskim novinama pod nazivom *Šta nam sad valja činiti za naše pozorište?*, gdje na jednom mjestu ističe da su za osnivanje kazališta najvažniji slijedeći činioci: novčana pomoć, valjana uprava, dobra trupa i kvalitetna dramska djela. Kazalište je službeno osnovano jednog sparnog prijepodneva, 28. jula 1861. na sjednici Srpske čitaonice u Novom Sadu, pod predsjedanjem narodnog tribuna Svetozara Miletića i uz potporu znamenitog pjesnika Jovana Jovanovića Zmaja. Već na osnivačkoj sjednici Jovan Đorđević je izabran za prvog upravnika Srpskog narodnog pozorišta, a samo nedjelju dana kasnije, u hotelu „Sunce“, ansambl SNP-a odigrao je svoje prve predstave. Bile su to jednočinke „Prijatelji“ Lazara Lazarevića starijeg i „Muški metod i ženska majstorija“ Lajoša Kevera, tadašnjeg suvremenog mađarskog pisca. Srpsko narodno pozorište počelo je živjeti igrajući predstave po svim mjestima u Vojvodini, ali i izvan nje; po kafanama, krčmama, hotelima i ljetnim baštama. Treba reći već na početku da je SNP, za razliku od svoje prvotne duhovne rođakinje, Karlovačke gimnazije, koja se razvijala temeljito i postupno, prolazilo u svojoj povijesti dugoj stoljeće i po, uzlete i krize, ratne katastrofe i bježanje, evropske uspjehe i neshvaćanja lokalne sredine. Ono je crpilo svoju umjetničku snagu iz suza i smijeha na vjetrometinama života, ali je i samopatilo na istim takvim vjetrometinama.

Prva stalna adresa SNP-a od 1894. godine – kako ističe teatrolog Miroslav Radonjić – bila je kuća, preuređena u teatar, veleposjednika Laze Dunđerskog u centru Novog Sada. Kazališna kuća Dunđerskog imala je specijalne podove, svu tehničku opremu, šesto sjedišta i električnu rasvjetu što je bilo čudo neviđeno u tadašnjem Novom Sadu. Najamnina je bila krajnje simbolična – forinta za godinu dana. U tim lijepim vremenima, dvadeset pet godina nakon osnivanja kazališta, pjesnik i boem Laza Kostić uputio je telegram svom prijatelju Antoniju Hadžiću, drugom po redu upravniku SNP-a, u povodu obljetnice kazališta, slijedećeg sadržaja: „Dragi Tono, isporuči moju čestitku Taliji. Ti si predsjednik „Talijanske vlade“. Čuvaj mir Jevrope da Taliji bude 50-godišnjica još ljepša. Tvoj Laka.“ Spominjući „mir Jevrope“ Kostić je očito aludirao na položaj Srba unutar Austro-Ugarske, naročito nakon turbulentne 1848. godine i činjenice da je Austro-Ugarski car Franc Jozef, tek četiri godine nakon osnivanja teatra, 1865., priznao rad jednog kazališta unutar monarhije na srpskom jeziku. U međuvremenu, 1868. godine, Jovan Đorđević, prvi upravitelj SNP-a, dobiva poziv od srpskog kneza Mihajla Obrenovića, da novosadsko kazalište gostuje u Beogradu. Oduševljen novosadskim glumcima, knez poziva Đorđevića da i u Srbiji osnuje stalno kazalište. Prihvaćajući poziv kao čast i izazov, upravnik sa sobom odvodi i polovinu novosadskog ansambla i sedam godina poslije nastanka SNP-a, u Be-

Stara zgrada Narodnog pozorišta

ogrudu se osniva Narodno pozorište. Interesantno je da je Beograd tada bio još mala kasaba s 25.000 stanovnika nakon višestoljetne turske vladavine, kojeg je jedan kroničar opisao na karakterističan način: „Ulice su uske, krivudave, nečiste i neosvetljene, ali žeđ za prosvetom, kulturom i naukom bukti u oslobođenoj zemlji.“

Ipak kazalište u Novom Sadu iznenada je ostalo i bez upravnika i bez pola ansambla, no srećom Vojvodina je oduvijek bila rasadište dobrih glumaca. O nekim od njih bit će riječi nešto kasnije, no najveći među njima u prvi 50 godina SNP-a, (neki kažu i među srpskim glumcima uopće) bio je – Pera Dobrinović. To je bio glumac koji svojim stasom nimalo nije sličio na kralja pozornice, nego na nekoga, kako je o velikom bardu pisao pjesnik Veljko Petrović, tko je „utekao u pozorište“: „Kakav je samo bio, gospode bože! Malecan, pravi patuljak, a okrugao, punačak, pupav, noge, razume se, kratke kao u deteta, a glava tako obla da su mu u ono doba, kad su se klobuci herili ljudima na vrh temena, svi šesiri sklizali do ušiju. Obrazi debeli, okrugli, podvaljak priličan, a oči velike, okrugle i dosta buljave, ali divne, radoznaile, svete, svako ih je voleo, i bez snebivanja stojao pred njima iako su bile pametne i prodirne...“ Takav „malecan i punačak“ Pera Dobrinović je odigrao „Richard III“, „Kralja Leara“ i „Kir-Janju“ tako veličanstveno da su građani Novog Sada samoinicijativno bili odlučili da za dvade-

setpetogodišnjicu rada svom omiljenom glumcu poklone „lepo izrađenu kutiju u kojoj je bilo poređano 17 dukata“. Glumac Pera Dobrinović umro je 21. decembra 1923. godine praktički na pozornici, kako je zapisano, „najlepšom glumačkom smrću, kao vojnik kad umire na polju časti“ – u kazalištu, dok je popravljao šminku u pauzi predstave „Ljubavni napitak“, s kojom je pola vijeka ranije i započeo karijeru.

Kazalište je službeno osnovano 1861. na sjednici Srpske čitaonice, pod predsjedanjem narodnog tribuna Svetozara Miletića i uz potporu znamenitog pjesnika Jovana Jovanovića Zmaja

Kako smo već najavili, nesreće nisu mimošle Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu. Trideset i tri godine nakon useljenja u predivnu zgradu koju je darovao veletrgovac Dunđerski, jedne olujne noći u januaru 1928., nakon predstave „Raspikuće“, varnica iz peći zapalila je kazalište i uništila ga do temelja. Požari su inače zla kod kazališta na ovim prostorima: Jugoslovensko dramsko pozorište u Beogradu izgorjelo je jednog ranog jutra 1997. godine, dok su glumci, koji su dotrčali praktički u pidžamama, nemoćno gledali kako nestaje čitav jedan svijet, a Narodno pozorište u Vranju prije par godina također je izgorjelo do temelja. Nedavno je gorjelo i u Kamernom teatru 55 u Sarajevu i u gradskom kazalištu u Kraljevu.

Nova zgrada Narodnog pozorišta

Kako bilo, nakon požara i uništenja vlastite kazališne zgrade, „podstanarski“ život Srpskog narodnog pozorište trajao je vrlo dugo: nakon preko pedeset godina igranja „po kafanskim salama i domovima kulture“, kako kaže teatrolog Miroslav Radonjić, „Srpsko narodno pozorište konačno se 1981. godine skrasilo u svom velelepnom zdanju od belog mermera na Pozorišnom trgu.“ Nažalost, nova supermoderna zgrada SNP-a uopće se nije uklopila u urbani srednjoevropski pejzaž Novog Sada. Neki glasovi kažu da je zgrada kazališta bila pravljena prema maketi konferencijske sale za neki od susreta nesvrstanih u to vrijeme, jer socijalizam je morao pokazati svu svoju moć i sjaj, ali konkretna posljedica megalomske ideje bila je da je čitav kvart centra Novog Sada bio srušen da bi se napravilo velebno kazalište. Ogomorno zdanje s nekoliko kazališnih dvorana, od kojih najveća ima 1100 mesta, trebala je služiti za mnoge namjene ali, kako kaže arhitekt Raša Dinulović, „zgrada koja je trebalo da bude dom mnogima, danas više ne odgovara gotovo nikome.“

U vrijeme Prvog svjetskog rata ovo kazalište potpuno je bilo obustavilo svoj rad, a na početku onog drugog, sedamnaest glumaca Srpskog narodnog pozorišta na tragičan način je u Smederevu poginulo u strašnoj eksploziji vlaka punog streljiva. S obzirom da dobar dio svoje povijesti SNP nije bio pod vlastitim krovom – jedno vrijeme između dva rata ono je bilo pridruženo kazalištu u Osijeku, odnosno Narodnom pozorištu u Beogradu – ovo kazalište seljakajući se na razne adrese bilo je priuđeno mijenjati i svoje ime. Ono je to činilo i u zavisnosti od političkih prilika; zvalo se tako „Novosadsko-osječko pozorište“, „Narodno pozorište Dunavske banovine“ i „Vojvođansko narodno pozorište“, da bi mu u novembru 1951. bilo vraćeno prvobitno ime, „Srpsko narodno pozorište“.

Poslije Drugog svjetskog rata SNP dobiva status državne ustanove, a prva predstava, 17. marta 1945., bila je „Najezda“ Leonida Leonova. Ono je krajem četrdesetih osnovalo Operu i Balet, a sredinom pedesetih, dobro 20 godina, postala je Srednja pozorišna škola, Baletska škola, kao i Dramski studio SNP-a, za osposobljavanje mladog umjetničkog kadra za rad u teatru. Od sredine pedesetih pa do sredine osamdesetih trajalo je tzv. „zlatno doba“ SNP-a, kada je direktor ovog teatra bio Miloš Hadžić, učitelj po obrazovanju, koji je s komunističkom etikom i po partiskom zadatku želio od SNP-a napraviti žarište progresivne kulture. Bilo je to doba kada se „njegovala srća i prosperitet“ u državi koja se zvala Jugoslavija, kada su vrhunski glumci bili doživljavani bićima višeg reda i kada su izdvajanja za umjetnost bila više nego velikodušna.

Kako piše u njegovom arhivu, Srpsko narodno pozorište je uvijek bilo „jedno od najvažnijih kulturnih institucija u Jugoslaviji“, pa ne treba zaboraviti da je SNP iniciralo osnivanje drugih umjetničkih punktova, kao što su uvaženi festival *Sterijino pozorje* 1956., Akademija umetnosti 1970. i Pozorišni muzej Vojvodine 1982. godine. Krajem osamdesetih, kada se zajednička država sve više raspada, gasio se i sjaj centralne teatarske kuće u Novom Sadu. Ratovi početkom 90-ih i sankcije nametnute Srbiji doveli su SNP do „sedam mršavih godina“, kako o tim vremenima govorи donedavni upravnik SNP-a Saša Milosavljević, kada se Srpsko narodno pozorište izgubilo u provincijskoj magli i kada nije uspijevalo dobaciti ni do sudjelovanja na Susretima profesionalnih pozorišta Vojvodine. Nakon dramatičnog 5. oktobra 2000. i rušenja Slobodana Miloševića, kulturni i umjetnički život dobiva novi zamah, pa se tako i novosadski SNP budi iz decenijske letargije. Predstava koja je simbolizirala to vrijeme novog poleta bila je Shakespearova „Mjera za mjeru“, brillantna izvedba u režiji Dejana Mijača koja je još nazvana i novosadskom „predstavom milenija“ s Vojom Brajovićem u glavnoj ulozi. Predstava je odigrana preko stotinu puta, gledalo ju je nekoliko desetaka hiljada ljudi i dobila je gomilu nagrada i pregršt pohvala. U toj predstavi igrali su još i glumci ponikli na kazališnoj akademiji u Novom Sadu; Boris Isaković, Jasna Đurić, Gordana Đurđević Dimić, Srđan Timarov i drugi. Svi oni govorile o iznimnom talentu vojvođanskih glumaca uopće, čiji putevi su se ukrstali ili su završavali u Srpskom narodnom pozorištu. Oni koji prate teatar znaju da je članica SNP-a Jasna Đurić (uz Mirjanu Karanović) trenutno najbolja glumica ex-jugoslavenskih prostora, nešto kao Mira Furlan 21. stoljeća, da iza nje puno ne zaostaje također već spomenuti Boris Isaković te da oni predstavljaju tek vidljivi čuperak talenta sveukupnog glumišta Vojvodine.

Nakon legendarnog Pere Dobrinovića s početka 20. stoljeća, bili su tu još i Rahela Ferari, koja je osim u SNP-u igrala i u preko 90 filmova, pa Đorđe Jelisić, čuveni „pop Spira“, kasnije glumac Ateljea 212, kao i nenadmašni Dragoljub Gula Milosavljević. Tu je i Lazar Ristovski, mag scene i filmskog platna, rodom iz Ravnog Sela u Vojvodini, zatim dojenec teatra Branka Veselinović i Nevenka Urbanova, pa Nada Šargin, današnja prvakinja Narodnog pozorišta iz Beograda iza koje slijedi čitava galerija izvrsnih glumaca; Saša Torlaković, Anđelika Simić, Radoje Čupić, Tanja Piјevac... Vrlo kvalitetna, možda ne najbolja, ali najpoznatija od svih vojvođanskih glumaca jest – Mira Banjac. U svom glumačkom vijeku od dobroih 65 godina Mira Banjac je odigrala preko 150 uloga u kazalištu, filmu i

na televiziji a njen profil jednostavne i dobroćudne žene iz naroda sa osmijehom i šarmom, zauvijek je ostao u memoriji gledalaca širom Jugoslavije. Dvadeset godina provela je u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu, idućih dvadeset u Ateljeu 212 u Beogradu, a predstave „Kralj Ibi“, „Radovan Treći“ i „Korešpondencija“ u kojima je igrala sa nenadmašnim Zoranom Radmilovićem, smatraju se vječnim ostvarenjima ovog teatra. Na primjer, u predstavi „Korešpondencija“, prema komadu Borislava Pekića, Mira igra običnu ženu u trgovačkoj porodici u Srbiji u 19 stoljeću. U jednom trenutku ona se žali: „Mi žene samo rintamo i niko nas ni za šta ne pita. Od posla ja ni iz kuće ne mogu da izađem. Od inostranstva, vodili su me jedino u Zemun, a Pančevo mi je obećano...“ Takvim crno-humornim rečenicama Mira Banjac je osvajala publiku ali i ulogama žena (kao u vrlo poznatoj TV seriji „Marija“) koje su morale podnosići muku i težine života ispunjene ratovima i neimaštinom. Podatak koji je manje poznat jest da je Mira Banjac u toku Drugog svjetskog rata provela godinu dana u Prvoj proleterskoj brigadi i u borbama na Sremskom frontu. O svojoj ratnoj epopeji Mira Banjac je jednom rekla: „Sa Prvom proleterskom sam peške došla do Trsta a peške sam se i vratila u Novi Sad.“ Nedavno, na promociji biografske knjige o njenoj karijeri pod nazivom „Ne daj se“, Mira Banjac je vlastiti život sažela u nekoliko rečenica punih skromnosti: „Ne treba biti alav. Zahvalna sam onima koji su me primetili u trenucima kada je vredelo da me primete i što me nisu primećivali kada nije vredelo da me primete. Lepo je kada izađe knjiga onoga što vredi, ali нико se nije setio da napravi knjigu o našim neuspesima, a bilo ih je...“

Od sredine pedesetih pa do sredine osamdesetih trajalo je tzv. „zlatno doba“ SNP-a, kada je direktor ovog teatra bio Miloš Hadžić, učitelj po obrazovanju, koji je s komunističkom etikom i po partijskom zadatku želio od SNP-a napraviti žarište progresivne kulture

Posljednjih petnaestak godina Srpsko narodno pozorište razvilo se u bez sumnje moderan teatar. Prema riječima već spomenutog dugogodišnjeg upravitelja SNP-a Saše Milosavljevića, najznačajnija karakteristika toga teatra posljednjih godina jest što je on uspio ujednačiti kvalitetu i produkciju tri velika i ključna segmenta: Drame, Opere i Baleta. Uzlaznu liniju tako važnih produkcija teško postižu i veće evropske umjetničke kuće, ali SNP je u posljednjih desetak godina zaista bio adresa evropskog ranga. Gostovanjima, nagradama i učešćima na festivalima bio je dobro pozicioniran u regiji, a probio se i na svjetsku scenu: SNP je primljen u respektabilnu organizaciju pod nazivom *Evropska teatarska konvencija* (ETC – European Theatre Convention) i pristupio je Asocijaciji „Kvartet“ koju, osim SNP-a, čine gradska kazališta u Annecy u Francuskoj, u Egeru u Mađarskoj i u Hebu iz Češke. Novosadski SNP bilo je prvo kazalište iz Srbije koje je gostovalo u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, nakon godina mržnje, ratova i razaranja ranih devedesetih. Bilo je to u oktobru 2010. s predstavom „Ujkin san“, prema noveli F. M. Dostojevskog i u režiji Egona Savina. Taj očiti kreativni zamah i nova svježina dovela je posljednju deceniju SNP i na pozornicu slavnog teatra La

Mama u New Yorku, na vrata renomiranog kazališta u Stuttgartu i na festival u Wiesbadenu a njegovu operu i balet odvela je na put u Cannes i – Japan. Također indikativno je da je u isto vrijeme SNP gostovao na prestižnom međunarodnom festivalu BITEF osam puta, dok je u prethodnom vremenu, u 90-ima, bio na ovaj festival pozivan samo jednom.

Pred kraj ovog putopisa treba spomenuti – iz sasvim posebnih razloga – još dvije paradigmatske predstave koje označavaju simbole uspjeha SNP-a u posljednjoj deceniji: prva je Čehovljev „Galeb“ u režiji Tomija Janežića a druga je „Brod za lutke“, prema tekstu Milene Marković i u režiji Ane Tomović. Janežićev „Galeb“ je predstava koja je također nazvana „milenijskom“, jer traje oko šest sati i pravljena je u najboljem duhu eksperimentiranja u teatru. Publika koja je vidjela predstavu, uključujući i potpisnika ovih redova, bila je danima nakon izvedbe na veličanstveni način pogodjena onim u čemu je sudjelovala. Bio je to svemir teatra po kojem smo plovili. Druga predstava „Brod za lutke“ također je bila jedna od magičnih izvedbi ovog teatra, naravno zbog tog dramatičnog teksta Milene Marković o sudbini žene na Balkanu, ali i zbog vulkanske energije ex-jugoslavenske glumačke heroine Jasne Đuričić. Ipak, na repu ovog veličanstvenog niza, negdje u trokutu između ustaljenih kanona panonskih varoši, ravnicaškog sporog protjecanja vremena i kulturne situiranosti ovog podneblja na margini evropskih metropola, krije se – na primjeru ovih predstava – i trag kulturne erozije u stvarnom prihvatanju onog zaista modernog i novog. Sindrom odnosa publike i umjetnosti je klasičan: ove dvije predstave bile su bez sumnje izvedbe evropskog formata, ali odjek u gledalištu u globalu je zaostajao za kvalitetom i značajem ovih ostvarenja. Ne može se reći da su one naišle na prazno gledalište ali ono što su zaista zasluživale su ovacije i trajno oduševljenje. Toga oduševljenja u kontinuitetu – nije bilo. Neispunjena sudbina ovih iznimnih predstava govori o toj *tamnoj sjeni* koja kronično prati ne samo život SNP-a nego i ukupni kazališni život u Vojvodini. Radi se o onom tihom i žilavom mentalitetu koji Radomir Konstantinović naziva onim mračnim terminom *filozofije palanke*. Ona u Vojvodini funkcioniра tako da, uz svu ljubav naroda prema teatru, iznimno glumac kao i čitavo kazalište mogu na kraju lako završiti zaboravljeni na nekoj margini poštovanja, zato što ih je odbacila sredina koja ih ne razumije, mrzi ili prezire. Ili kako je takav mentalitet crnohumorno definirao već spominjani Saša Milosavljević: „Kada u Vojvodini neko uzbrdo gura kamen, svi navijaju za kamen“. Nigdje kao na pozornici nisu tako blizu jedan drugome – obožavanje i prezir, a vojvođanska kazališta, posebno SNP, ogledan su primjer tog dvostrukog lica sredine koja ljubi i ubija u isto vrijeme. Politički ekvivalent te hirovitosti mentaliteta sastoji se kronično u tome što kazalište, naročito njegova uprava, mora budno paziti tko je s lijeve a tko s desne strane, jer prilike se za čas mogu promijeniti a onda na doboš mogu otici i kazalište i njegova uprava. Česte promjene upravnika SNP-a u njegovoj povijesti kao i osciliranje u doticanju državnog novca jasno govore o tom sindromu *poljupca smrti* koji je karakterističan za ovo podneblje, ne samo u kazalištu.

Metafizički rečeno: tegobno čovjekovo kretanje kroz prostor i vrijeme nedokučiva je mješavina oduševljenja, ushita, muka i razočaranosti, gdje se mnoga krila spaljuju još prije nego su narasla a nepravde se ispravljaju tek poslije smrti i zaborava. U Vojvodini i u njenom centralnom teatru, Srpskom narodnom pozorištu, koje je doživjelo mnoge uzlete ali i mnoge mršave godine, ta metafizička sudbina najbolje bi se mogla označiti kao *dugi put kroz ravnici* na kojoj su cvale i sasušile se mnoge zavisti, ružna djela i odmahivanja rukom, ali su ipak ostali zauvijek sjati jedinstveni napor i njenih najboljih glumaca i kazališnih poslenika.

UZ PREDSTAVE BRANKA BREZOVCA „BIFE TITANIK“ I „MEDEJA-SEMIOKLAZAM“

POSVETA POETICI NEMOGUĆEG

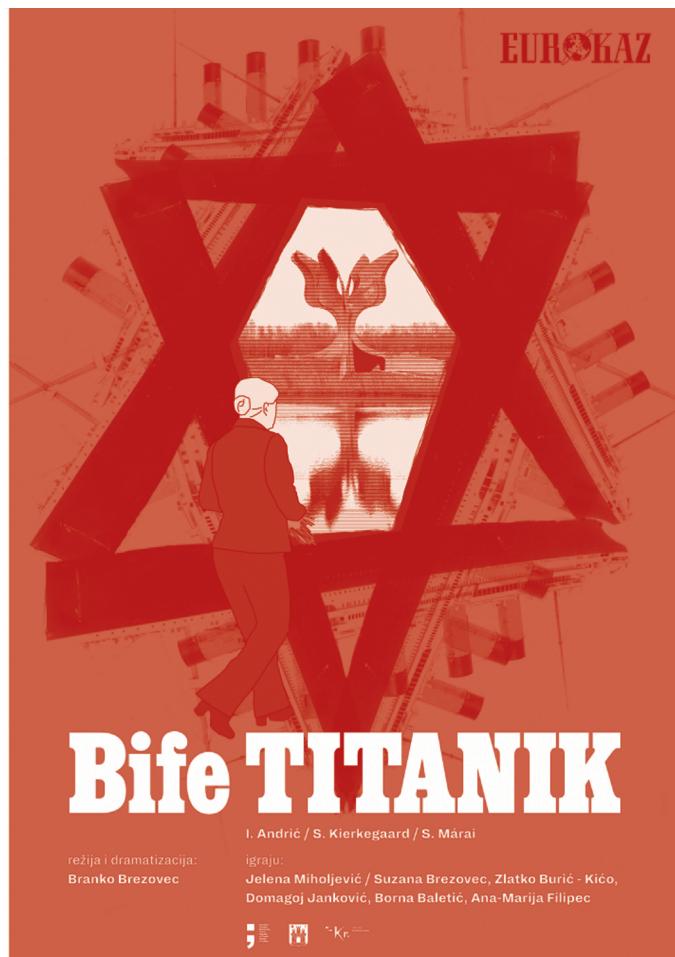
PIŠE: Igor Ružić

Ako je „Bife Titanik“ mozaik, čijoj skučenoj spektakularnosti nesumnjivo pomaže i nekoliko aktualnih, ili u hrvatskoj sinkroniji nažalost neizbjježnih grotesknih detalja poput portreta Ante Pavelića s animiranim prijetećim pogledom ili predsjednice države koja sama odlazi putem jasenovačkog Kamenog cvijeta, „Medeja-semioklazam“ svojevrsna je freska

Nije samo politika umjetnost mogućega. To je, možda čak i prije politike, ako je bilo što uopće postojalo prije nje, bilo i kazalište. Međutim, s obzirom da je i politika sama po sebi izvedba, iako često tek govorna, dok kazalište ne postoji bez politike, imalo ono hrabrosti priznati si tog svog vječnog blizanca i mračno ali bitno učinkovitije naličje, i kazalište i politika imaju zajedničko prapočelo – samu mogućnost djelovanja. Kazališno i politička volja za moći neosudiva je, kao grijeh koji neosvrnuti i nedotaknuti ne mogu razumjeti, iako su njima označeni, dok oni inherentno zaraženi mogu tek dati sve od sebe kad se prepuste strasti čak i na svoju štetu.

Jedan od takvih ostrašćenika, koliko god izvan prostora za pokuse gradio privid nezainteresiranosti i flegmatičnosti, nesumnjivo je Branko Brezovec, redatelj s velikim ako ne i najvećim R u ovdašnjim povijestima redateljskog kazališta s obzirom da je već četiri i pol desetljeća kontinuirano u poslu centriranja svoje strasti u drugima i kroz druge. Čak i danas kad je akademski institucionaliziran, nakon dugih i višestrukih faza prešućivanja i odbacivanja od strane domaćih kazališnih establišmenta, profesura ga ne sprečava da istom ludičkom željom sanja kazalište i svoju umjetnost mogućega pronalazi čak i u objektivnim nemogućnostima.

Posljednje dvije predstave Brezovca je, naime, napravio u dvadesetak kvadrata prostorija nekad festivala a danas produkcijskog pogona Eurokaz, onoga kojem je uvijek (bio) blizu i koji je njemu bliskost nesobično uzvraćao, gotovo do identifikacije. Sličnosti i razlike u predstavama „Bife Titanik“

i „Medeja-semioklazam“ na istoj su razini međusobnog prepoznavanja, obje ulaze u krug onih kojima majstor polira svoju metodologiju i stil te daje još jedan, uvijek ponovno finalni, premaz fasadi poetičke kuće koja je već odavno pod krovom. Od Brezovca ništa novo, ili od Brezovca opet isto novo, svejedno je što će i kako suditi gledatelji s iskustvom tek pojedine njegove produkcije ili oni koji se pokušajem pronalaženja ulaza u tu kuću, ali i izlaza iz nje, intenzivno bave već desetljećima. Riječ je, konačno, o osobitoj autorskoj viziji kazališta koje ne pristaje na nemoguće, kao pojam u sferi producijskog realiteta ili kao moralno, svjetonazorsko i umjetničko počelo.

Nije samo ovoga puta, ili u ovoj fazi takozvane karijere, Brezovec odlučio dokazati kako je komornost tek kategorija koja straši ili umanjuje apetite manje maštovitih. U svojoj makedonskoj fazi tijekom posljednjeg desetljeća prošlog stoljeća, također je svoj barokni ekspresionizam znao ne zauzdati nego upravo rasplamsati činjenicom mišljenja pozornice po izostanku dubine. Plitka, ponekad i namjerno plošna organizacija izvedbenog materijala išla je na ruku zgušnjavanju značenja i inzistiranju na bliskosti

Iz predstave *Bife Titanik* Branka Brezovca

u „Raskolu“ i „Pečalbarima“, a dobiveni rezultati takve procedure kasnije su našli svoju primjenu u produkcijama veće kvadrature ali multipliciranih prizorišta na koje se gledatelje dovozi pomicnim tribinama, poput „Timona“ i „Salome“. Iako uvijek maksimalno zgušnuta, prekrivena slojevima značenja rastrzanim neuhvatljivim sinkronicitetima, ova poetika funkcioniра na većim izvedbenim površinama, od dvorane Gorgona zagrebačkog Muzeja suvremene umjetnosti ili F22 Akademije dramske umjetnosti, pa sve do dvorišta Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu, gdje je za „Ukletog Holanđeza“ postavljena rekordna pozornica od četrdeset i pet metara, s kranom koji ju je opsluživao. Oba iskustva, kako gledateljska tako i izvođačka, dio su iste cjeline i iste misli, prilagodljive koliko i stamene u zadržavanju i pridržavanju zakonitosti definiranih još na počecima Brezovčevog kazališnog puta, kad je sa skupinom Coccoleocco predstavljao jedan od stožera mladog, novog, alternativnog ili kako se sve taj teatar nije nazivao u sedamdesetima. Od školskih klupa preko priručnih dvorana opće namjene, svaki je prostor trebalo brzo i relativno jednostavno pretvoriti u pozornicu, najčešće s minimalnim tehničkim potencijalom, kako prostora samog tako i tehnikе, i ta je davno naučena lekcija ostala bitnom odrednicom Brezovčevog poetičkog ali i prostornog nomadizma.

Odlazeći i dolazeći iz alternativnih i izvaninstitucionalnih producijskih uvjeta u najveće kazališne kuće, od čak i približavanja željeznom repertoaru do zaumnih dramaturških kolaža, on je gotovo u pravilu radio s materijalom koji je bio pri ruci, mogao brzo biti stvoren i rastvoren, očuvan, sačuvan i oporabljen, kao i ideje same. Zato u „Bifeu Titanik“ „igra“ motor nabavljen za „Salomu“, dok se njezino pomicno gledalište s pripadajućim bazenom (!) u „Medeji-semioklazmu“ jedva okreće u ured Eurokaza jer sa zida visi rešetka-podij koja, ako i nije upravo ona, sasvim podsjeća na dio sceno-

grafije predstave „W&T“igrane svojedobno u atriju Teatra &TD. No, iako je jedna od ključnih karakteristika njegova stila rad s donesenim i pronađenim materijalom u prostorima koje je teško zamisliti kazališnima, Brezovec je ovoga puta – točnije ova dva puta – ponovno uspio ludičke intervencije pretvoriti u fascinantnu invenciju.

**Branko Brezovec, redatelj s velikim
ako ne i najvećim R u ovašnjim
povijestima redateljskog kazališta,
već je četiri i pol desetljeća
kontinuirano u poslu centriranja
svoje strasti u drugima i kroz druge.
Posljednje dvije predstave napravio
je u dvadesetak kvadrata prostorija
nekad festivala a danas producijskog
pogona Eurokaz, onoga kojem je
uvijek (bio) blizu i koji je njemu
bliskost nesobično uzvraćao**

Patent-dramaturgija, pomalo ironični naziv za spektakularno i krajnje neočekivano kolažiranje najraznovrsnijih i najraznorodnijih tekstova, dio je tog istog sustava pronalaženja, neodbacivanja i ponovnog iskorištavanja.

Iz predstave *Medeja-semioklazam* Branka Brezovca

No, ukoliko je odnos prema konkretnom, od scenografije preko rekvizite do kostima, ekološki u smislu održivosti koja čuva resurse, iako Brezovec sve druge resurse nemilice troši, manipulacija idejama i njihovim tekstualnim izvorima neusporedivo je raspršenija. Začudnost na koju računa na prvi, a ponekad i posljednji gledateljev pogled, procedura je također proizašla iz ranih dana mладенаčkih ushita kad je mogućnost takvih spajanja bila, u parafrazi, tek oblik glagola 'navali'. „Bife Titanik“ posljednji je ali i za Brezovčev sustav znakova i poprilično jasno odijeljen i stoga zoran primjer, jer osim naslovne pripovijetke Ive Andrića, u podrumu ureda Eurokaza tek dvadesetak gledatelja po izvedbi čuju još i filozofski traktat Sørena Kierkegaarda „Strah i drhtanje“ kao i monologa Grofice iz romana „Ljubavnik u Bolzanu“ Sándora Máraiјa. Aktivni spoj tih sastojaka ima donekle jasan slijed, jer predstava signalizira prijelaze iz jednog u drugi i treći segment kolaža, iako se oni sporadično i preklapaju kad smisao, ili pokušaj pronalaska istog, to zahtijeva. Andrićev je tekst svojevrsni kostur na koji je logikom asocijativnih preklapanja pridodan moralizatorski učinak rasprave o vjeri koja je od Abrahama gotovo učinila sinoubojicu te smireni poučak ženskog nepristajanja kao svojevrsna protuteža muškom svijetu marcijalnih brutalnosti koje je nobelovac specifičnom karakterizacijom već ionako izvrgnuo ruglu. Dok nevoljni slabić od ustaše pregovara sa Židovom odbačenim čak i od svojeg plemena oko njegovog života i imovine u Sarajevu tijekom Drugog svjetskog rata, njihova se neučinkovitost pretvara u furioznu borbu, ali ne s banalnim ishodom u opreci života ili smrti, nego oko smisla postojanja koja obojici izmiče. Vapaji i izluđeno lice Zlatka Burića Kiće možda bi i mogli značiti njegov strah, ali to nije toliko strah od samog noža himbom i prisilom zgrčenog Domagoja Jankovića, nego od gubljenja i posljednje veze s posljednjim razlogom bivanja, nakon što ispare materijalne vrijednosti, formalni i neformalni socijalni kontekst pa čak i bazično ljudsko dostojanstvo.

**Dok nevoljni slabić od ustaše
pregovara sa Židovom
odbačenim čak i od svojeg
plemena oko njegovog života
i imovine u Sarajevu tijekom
Drugog svjetskog rata, njihova
se neučinkovitost pretvara u
furioznu borbu**

Koliko god spektakularna bila njihova pregovaranja i doslovna naganjanja po ono malo izvedbenog prostora koliko im pruža podrumsko prizorište nakrcano podražajima projekcija Ane Hušman i Ivana Marušića Klifa i glazbom Antuna Tonija Blažinovića, taj aktivni dio predstave uspješno prekida Filozof u izvedbi inače kazališnog redatelja ali ovdje gotovo karizmatskog izvođača Borne Baletića s Kierkegaardovim uvodima. Oni tvore sidrište raspomamljenoj bujici ekspresije i citata, aluzija i konotacija između agonije Kiće i Jankovića, projekcija brehtijanski bazičnih u kolažiranju ali strukturirana u proizvodnji neugode te, na koncu, i same pozicije dvadesetak gledatelja koji stisnuti na pomicnoj platformi nemaju ni mjesta niti prilike za barem mentalni bijeg. Ipak, predstavu u smiraj odvodi spomenuti monolog jedinstveno stameno nježne Jelene Miholjević koja se verbaliziranjem i istodobnim odbijanjem zadovoljenja požude kao vrhunskog principa razmjene i punjenja ljudskosti, opire ba-

nalnosti prvog i teološkoj mimikriji drugog dijela. Prazni prostor svoje nutrine ona ostavlja onostranom, u pomirenom očekivanju smrti sasvim oprečne od one u posljednji trenutak izbjegnute, nesvjesne i nezaslužene Izakove.

Ako je „Bife Titanik“ mozaik, čijoj skučenoj spektakularnosti nesumnjivo pomaže i nekoliko aktualnih, ili u hrvatskoj sinkroniji nažalost neizbjegnih grotesknih detalja poput portreta Ante Pavelića s animiranim prijetičim pogledom ili predsjednice države koja sama odlazi putem jasenovačkog Kamenog cvijeta, „Medeja-semioklazam“ svojevrsna je freska. Ogoljenija u naponima značenja i bez očitih inzistiranju na aktualitetu, ona je u mnogočemu slična prethodniku ali opet i prilično različita od njega. Najprije, njezini su dramaturški patenti manje uporni, i naporni, jer se ipak većinom temelji na dramском tekstu suvremenog crnogorskog autora Ljubomira Đurkovića „Medeja: kome-tragedija u deset slika“. Iako Brezovec ovdje iznenađujuće pravocrtno prati tekst, dramski autor bitno oslobođenije tumači starogrčki mit o djecoubojici i pobunjenici jer ga čita iz suvremenosti, kao političku farsu u historiografskoj nuždi zapisivanja i ostavljanja traga u vremenu. Umjesto onoga što su o Medeji pisali stariji autori, a što se predaje kao kanon, Jean Anouilh sredinom a Christa Wolf krajem prošlog stoljeća ispričali su u drami i prozi nešto drukčiju povijest jedne od omraženijih mitoloških heroina. S naznakama svih tih pogleda, Đurković slaže svoju kombinaciju, gdje krivica biva podijeljena između političkih silnica i nuždom da istina, ukoliko je uopće ima, bude ne vrhunska vrijednost nego roba za transakciju i manipulaciju. Dekonstrukci-

ju zadanih i naslijedjenih narativa prošlo je stoljeće obavilo, ne nažalost samo na polju književne teorije i kulturologije, pa Brezovec s pravom i podsmijehom zaključuje da je vrijeme za semioklazam. Kao pripadnik i zagovornik stilske formacije ikonoklazma u kazalištu, a nerijetko optuživan za razaranje ne samo kazališne slike i njezine dominacije nego i smisla pojedine produkcije, a ponekad i kazališta samog, on napokon pristaje i na igru s besmisлом. Međutim, besmisao ovdje nije dadaistički ispoljen i programiran, nego je rezultat naprezanja smisla do točke pucanja, kad svjesni napor čitanja nagomilanih znakova prerasta u odustajanje i prihvatanje. Predstava stoga dopušta da je se prihvati kao krajnje stiliziranu interpretaciju Đurkovićeve reinterpretacije u kojoj je Medeja tek osebujna ali samosvojna i samosvjesna žena koja se žrtvuje za mit i ne pristaje na zadanu ulogu nego je bira sama, pa i uz cijenu pripisanog čedomorstva. Ako i nije dovoljno zamršeno samo po sebi, redatelj se potudio da u izvedbi postigne svoju uobičajenu razinu kompleksnosti, utrostručujući i Medeju i njezine partnere u igri koja već poznata poetiku donesenog i zatečenog materijala gura do groteske.

Kao pripadnik i zagovornik stilske formacije ikonoklazma u kazalištu, a nerijetko optuživan za razaranje ne samo kazališne slike i njezine dominacije nego i smisla pojedine produkcije, a ponekad i kazališta samog, on napokon pristaje i na igru s besmisлом

„Bife Titanik“ na koncu je ipak mračna predstava, ne samo zato što sebe i publiku nagurava u podrumu, a „Medeja-semioklazam“ sasvim je svjetla, gotovo bez kazališnog sjenčanja rasvjetom. U uredu, čija staklena stijena omogućuje da i ulica postane pomoćno prizorište a prolaznici svjesno-ne-svjesni sudionici, doslovno sve igra: od registratora do električnog šiljila, od kante za smeće do starih video-kaseta, od polica do vrata. Kako je nastala u koprodukciji s Kraljevskim pozorištem Zetski dom iz Cetinja, produkcija je nešto raskošnija u ljudskom materijalu, pa s partnerske strane u njoj sudjeluju markantni Miloš Pejović i Aleksandar Radulović te bez ostatka upečatljiva Ana Vučković, dok domaću stranu drže uvijek pouzdana Suzana Brezovec, zainteresirana Petra Težak i stari Brezovčev suradnik, neumorni histrion uvijek spremjan na sve – Žarko Potočnjak. Kao da on nije dovoljan zalog vremenu prošlom ali ne i bištem, kao suradnik na gestusu pozvan je Milko Šparemblek, dok glazbu potpisuju Damir Prica Kafka & Cul-de-Sac AEO. Suradnicima koji se uvijek ponovno pojavljuju i neodustajanjem od poetike stvorene na čvrstim temeljima nužde i nemogućnosti, Brezovec (i) ovim najnovijim naslovima odaje počast samome sebi i, na koncu, danima kad je semioklazam bila optužba a ne uvjerenje.

TOŠO DABAC UNUTAR OKVIRA – REPORTAŽE S OBALE, GALERIJA, MSU-a ZAGREB

UMJETNIK KAO ETNOGRAF

PIŠE: Sandra Uskoković

**Od usnulih djevojaka na brodu,
kupača na plaži i turista, do
motiva težaka i njihovog rada, te
Sušanke u narodnoj nošnji, Dabac
objektivom transkribira polaritet
društva, ali i metamorfozu života
na Jadranskoj obali uslijed razvoja
poslijeratnog turizma, koristeći
fotografiju kao zajednički jezik
koji ih povezuje**

Sveti Stefan, Crna Gora, 1955.

Izložba *TOŠO DABAC UNUTAR OKVIRA – reportaže s obale* (Galerija MSU-a, Zagreb) autorice/kustosice Lane Lovrenčić i kustosice Marine Benazić u svom fokusu predstavlja fotografske zapise Toše Dabca nastale u razdoblju od 1954-1956.godine, na temu Jadranskog mora i obale, tj. motiva gradova, pejsaža, brodova, ljudi i običaja.

Izložba je rezultat minucioznog istraživanja kompleksne problematike pojave primjenjene fotografije i promjene statusa fotografa tijekom 1950-ih godina na području Jugoslavije kroz opus Toše Dabca. Ona otvara višeslojne aspekte nove uloge i statusa umjetnika u poslijeratnom društvu i to od razvoja strukovnih organizacija (otosavezi i savezi primjenjenih umjetnika), definiranja autorskih prava kroz razvoj legislative i institucija, do fotografije usmjerene propagandnoj djelatnosti, te ujedno ukazuje na izložbeno marginalizirano područje pojave i razvoja primjenjene umjetnosti kod nas. Autorica izložbe je također poentirala važan društveno-kulturni momentum razvoja poslijeratnog suvremenog oglašavanja i propagande, unutar kojih fotografija preuzima presudnu ulogu – bilo da je riječ o fotografskom prilogu, ravnopravnom prilogu tekstu u ilustriranom časopisu ili pak samostalnom djelu na tematskoj izložbi.

Sve izložene fotografije su snimljene između 1954-1956.godine, te prikazane kroz dvije narudžbe: narudžbu Turističkog saveza Jugoslavije za reprezentativni opći prospect Jugoslavije te narudžbu za likovnu

Sušanka, objavljeno 1958.

opremu časopisa Jugoslavija (br.16, 1958.). Četiristotinjak fotografija (ciklus M-more) je izdvojeno u digitalnom obliku u sklopu izložbe.

Seriju fotografija jadranskih motiva, iako inicijalno dokumentarno nastalih kao "fotografije po zadatku", Dabac prevodi u sferu umjetničkog djela, kroz svojevrsno "etnografsko mapiranje" u dijalogu sa promatračem. Ove fotografije nisu narativne tj. autor ne nastoji priču učiniti jasnou, već realnom kroz opipljivu prisutnost realnosti naznačenu u prostoru koji je lak i eteričan, tečan kao i morska voda. Dabac nevjerljatnom lakoćom preobraća topografije iz svakodnevnog života u "antropološku" zbirku, obazrivo apstrahirajući realna (stvarna) mjesta iz autentične, lokalne kulture. Pri tome se retorika umjetnika pozicionira kao sredstvo neposredne ekspresivnosti odabrane zajednice/sredine. Uspostavljajući jedinstven odnos sa geografijom mjesta, Dabčeve fotografije re-kreiraju nove emotivne geografije, povezujući promatrača emocionalnim sponama (vlastitih, osobnih geografija) sa određenim mjestom ili motivom. Od usnulih djevojaka na brodu, kupača na plaži i turista, do motiva težaka i njihovog rada, te Sušanke u narodnoj nošnji, Dabac objektivom transkribira polaritet društva, ali i metamorfozu života na jadranskoj obali uslijed razvoja poslijeratnog turizma, koristeći fotografiju kao zajednički jezik koji ih povezuje.

**Ova izložba je još jedno svjedočanstvo
o tome kako umjetnički izrazi i
društvene forme međusobno utječu
jedno na drugo i kako se u tom
procesu istovremeno preoblikuju,
osvijetlivši nam pri tome jedno,
dosad nedovoljno istraženo poglavlje
poslijeratne fotografije i fotografске
profesije u Jugoslaviji tijekom
1950-ih godina**

Iako nastala u propagandne svrhe, Dobčeva fotografija nije instrument manipulativnosti niti distorzija realnosti s obzirom na mogućnosti ovog medija i njegovu uvjerljivu moć, ali i nastojanje tadašnje države da zadovolji kriterije ekonomskog publiciteta i komercijalnosti. Njena iluzorna objektivnost ogleda se u jedinstvenoj točki gledišta umjetnika kojom simbolička važnost motiva proizlazi iz njihovih emocionalnih asocijacija, otkrivajući nam nove geografije identiteta i društveno-prostornih artikulacija.

Ova izložba je još jedno svjedočanstvo o tome kako umjetnički izrazi i društvene forme međusobno utječu jedno na drugo i kako se u tom procesu istovremeno preoblikuju, osvijetlivši nam pri tome jedno, dosad nedovoljno istraženo poglavlje poslijeratne fotografije i fotografске profesije u Jugoslaviji tijekom 1950ih godina.

Krpanje mreže, Cres, objavljeno 1958.

Cijelog života one čekaju njihov povratak!, Cres, objavljeno 1958.

Jedrilice, objavljeno 1958.

ITD BAND – 30. GODINA OD IZDAVANJA PRVOG LP-a XX VIJEK

ROĐENI U VRGINMOSTU

PIŠE: Željko Kresojević

**U vojsci na krevetu do mog leži
Babić Branislav "Kebra", pjevač
i frontmen novosadske grupe
"Obojeni program". Komentira
svirku, kaže: „Ma znam ih.
Dobili su, zagrebačka grupa.“
„??!" Odmahnem rukom, samo
se nasmijem. Nije on jedini. I
onako mi ne vjeruju...**

Križam još jedan dan na malom vojničkom kalendaru. Nekako mi sporo prolaze gušterski dani kasnog proljeća 1984. godine. Osjeti se miris lipe koja najavljuje skri dolazak ljeta. Lepršaju ljetne haljine sa obaveznim cvjetnim dezenima na lijepim Banjalučankama. Svaki vojnik živi za posjetu i ono malo vremena provedenog izvan ograda kasarne. Još kad je posjeta iznenadna, bez najave, e to je već nešto posebno. Na prijavnici me čeka Bobo, Olga, Vesna i Goga. Smiju se, mašu mi izdaleka. Uz ostale poklone dobijam u ruke i privjenac ITD BANDA, nedavno izašli, potpisani album od svih članova, pod nazivom "XX Vijek". Lijep je osjećaj slušati u vojnička povečerja svirku momaka koje znaš. Na krevetu do mog leži Babić Branislav "Kebra", pjevač i frontmen novosadske grupe "Obojeni program". (Ako se ne varam, oni su prva grupa sa naših prostora kojima se spot vrtio na MTV-u). Komentira svirku, kaže:

- Ma znam ih. Dobili su, zagrebačka grupa.
- ??!

Odmahnem rukom, samo se nasmijem. Nije on jedini. I onako mi ne vjeruju...

Ranih osamdesetih godina oformljeni su pod imenom "Grupa ITD". Ko je kumovao imenu grupe i što to pouzdano znači teško je utvrditi. Možda "internacionalna tamburaška družina", možda samo jednostavno ono "i tako dalje", možda ...

Najčešće će nastupati u Omladinskom klubu "Kaktus", oronuloj zgradi stare kuglane iza hotela "Abez". Tih godina je omladina u Vrginmostu bila prilično jaka i dobro organizirana. Od zapuštenog i ruševnog zdanja uredili su

prijatan i lijep kutak za okupljanje mladih sa cijelog našeg područja. Klub će dobiti ime "Kaktus" po istoimenom omladinskom listu. Iz te rane faze ostat će mi u sjećanju jedno veče kad je pregorilo pojačalo. Svirali su na nekakvom nabudženom pojačalu ručne izrade. Ko je bio majstor teško je utvrditi. Možda Mihajlo Novaković "Tozo", tonac na radio-stanici "Glas Petrove gore", ili neko drugi? Kućište je je bilo od iverice, ofarbano bijelom bojom, na njemu natpis plavim slovima i to čirilicom "mapcħal"! Negdje iza ponoći, kad je atmosfera bila na vrhuncu, "rikne" pojačalo. Stade svirka uz komentar:

- Crće nam maršal !?!

U to vrijeme su još bila friška sjećanja na Titovu smrt, tako da se sa tim nije bilo baš zdravo zajebavati. Tu istu foru čut ćemo iz usta dr Neleta Karajlića, frontmena "Zabranjenog pušenja" kasnih osamdesetih godina, skoro pred sam rat. Sastav se u toj početnoj fazi povremeno mijenjao, tako da mi je u sjećanju ostalo da je umjesto "Virana", koji je tada studirao u Novom Sadu, bubnjeve udarao Dragiša "Gišo" Poštić. Tih godina klavijaturista Rastislav Topolski se sa majkom, profesoricom muzike, radi njenog posla preselio iz Vrginmosta u Vojnić, i odatle u grupu doveo vrsnog gitaristu Jadranka Mileusnića. Kasnije brigu oko grupe preuzima Miroslav Drljača, poznatiji pod nadimkom "Rus".

Grupa u prvoj originalnoj postavi nastupa u sastavu:

Branislav Bekić – vokal, Milan Bekić "Franc" – bas, vokal, Rastislav Topolski "Rašo" – klavijature, vokal, Jadranko Mileusnić "Jadran" – solo gitara i Nebojša Tepšić "Viran" – bubnjevi.

Grupa mijenja ime u ITD BAND i kreće sa ozbiljnijim svirkama. Slijede nastupi po zagrebačkim klubovima: kultnom "Kulušiću", "Jabuci", "Lapidariju", Klubu studenata elektrotehnike "KSET"-u, na "Savi" ... Na tim svirkama je

UŽIVO I NA PLOČI - JEDNAKO DOBRO!

ITD BAND

**VRLO SE ČUDNOM DOIMA
ČINJENICA DA GLAVAN I
VRDOLJAK NIŠU UOPĆE
PROMOVIRALI PLOČU U SVOJIM
EMISIJAMA, NITI SE OGLASILI
BILO KAKVOM KRITIKOM.**

Kad netko u sebi nosi pjesnika koji je napisao tri tisuće pjesama i neprkldnu bujicu muzike, i kad nekim čudom nađe na pet »srodnih duša«, onda nastaje spoj pjesme, muzike i ljudi, ukratko: ITD band. Spoj o kojem je riječ, desio se prije godinu dana. I već prije nekoliko mjeseci, na našem sa diskografskom tržištu pojavila vrlo neobična ploča: »Dvadeseti vijek«. Neobična, pogotovo što nije jedan ili dvije pjesme koje postali hitom, već predstavlja cijeli album prepolnjenu cijelinu svih 10 pjesama, te ova ploča zaista možemo s pravom nazvati muzičkim »projektom«. Čovjek pjesnika z početka ove priče, koji je »kriv za stvaranje ITD benda«, zove se Miroslav D. Rus. Mnogi ga već znaju po zbirici pjesama izdanju prije dvije godine, koju se, na žalost, više ne može kupiti u komercijalnim nakladama. Nakon kompletnog razbijanja, to je prava riječnost u našim uvjetima. Zbirku treba spomenuti, jer ona na neki način prethodi ploči, a ploča opet ljubiteljima pjesme može predstavljati neku malu »meduzbirku«.

Dakle, pjesnika koji jednom reče: »Boje izdati pjesmu nego držati čuvati, čuvati se«, sa Radijem Velike Gorice, i snimak autograma pjesme ploče »Dvadeseti vijek« održan je naša u etaru, i tako je krenulo. Iza tog, uporedo s usponom na toplisti, počale su uzurbane pripreme za snimanje ploče. Od trenutka ulaska u Jugoton, prošlo je svega tri tjedna i ploča se našla na tržištu. Nakon kratkog vremena dobila je izvanredne kritike. Vjerujemo je to jedini bend čiji se svih deset stvari vrti na radij stanicama širom zemlje. Valja reći da su slovenski rock-kritičari Rušove atinove proglašili najboljom novom potpisom u jugoslavenskoj rock-muzici. No, kako to obično bilo u dobrim stvarima koje ljudi urade, ne čuje se u okolini u kolima sa to zbilja – tako se vrlo čudnom đinjom činjenica da napoznati zagrebački rock kritičari, Glavani i Vrdoljak, nisu uopće promovirali ploču u svojim emisijama, niti se oglasili bilo kakvom kritikom. Zašto ute, znaju samo oni, no i ta sutnja daje povode za razmišljanje.

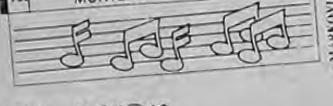
TATJANA JAGIROV

»SLOVENSKA MINIJATURA«

**kap nemira
spava na mom dlanu
kliznula je žlijebom
linije života
u meni neka tuga
u meni neka sjeta
u meni neka neka
tajna bezimena
u meni ona suza
moje braće slavena
trag dodira
spava na mom tijelu
htio bih još jednom
ponoviti prošlo**

u meni
u meni
u meni
tajna
u meni
moje
trag
ona s
ponek
ona to
u meni
u meni
tajna b
u meni
moje bi

- (1) MUZIČARI KOJI PIJU — RIBLJA ČORBA
- (2) IPAK TE VOLIM — NEDA UKRADEN
- (3) DVADESETI VIJEK — ITD BEND
- (4) FLEŠ — AZRA
- (5) SJETIM SE BOSNE — SEID MEMIĆ VAJTA
- (6) NOĆ NA RECI — LEO MARTIN
- (7) NEKA, NEKA — SENAD
- (8) ONA JE BILA VRELA — ŽELJKO BEBEK
- (9) SUZE I SMIJEH — DANIEL
- (10) VINO I GITARE — KEMAL MONTENO

VEN - SARAYO

© MARKOVIĆ

obično nastupalo četiri-pet mlađih neafirmiranih grupa. Sve svirke ITD BANDA uvijek su bile praćene vjernom publikom kordunaških studenata i srednjoškolaca, kojih je tih godina bilo zaista mnogo u Zagrebu. »Rus« je odrastao čini mi se na Folnegovićevom naselju i znao se dobro sa Džonijem Štulićem, uz kojeg je ispekaš zanat, odnosno kako grupu izdvojiti od ostalih i skrenuti pažnju na sebe. Uglavnom je publika znala tekstove pjesama i zajedeno pjevala sa ITD BANDOM, što je ostavljalo poseban utisak na sve. Da bi konačno došli u priliku da snime ploču, predstavljeni su kao zagrebačka grupa, jer u to vrijeme ko nije dolazio iz Zagreba, eventualno Splita, Rijeke ili Pule gotovo da nije imao šansu snimiti ploču. (...) Na muziku Brucea Springsteena *Born in the USA* »Rus« će napisati riječi *Rođen u Zagrebu*. Bit će dobro prihvaćena, i postat će nešto kao himna Zagrepčana. Brane će ju uvjerljivo pjevati, vjerovat će mu. Tih godina kad ga je mati rodila, bila je učiteljica u okolici Vrginmosta, čini mi se baš u Pješčanici.

**Da bi konačno došli u priliku da
snime ploču, predstavljeni su kao
zagrebačka grupa, jer u to vrijeme ko
nije dolazio iz Zagreba, eventualno
Splita, Rijeke ili Pule gotovo da nije
imao šansu snimiti ploču (...) Na
muziku Brucea Springsteena *Born in
the USA* »Rus« će napisati riječi *Rođen
u Zagrebu*. Bit će dobro prihvaćena,
i postat će nešto kao himna
Zagrepčana**

Januara 1984. godine, u izdanju »Jugotona«, u studiju Janka Mlinarića – »Trulog« snima se prvi album pod nazivom »Dvadeseti vijek« na kojem su se nalazile nama već poznate pjesme: *XX vijek, Nemoj da se sakrivaš, Promjeni nešto u sebi, Ja se budim, Žena ptica, Treba izazivati neprilike, Mala soba, Slovenska minijatura, Ponoćne vijesti, Priča sa zapadne strane...* Na omotu ploče iz gore navedenih razloga ne stoje napisana prezimena članova ITD BANDA, već samo njihova imena. Ta prva ploča doživljava uspjeh i rado je slušana. Još i danas na mnogim radio-stanicama rado vrte te iste pjesme. Nama Kordunašima album će uvijek biti posebno drag, jer ga izvodi »domaća«, prva postava. Grupa će u istom sastavu nastupati sve do jeseni 1985. godine. Zadnji nastup će imati na »Mesamu« u Beogradu. Prvi će grupu napustiti klavijaturista Rastislav Topolski »Rašo«. Kasnije će polako početi osipanje.

Godinu dana kasnije ITD BAND u krajnjem sastavu snima drugi album kod izdavačke kuće »Suzy«, pod nazivom »Plavi vojnik« sa pjesmama: *Veza 202, Gradske cure, Samo je tvoje lice, Život život, Duša iste šizilište, Rođen u Zagrebu, Vojnička, Elena, Petak – 13, Sonja, Ad Fines...* Od prve postave ITD BANDA učestvovat će Nenad Tepšić »Viran«. Mićo Bekić »Franc« se u to vrijeme nalazio na odsluženju vojnog roka. Branislav Bekić će i dalje ostati pjevač grupe. Kako na omotu albuma stoji, ITD BAND u tom vremenu čine: Miroslav Drliča »Rus«, Branislav Bekić i Mladen Graberski »Graba«. Na ovom albumu će se naći pjesma Brucea Springsteena »Born in the U.S.A.«. Na muziku te pjesme »Rus« će napisati riječi »Rođen u Zagrebu«. Bit će dobro prihvaćena, i postat će nešto kao himna Zagrepčana. Brane će ju uvjerljivo pjevati, vjerovat će mu. Tih godina kad ga je mati rodila, bila je učiteljica u okolici Vrginmosta, čini mi se baš u Pješčanici.

Treći album "Lagano umirem" snimaju 1988. godine. ("Suzy"- CBS). Od prve postave ITD BANDA, ostao je pjevati samo Branislav Bekić. Na albumu se nalazile pjesme: *Dražesna Meri, Gledam kroz prozor, Gradske cure, Lagano umirem, Majko zemljo, Ponovo te volim, Sara, Skidam te pogledom, Stalno misliš na sex, Tekila-šila ...*

Mijenjat će se postave i kroz bend će prodefilirati mnogo muzičara, među ostalima: Branko Bogunović, Damir Lipošek, Fedor Boić i mnogi drugi. Kod iste izdavačke kuće 1989. godine izdaju i četvrti album "S ove strane ljubavi". Zadnji album, pod nazivom "Sve najbolje" izdan je pred kraj 2006. godine.

Početkom januara sljedeće godine evo me nakon dugo vremena ponovo u Zagrebu. Lunjam gradom, "Zagreb moj...kaj se kriješ v megli toj...". Proveo sam ja tu lijepih godina, lijepih zima pod Sljemenom. Najprije četiri godine na Novom Zagrebu u građevinskom centru, onda jedna godina na "Cvjetnom naselju" kod "Vjesnika", godinu privatno na Šalati i ostatak na "Savi". Teško se snalazim, puno se toga promijenilo. S Trga u "majmunjak" ili službeno caffe "MOKA" na jedan espresso s nogu, pa kroz "Oktogon" na Cvjetni. Poslije prnujušim po "Prosvjetinoj" knjižari, pa onda nazad Bogovićevom. U bivšem "Jugotonu" (jebi ga, što je god valjalo to je bivše), prevrćem po albumima. Tražim taj zadnji od ITD BANDA, pod nazivom "Sve najbolje". Nalazim ga lako. Ne može se reći, stvarno je omot urađen sa puno ukusa. Odlična grafika, suhi pečat grupe. Baš luksuzno izdanje, sa malom knjižicom unutra na kojima su sve riječi pjesama. Kupujem par komada. Jedan meni, a ostali mojim dobrim priateljima rasutim po svijetu, za sjećanje. Par koraka dalje na čošku s Gajevom je caffe "Charlie". Uželio sam se Stocka '84. To je nekako bilo moje najdraže piće, godinama. Kad je došao rat zamjenio sam ga za "Rubinov" vinjak. Otvaram polako najlonski omot na zadnjem CD-u ITD BANDA. Siguran sam da je "Rusova" slika sigurno na unutarnjoj strani, a tako i bi. Među fotografijama raznih postava ITD BENDA u desnom donjem čošku nalazi se i jedna prilično malena slika prve, izvorne postave. Čini mi da su ti momci zasluzili ipak više.

U vezi sa ITD BENDOM sve se vrti oko imena Miroslava Drljače "Rusa". Izveo je grupu iz anonimnosti, omogućio snimanje ploče. Pozna dobro prilike u muzičkim vodama. Glavninu tekstova i muzike je on napisao. Kad čitate riječi pjesama, kao da čitate zbirku poezije.

Kod pjevača Branislava Bekića mi se uvijek sviđalo to što se bitno razlikovalo od ostalih pjevača po tome što je potpuno jasno izgovarao svaku riječ. Kod mnogih drugih to nije bio slučaj. Danas živi u Švedskoj. Njegov stariji

brat Milan, Mićo zvani "Franc" je bio uvijek poduzetan i pokretačka snaga ITD BANDA. Obojica braće Bekić su u Zagrebu pohađali građevinsku školu zajedno sa mnom. Ja na smjeru visokogradnje, oni na niskogradnji. Također je interesantan podatak da svi članovi ITD banda, izuzev "Virana" potječu iz prosvetarskih, učiteljskih porodica.

Za Rastislava Topolskog zvanog "Rašo" ili po domaći "Račo" može se reći da je bio muzički najpotkovaniji, odnosno najobrazovaniji u grupi. Na to sve je vjerovatno uticalo i to što mu je majka Vjera profesorica muzike. Bavio se i komponiranjem. Živi sa porodicom u Bratislavi (Slovačka).

Ritam sekcija benda je uz "Franca" bila jaka zahvaljujući vrsnom bubnjaru Nebojišu Tepšiću "Viranu". Baš prilikom snimanja jedne emisije, mislim da se radilo o tada vrlo popularnoj "Nedjeljno popodne" koju su vodili Saša Zalepušić i Dunja Lango, nekako smo se tu zatekli pokojni Duško Tepšić "Kurčo" i ja. Na vratima se pojaviše i dvojica dugokosih. Jednog od njih ču lako prepoznati. Radilo se o Ivanu Stančiću "Piki", jednom interesantnom liku, odličnom bubnjaru, slikaru, kako se kasnije pokazalo i uspješnom producentu, koji je pomogao mnogima, a pogotovo mladim muzičarima... Kao dječarac rano će početi svirati sa Dragom Mlinarecom, Huseinom Hasaneffendić "Husom", Juricom Pađenom i drugima u "Grupi 220", iz koje će se kasnije izrođiti važne grupe: "Parni valjak", "Aerodrom" i druge. Kaže on tom svom kolegi:

U vezi sa ITD BENDOM sve se vrti oko imena Miroslava Drljače "Rusa". Izveo je grupu iz anonimnosti, omogućio snimanje ploče

— Jel' ti čuješ kako dobro udara bubenj ovaj momak. Malo neobično, na neki svoj način, al' udara vrški dobro. Ima odličan kontra-ritam.

U zavičaju se Nešo bavio ugostiteljstvom. Svoj caffe bar u Vrginmostu, u koji smo rado svraćali nazvao je "ITD". Nakon izbjeglištva u Sremskoj Mitrovici, skrasio se sa familijom u dalekom Vancouveru, na onoj drugoj obali Canade.

Jadranko Mileusunić svirao je na svoj prepoznatljiv način gitaru u ITD BANDU. Često "Rus" koji je inače velik profesionalac, perfekcionista, nije vjerovao u njegove mogućnosti. Iz toga vremena ostaće sjećanje. Na snimanju prvoga albuma angažiran je kao gost i Branko Bogunović – "Pif", čuven gitarist, član više poznatih grupa. Trebat će odsvirati neke solo dionice iz tri dijela, koje nisu zvučale baš onako kako je "Rus" zamislio. Jadranko će neko vrijeme posmatrati sa stolice sa strane. Prikopčat će svoju gitaru, karakterističnim potezom kažiprsta podići svoje naočale i počet će "vožnja". Odsvirat će "od komada" što je trebalo, pa će se i "Rus" naći pomalo zatečen. Nakon toga će opet ljadno sjesti. Živio je sa familijom u Kovinu. Početkom aprila ove godine izgubio je skoro šestogodišnju bitku sa rakom pluća i napustio nas prerano.

*Ovo kratko sjećanje na jednu grupu izniklu u našem kraju, na jedan sretan i nepovratan period naše mladosti, posvećujem sjećanju na JADRANKA (Holandija, 2014.)

НИКОЛА ТЕСЛА – НЕНАДМАШЕНИ ГЕНИЈ ИЗ ЛИКЕ

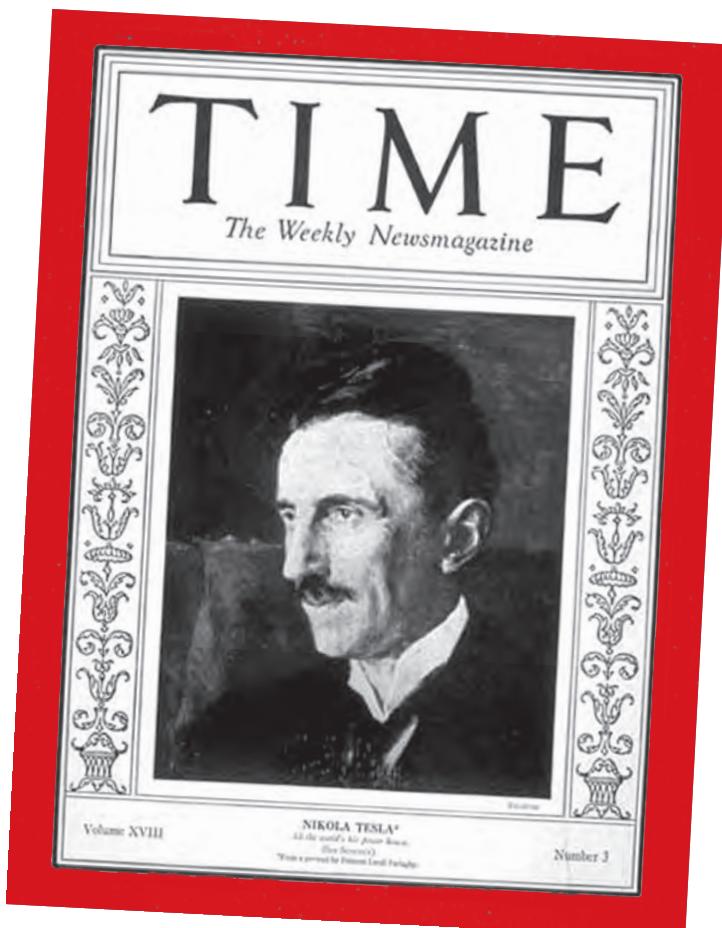
ЧАРОБЊАК ЗНАНОСТИ

пише: Сњежана Ђорђевић

**И након 160 година од смрти
Николе Тесле, његови изворни
материјали и папирни, као и он
сам, један од најнеобичнијих
– енigmatsких светских
знанственика, остају
обавијени велом тајни**

Нека се зна! Управо тим ријечима: "Нека се знаде да сам ја" Никола Тесла, један од највећих знанственика и изумитеља двадесетог столећа, најављивао је поједине своје изуме као их је пријављивао, односно патентирао. Његов бриљантан и пророчки ум оставио нам је око осам стотина изума из подручја електротехнике. Многе су твртке и појединци користили његове изуме и патенте тврдећи притом да су њихови оригинални изуми и тако остваривали зараду. А Тесла би својим великодушним, понекад и чудноватим гестама расипао милијуне због чега је често остајао без пребијеног цента, јер њиме је доминирало утјешно увјерење да његово уздржавање и опстанак не овиси о судбини, ни о другим људима, те да сам новац, тај глупи и случајни аспект механике живљења, увијек може прибавити у достатним количинама као год му затреба. За њега се вриједност новца састојала у ономе што човјек чини с њим, а не у његовој стварној вриједности.

Теслу су, заправо, занимала искључиво само његова истраживања. "Не мислим да икоје узбуђење, због којега би могло затреперити људско срце, може наликовати на оно које осјети изумитељ као види како се нешто што је сам осмислио у свом мозгу претвара у успјех.... Такви осјећаји доводе до тога да човјек заборавља на храну, спавање, пријатеље, љубав, баш на све", одговорио је Тесла на упит новинара, описујући безграницно узбуђење које у њему изазивају истраживања. Знанствеников омиљени новинар Sam Swezey, написао је: "Тесла је једини брак склопио са својим радом и са свијетом" и "у томе је слиједио Newtona и Michelangela... Он вјерује као што је вјеровао и Sir Francis Bacon, да су најтрајнија дјела и остварења људских руку постигли управо људи без дјеце...". Но, ма колико Тесла био енigmatsичан (једни

су га сматрали лудим, други генијем), био је велики доброчинитељ човјечанства и све до свог посљедњег даха пацифистички настројен и то је оно што требамо стално истицати.

**Према Тесли нитко није могао
остати равнодушан, како тада тако
ни сада, јер изнова је пробуђено
занимање за открића која је Тесла
најавио и демонстрирао, но која
нису до краја развијена**

Рођен је у поноћ 9/10. српња 1856. године у Смиљану, недалеко од Госпића у Лици. Стога, никада није био сигуран који ћи датум требао сматрати својим рођенданом, а обично их није ни славио. И док год се осјећао добро није ни замислио да је неки од њих већ прошао.

Никола Тесла био је четврто од петеро дјеце Милутина Тесле, православног свештеника и Георгине (Ђуке), рођене Мандић из Грачаца која, такођер, потиче из православне свештеничке обитељи. И сам Тесла, касније у свом животу истицао је своју српску националну

припадност, а Хрватску у којој је рођен сматрао је својом домовином (у то вријеме Хрватска је била дио Аустро-Угарске монархије). Но, "поријекло Теслине обитељи није довољно испитано. Теслинин потјечу из личкога мјеста Радуча и раније су се презивали Драгинић", према Стјепану Павичићу. Драгинићи су се у Лику доселили из Леденица крај Новог Винодолског, где су били ускоци, спомињу се 1618. године. Обитељ Тесла није у Лици постојала под тим презименом. Тесла је најприје био надимак за некога од Драгинића и с временом је надимак постао презиме. Милутин Тесла хтио је да му и син Никола буде свештеник, јер је то у њиховој обитељи било традиционално, свештеничко звање прелазило је с оца на сина. Но, Никола то никако није хтио јер је од најмлађих дана заволио електрицитет и само је хтио бити инжињер.

**Након што се вратио у свој Сплит,
Мештровић је, не питавши
Теслу за новац који он тада није
имао, израдио и у бронци излио
скулптуру снажне и продуховљене
личности која је успела ухватити
саму срж Теслина генија**

Свој проналазачки дар Никола Тесла је, заправо, на неки начин наслиједио од родитеља. У својој аутобиографији (коју је написао до 1919. године и објавио је на енглеском) за свога оца каже да је био врло наображен човјек, истински животни филозоф, пјесник и писац: "Посједовао је запањујуће памћење и често рецитирао огромне текстове на неколико језика". Отац је Тесли задавао врло корисне задатке: "Мноштво задатака, као што је погађање туђих мисли, отварање недостатака неког лика или израза, понављање дугих реченица или рачунање напамет. То је било ради јачања памћења и ума, напосе ради развијања критичности мишљења".

Теслина је мајка, како он пише, била "прворазредни изумитељ и добила би била, вјерујем, велика признања, да толико није била удаљена од модернога начина живота и повољних прилика. Она је изумила и израђивала разне врсте оружја, цртала и концепт, који је сама исплела, везала најљепше шаре. Сијала је сјемење, узгајала биљке и прела. Одјећа коју смо носили била је дјело њезиних руку". Ђука је своју даровитост наслиједила од свога оца који је као и његов отац, књиге у кожу увезивао и златним словима укращавао. Неке од тих књига су чак и сачуване.

У том контексту, мајчинског симбола, занимљива је и симболика Теслине голубице. Необичну приповијест о својој бијелој голубици изумитељ је испричао O'Neillu и Williamu L. Laurencetu, новинару који је за *New York Times* писао о знаности. Тесла је већи дио свога живота провео у Америци, 1891. године постаје и њезиним држављанином.

Дакле, било је то једног дана док је ова тројка сједила у предворју хотела New Yorker у којем је Тесла дочекао и своје посљедње дане. O'Neill и остали спиритуалисти који су писали о изумитељу радије су, уместо о голубу, говорили о грлици. А и сам је Тесла мање близким особама говорио о њој само као о голубу. Но, оно што је испричао двојици новинара тога дана у хотелском предворју, каже његов први биограф, било је попут љубавне приче о голубици његова живота.

"Годинама сам хранио голубове, тисуће голубова", почeo је "Било их је на тисуће, али тко ће га знати. Но, међу њима се нашао један голуб, прелијепа и посве bijela птица с блиједим сивкастим пјегама на крилима – она је једноставно била друкчија. Била је женка. Препознао бих је на било којем мјесту. И без обзира на то гдје бих се налазио, та би ме голубица пронашла. Када сам хтио да дође, само бих пожелио и зазвао је и она би однекуд долетјела до мене. Она је разумјела мене и ја сам разумио њу. Уистину сам волио ту голубицу...."

Др Jule Eisenbud у једном је чланку за *Journal of the American Society for Psychical Research* проучавао симболику птице у животу изумитеља, повезану с његовим неурозама и односом који је изградио према својој мајци у дјетињству, онолико колико се о томе могло нешто сазнати. Птица је прастари, универзални симбол мајке и њезиних груди које су извориште хране, рекао је психолог. Значајно је да је Тесла вјеровао како својој прелијепој бијелој голубици може наложити да се појави, ма гдје он био, самом својом жељом. "Значење ове маштарије" наставио је психолог "може се докућити само кад се сагледа заједно с осталим снажним доказима из његових биографских података, који говоре о томе како је несвесна потреба за мајком која нестаје те потреба за њезином контролом доминирала цијелим Теслиним животом који је био препун симбола, замјена и компензација."

И као што смо на почетку казали, сматра се да је Тесла иза себе оставил око осам стотина изума, примјерице принцип Теслиних мотора и данас је уgraђen у деведесет и девет посто електричних мотора. Изумио је и флуоресцентну расвјету, ласер, роботизирано возило, уређај за загријавање ткива, прије самог Rontgena произвео рентгенске зраке, утемељио радарску технику. Важно је истаћи како до тога није дошао само захваљујући теорији, већ и покусима у својем лабораторију који је био једно од чуда New Yorka. Посетиоци су му били краљеви, богаташи, глумци, а најчешће писац Mark Twain који му је док још није ни мисlio да ће га икада особно и упознати, заправо, спаси живот. Наime, кад је Тесла завршио трећи разред ниже реалке тешко је оболио. Међу књигама које је тада читao, а које му отац више није бранио, били су најранији радови Marka Twaina. Тесла је тада казао: "Њима можда дugujem чудесан опоравак који је услиједио."

Теслин лабораториј је, на жалост, 1895. изгорио и сви су његови радови тада пропали. Но, J. P. Morgan, банкар и један од најбогатијих Американаца помоћи ће Тесли с пола милијуна долара како би изградио нови лабораториј.

Тесла је имао проблема и са тврткама и појединцима који су користећи његове изуме и патенте стварали производе за које су тврдili да су њихови оригинални изуми и на тај начин зарађivali. Тако се примјерице до шездесетих година прошлог столећа свега једанаест предмета везаних за патенте нашло пред Врховним судом

Сједињених Држава од којих су се два односила на Теслине патенте. У једном се радило о вишефазном систему измјеничних струја, а други је био за радио. Суд је у оба случаја пресудио у његову корист. Успркос тому и данас се још увијек у многим изворима података и најразноврснијим гласилима наводи како је Marconi поставио темељ модернога радија.

Према Тесли нитко није могао остати равнодушан како тада тако ни сада јер изнова је пробуђено занимање за открића која је Тесла најавио и демонстрирао, но која нису до краја развијена због недостатно развијене технологије у придруженим дисциплинама као што су природне знаности.

Управо је надахнуће оно што је Тесла дао другим изумитељима надахнутима његовим животом и открићима и то је оно што његов рад и даље наставља давати техничким стручњацима данашњице.

Тесла је успјешно спајао моћи теоријског и практичног ума, а интуиција и емпатија су му биле основа за дефинирање будућег рада на некој од идеја. И сам је одустајао од неких идеја када би увидео да то не иде на добро

“Три су аспекта Теслина дјела која посебно заслужују наше дивљење, а то су: значај самих његових постигнућа мјерених њиховом искоришћивању у пракси; логичка јасноћа и чистоћа мисли с помоћу којих је изводио аргументе и постизао нове резултате; те визија и надахнуће, готово бих могао рећи храброст сагледавања удаљених ствари негде далеко на обзору, а тиме и отварање нових путова за човјечанство” (I.C.M. Brentano).

Међутим, др Behrend је примјерице знао говорити и о “убичајеној незахвалности свијета према својим добротворима” и у том контексту могли бисмо сагледати и рушење споменика Николи Тесли за vrijeme послједњег рата који још увијек није обновљен иако је исказана добра воља за таквим чином. Неки, на жалост, још увијек сматрају да му је довољан Меморијални центар “Никола Тесла” у Смиљану.

Међу Теслиним посебним пријатељима био је и прослављени хрватски кипар Иван Мештровић који је у својим средњим годинама стигао у Америку како би јој представио своје радове. Њих двоје дијелили су заједничка сјећања на дјетињство проведено у Хрватској и обојица су били пјесници у срцу. Често су се сусретали у New Yorku, обојица радили до касно у ноћ и сучавали се са истим проблемом. Мештровић је био присиљен сељакати своје гомиле мрамора из једног хотела у други јер није имао властити атеље. Тесла, на своју велику жалост, више није могао сносити трошкове лабораторија. Тако би њих двојица одлазили у дугачке шетње, расправљали о питањима Балкана,

о својим радовима те често знали и подијелити међусобно задовољство рецитирајући један другоме пјеснике које су вољели. У тим дугим шетњама Мештровић се упознао и са свакидашњим Теслиним обредом храњења голубова с Manhattana.

Након што се вратио у свој Сплит, Мештровић је, не питавши Теслу за новац који он тада није имао, израдио и у бронци излио скулптуру снажне и продуховљене личности која је успјела ухватити саму срж Теслина генија. Скулптура се налази у Музеју Николе Тесле у Београду.

Изумитељ је 1917. године добио највеће признање Америчког друштва електроинжењера – Едисонову медаљу, а 1926. године постао почасни доктор Свеучилишта у Загребу. Почасни докторат Политехничке школе у Grazu и Свеучилишта у Паризу добива 1937. године. Тесла је велики дио свога живота провео живећи по хотелима па је и преминуо у хотелу New Yorker, сам у својој хотелској соби на 33. кату у апартману 3327, 7. септембра 1943. године у New Yorku у 86-ој години живота.

Иначе, Никола Тесла је био под надзором FBI-а од доласка у Сједињене Државе па све до његове смрти. Стога је важно рећи да би се било у складу са Теслиним приступом знанственом истраживању, потребно је да сви они који се баве развојем његових замисли и нацрта имају у виду његов особни етички став који је био у складу са најчиšćим људским односом према природи и свијету. Тесла је успјешно спајао моћи теоријског и практичног ума, а интуиција и емпатија су му биле основа за дефинирање будућег рада на некој од идеја. И сам је одустајао од неких идеја када би увидео да то не иде на добро. Никада није хтио продавати своје знање само за новац и зато је имао проблема. Увијек је хтио знати што се са пројектима догађа и користе ли се за добробит човјечанства.

Данашње примјене знанstvenih спознајa одвијaju сe вртоглавом брзином и једнога дана кад још више уз напредујемо на том путу сигурно је да ћемо се поново срећти с Николом Теслом. Стога је од изнимне важности за добробит наше планете и човјечанства у целини поштivati Теслин особни етички став.

*Ватра око њега. И у њему ватра.
Кидају сe муње – сјајне, златне гране,
а он, стамен камен, стоји и посматра,
Он у лице гледа наслућене дане.*

*И кут родне земље дио је тог свијета
Коме ум и воља нови облик дају:
у тренутном дљеску муња и ракета
своме сину дљесне у сјетлу и сјају*

*И увијек у мисли искрсава Лика,
она из дјетињства: болна, гладна, нага
Заигра пред оком шарен вез од слика
и у свакој Лика ко вољена драга.*

Гвидо Тарталја, дијелови из пјесме Тесла

SJEĆANJE NA POKOLJ U GLINI

MISLIO SAM SAMO KAKO DA SE SPASIM

PIŠE: Igor Mrkalj

Po završetku rata Samardžija je dao iskaz o svom hapšenju, zatvaranju i bijegu. Ovo tek nedavno otkriveno svjedočenje ključnog i jedinog preživjelog aktera majskog pokolja objašnjava iz prve ruke mnoge dosad nepoznate činjenice i pruža dragocjeni uvid u posljednje dane, sate i trenutke uoči tragedije oko 400 glinskih Srba

Uoči rata 1941. najveću popularnost u Glini uživali su nogometni „Geška“ – Glinskog športskog kluba, osnovanog još 1920., koji se uspješno takmičio u Sisačkoj nogometnoj župi.¹ Klub je nastupao na Oberstariji, nekad omiljenom šetalištu starih Glinjanaca, koje će se koncem 1930-ih preuređiti u nogometno igralište i svečano otvori u proljeće 1939., kada u Glini po prvi put gostuju veliki zagrebački klubovi – HAŠK i Građanski. Pred početak prvenstva 1940./41. u Glini gostuje i reprezentacija Zagrebačkog nogometnog podsaveza, a na proljeće 1941. GŠK igra svoj najbolji nogomet i ravноправno se nosi s najboljim klubovima Sisačke župe.

Ljubav prema nogometnoj lopti i klubu dijelili su svi Glinjani – Hrvati, Srbi i Židovi. Svi su složno navijali za svoj „Gešk“, u kojem se ni nogometni članovi uprave nisu podvajali po nacionalnoj liniji. No, ova mikroidila nije dugo trajala – došao je rat i kapitulacija Kraljevine Jugoslavije i u Glini više ništa nije bilo kao prije.

Poznati glinski odvjetnik i organizator ustашkog pokreta u Glini i glinskom kotaru, dr Mirko Puk, postaje ministar pravosuđa u Vladi Ante Pavelića i uz pomoć ustашkih emigranata-povratnika i svojih lokalnih pristalica provodi u djelu plan o uništenju glinskih Srba². U noći 12. na 13. maja 1941. ubijeni su, bez nekog neposrednog povoda, gotovo svi glinski Srbi muškarci stariji od 16 godina, koji su prethodnih dana

i noći bili hapšeni po svojim kućama u Glini, prema postojećoj literaturi oko 400 ljudi (što ne treba poistovjećivati s drugim masovnim pokoljem u Glini, onim u glinskoj pravoslavnoj crkvi u ljeto 1941. godine). Među stradalim Glinjanima u majskom pokolju tako se našlo i više igrača Glinskog športskog kluba, izuzev Nikice Samardžije, koji se spasio bijegom sa stratišta.

Premda u suvremenoj historiografiji postoje obilje dokaza da je ustaški režim provodio genocidnu politiku prema Srbinima, Židovima i Romima,³ ovaj članak se ne bavi domaćim fašistima, niti Pavelićevom NDH, već onim pitanjima na koja akadem-ska literatura još nije dala odgovor – tko je zapravo bio Nikica Samardžija i kakva je bila njegova daljnja sudbina nakon 13. maja 1941.

Nikica ili pravim imenom Nikola Samardžija, rođio se 16. juna 1908. godine u Glini.⁴ Otar Miloš bio je kovač, koji se u Glinu doselio s Korduna, iz Slavskog Polja, dok je majka Marija (rođ. Rebrača) bila domaćica, rodom iz Majskih Poljana. Cijela obitelj, otac, majka i sedmoro djece, živjela je u Karlovačkoj, tada najživotnijoj glinjskoj ulici. Ipak, brojna obitelj na kućnom broju 47 živjela je skromno i teško, a nade u bolje sutra polagane su i u Nikicu, najmlađeg od tri sina, koji je izučio postolarski ili kako se u ono vrijeme zvao, šusterski zanat.

Iako je u to vrijeme konkurenca među glinskim šusterima bila velika, Nikičina odluka da u svojoj maloj, prizemnoj kući otvoriti vlastitu radnju pokazala se ispravnom. Ubrzo je stekao glas vještog i pouzdanog majstora, koji umije popravljati obuću i zna kako od starih napraviti nove cipele. Bio je iznimno društven i komunikativan, a kako je svoj zanat istinski volio, nastavio ga je i nakon povratka iz vojske, odnosno mornarice koju je služio u Dubrovniku. Danas znamo da je u svojoj radnioničkoj radnji popravljao i kopačke, krampone i štucne, kao i druge nogometne rezervne dijelove Glinskog športskog kluba, u kojem je igrao zajedno sa svojim starijim bratom Milanom. Novinski izvještaji onog vremena redovito ga navode kao standardnog člana prve postave, u kojoj se isticao odličnim igrama u navalni, na desnom krilu. Prema objavljenim sjećanjima trenera Toše Metikoša, bio je Nikica jedan od najdoranijih igrača u klubu, pritom i muzički nadaren, koji je na GŠK-ova gostovanja često išao sa gitaram pod rukom, kako bi put uz svirku i pjesmu bio što ugodniji, baš poput onog 1939. kada je izvojena velika pobeda od 5:2 protiv Jedinstva u Bihaću.⁵ Bio je to njegov život, koji je uskoro dobio i puni smisao – u ljeto 1940. Nikica se u pravoslavnoj crkvi u Glini vjenčao s Petrom Čučković, mlađom udovom čiju je djecu, Milana i Ranka, prihvatio kao svoju.⁶ Činilo se da je pred složnom obitelji dug i sretan život.

Okolnosti koje su dovele do tragedije 13. maja 1941. dobro su dokumentirane, iako ne onoliko koliko bi mogle i trebale biti.⁷ Poznato je da su žrtve bile zatočene u Kotarskom zatvoru u Glini, odakle su po noći prevožene kamionima u obližnje selo Prekopa, gdje su vršene masovne likvidacije. Prema položajnoj skici poslijeratne Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, upravo tu, više Hađerske vodenice, nalazio se iskopani rov dug 40, a širok 12 metara (ili masovna grobnica, današnjim rječnikom)⁸. Ipak, hrabrost Nikice Samardžije da se odupre ustашkim čuvarama i skoči u rijeku Glinu, pružila mu je šansu da se spasi sigurne smrti. U pucnjavi i potjeri koja je ubrzo slijedila pogoden je u ruku i nogu, no ipak se skriva i još dugo bježao. Iscrpljen i ranjen, narednih dana domogao se Majskih

¹ Milan Mrkalj, „Što godina nogometa u Glini (1913–2013)“, u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, Zagreb, 2013., Švezak XVIII, str. 239–260

² „Hapšenje glinskih Srba“, *Banovac*, Gлина, broj 6, 20. VII. 1960., str. 2; Đuro Roksandić, „Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine“, u: *Gлина. Glinski kraj kroz stoljeća*, Gлина-Zagreb 1988., str. 282–303

³ Vidi radove dvojice poznatih povjesničara, Joze Tomasevicha, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945. Occupation and Collaboration*, Stanford 2001., i Stevana K. Pavlowitcha, *Hitler's New Disorder. The Second World War in Yugoslavia*, London 2008.

⁴ Matična knjiga rođenih, Matični ured Glini.

⁵ Tošo Metikoš, „Sjećanja sa puta GŠK-a u Bihać 1939. godine“, *Banovac*, Gлина, broj 1, 6. i 7. VIII. 1955., str. 3

⁶ Intervju s Milanom Čučkovićem, Beograd, 11. oktobra 2010.

⁷ Branko Vučasinović, Čedomir Višnjić, Đuro Roksandić, *Gлина 13. maja 1941. U povodu 70. godišnjice ustaškog zločina*, Zagreb 2011.

⁸ HR-HDA-306, ZKRZ ZH, kutija 150, br. 890, Položajna skica grobnice Srba Glinjana ustaških žrtava iz 1941. u Prekopi više Hađerskog mlina – Pogubljeni 12. maja 1941.

Momčad Geška (Glinskog sportskog kluba), Nikica Samardžija šesti s desna

Poljana, gdje su mu Marica Tovarloža i Đuka Zlonoga pružili pomoć i utočište. Ustaše su mu bile na tragu, pa je prijetila opasnost da bude otkriven, zbog čega bježi na Kordun i odlazi svome tastu Janku Črevaru u Čemernicu, kotar Vrginmost, gdje se skriva naredna dva mjeseca. Ali kad su Janka, kao i mnoge druge Kordunaše, ustaše obmanule pozivom da prijeđe na katoličku vjeru i odvele na tobožnji „pokrst“ u Glinu iz koje se nije vratio.⁹ Nikica je došao do uvjerenja da se više neće moći skrивati¹⁰. Uz pomoć svog šogora, glinskog stolara Miroslava ‘Frica’ Štimca, nabavio je propusnicu za Beograd, koja je glasila na ime izvjesnog Nikole Somera, rodom iz Zemuna. Prilikom putovanja bio je u stalnoj opasnosti da bude otkriven i prepoznat od glinskih ustaša, ali ipak je sretno prošao.

**Ljubav prema nogometnoj
lopti i klubu dijelili su
svi Glinjani – Hrvati, Srbi
i Židovi. Svi su složno
navijali za svoj „Gešk“, u
kojem se ni nogometari
ni članovi uprave nisu
podvajali po nacionalnoj
liniji**

Prve dvije godine života u Beogradu pod njemačkom okupacijom bile su veoma teške, pri čemu se nerijetko cijela obitelj selila s jedne na drugu izbjegličku adresu.¹¹ Nakon što se donekle oporavio od zadobivenih rana, dobio je posao domara, a kasnije i vojnog obućara, sve do 1943. kada su ga prijatelji savjetovali da se preseli sa suprugom i djecom u Mačvu, u mjesto Bogatić, gdje će lakše živjeti i ostati sve do oslobođenja Beograda oktobra 1944. Nikica se tada želio vratiti u Glinu, ali supruga Petra za tako nešto nije htjela ni da čuje, pa makar i po cijenu razvoda. Tamo je ostala bez oca, stričeva, prvi muž joj je nesretno umro, a drugi se jedva spasio. Nakon što je pridobila djecu na svoju stranu, Nikica je morao da popusti, iako je i sam bio svjestan da je tamo ostao bez oca i bez brata.

Po završetku rata Samardžija je ipak dvaput dolazio u Glinu. Prvi put na poziv Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske, kada je 15. juna 1945. dao iskaz o svom hapšenju, zatvaranju i bijegu.¹² Ovo tek nedavno otkriveno svjedočenje ključnog i jedinog preživjelog aktera majskog pokolja – koje je pronađeno u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i koje se objavljuje u prilogu ovog eseja – objašnjava nam iz prve ruke mnoge dosad nepoznate činjenice i pruža dragocjeni uvid u posljednje dane, sate i trenutke uoči tragedije oko 400 glinskih Srba. Riječ je o prvorazrednom povijesnom izvoru, koji će biti nezaobilazan dokument za sva buduća istraživanja ustaškog terora i masovnih ubojstava u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine.

Dругi put Samardžija je dolazio u Glinu 12. maja 1946., na dan petogodišnjice masovnih stradanja glinskih Srba, kada je u Prekopi služen pomen nad grobovima nevinih žrtava¹³. Tom prilikom okupljenom mnoštvu, majkama i ženama stradalih, ispričao je ono što je kao živi svjedok te strašne noći vidio i doživio. Žrtve majskog pokolja ekshumirane su potkraj 1947. i sahranjene u zajedničkoj spomen-kosturnici na pravoslavnom groblju u Glini, pored žrtava pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi¹⁴.

⁹ Mark Biondich, "Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaše Policy of Forced Religious Conversions, 1941-1942", The Slavonic and East European Review, London, Vol. 83, No. 1, January 2005, str. 71–116

¹⁰ Igor Mrkalj, "Mamac za smrt. Kako je učiteljica Kordunaše umjesto na pokrštavanje odvela na pokolj", Prosvjeta. Novine za kulturu, Zagreb, broj 132-133, septembar 2016., str. 50–52

¹¹ Intervju s Milanom Čučkovićem, Beograd, 11. oktobra 2010.

¹² HR-HDA-306, ZKRZ ZH, kutija 228, br. 9650, Izjava Nikice Samardžije, Glini 15. VI. 1945.

¹³ Ljuba Kralj, "Pomen na grobovima žrtava u Hadžeru kod Gline", Srpska riječ. Organ Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj, Zagreb, God. IV, broj 102, 24. maj 1946., str. 10

Po povratku u Beograd, Nikica nastavlja raditi u Zanatskoj zadruzi na Kosančićevom vencu. Tu će provesti narednih desetak godina, sve do postupne liberalizacije jugoslavenskog društva, koja mu je omogućila da konačno otvorí radnju na svoje ime. Tako je i bilo: u maloj ulici Zmaja od Noćaja, u centru grada, otvorio je 1955. samostalnu obučarsku radnju, u koju su rado svraćali i njegovi nekadašnji Glinjani¹⁵.

14 O ekshumacijama i podizanju spomen kosturnice, vidi Igor Mrkalj, "Čuvanje sjećanja na glinske žrtve", Novosti. Samostalni srpski tjednik, Zagreb, broj 882, petak, 11. studenog 2016., str. 6–7.

Nakon odlaska u mirovinu, živi mirnim i povučenim obiteljskim životom. Preminuo je iznenada u 61. godini, 19. septembra 1969. Sahranjen je na Topčiderskom groblju u Beogradu. Bio je jedan od najboljih igrača Glinskog športskog kluba, koji je 13. maja 1941. odigrao svoju životnu utakmicu.

15 Intervju s Milanom Čučovićem, Beograd, 11. oktobra 2010.

Pristupa pozvani Nikica Samardžija iz Gline, sada živi u Beograd star 38. god. vjere prav, Srbin, oženjen, otac dvoje djece, pismen, po zanimanju obučar, opomenut našekz istine te odnosno priupitan što značio da je u Srba Glinjan izjavljuje:

10. V. 1941. god. ja sam se na večer nalazio kod Štule u gostionici. Kada se je ista zatvorila ja sam se razšao sa svima ostalima otiske kući. Putem sam kao patrolu srelo Zibar Nikolu i Milana Novaka koji su me u zatvoru ustavili i imali su puške u rukama. Kako su me u tajli upitali kada ide i kada sam se javio pustili su među idem kući i o ničemu nismo razgovarali. Oko pola jedan sat u noći zalupao je netko na vrata i ja sam ništa ne sluteći otvorio vrata. Unutra um kuću su upali prvi Slavko Popović i poznatih a za njima 4. emigranta koji su odmah rekli da se oblađim i da idem s njima. Na moj upit, kuda, odgovorili su mi daidem samo na saslušanje i da cu se povratiti. Kada sam izšao pred kuću nadio sam se da Glinski koji su bili gore iz ulice vidjeli mene, a koji su već bili u uhapšeni i stajali u redu i da sam stao s njima red. U povorci tako pod stražom ustaša od kojih nisam poznavao nikoga, krenuli smo prema gradu. S menom je bio uhađen Babić Branko i otac Aleksandar, moj otac Miloš Samardžija, i mislim da je bio Stenko Gjukić, Odmah iz a mene ispođe jedan srani ustaša platiojem u ruci koji je rekao da ako se i jedan od nas maleno daće biti ubijen.

Kad smo tako u povorci došli u sudskog zatvora u dvorištu sam vidjao da poznati Maglić Šimi iz Jukinice, Prilikom ulaska u sudski zatvor svaki od uhapšenika bio je udarac ili kundakom ili puškom a jedan na jedno mjesto unutra u ulazak u hodnik, isto se je udaralo uhapšene ali su sve radili strane us tuđe i po dijalektu govora mogao sam zaključiti da su Dalmatinici. U hodniku su nas razdjelili po čelijama i u mojoj čeliji bilo nas je točno 10, jer su nas u zatvoru i broj i Šte Glinjana a što, ljudi je okolicu koji su se toga dana nešli slučaju u Glini. Zatvorili su nas u čeliju i nakon par minuta počeli su da nam uđu da izlazimo, jedan po jedan van. Ne sjećam se jekoji je od nas prvi izlazio van ali znam kako je god koji izlazio van počeo da se ustaši pitanje, Šte je, tko, po zanimanju. Kako je koji odgovarao tako su ustaši se prema svom vlastitom načinu tukli nogu Vise negak manje. To su sam ja sva slušao iz vrata pred kojima se je to odigravalo. Sjećam se da su dobro da su nešto jače tuđem bili učinili. Jovo, Stojan Sušnjar, Mirković, sudija, pop Opačić, Halor Stejan, a do kralj i najviše tuđeni su Vučatović Milja i Nešakovića, čije imenopisane ali znaju da su bili ugarski iz Gline. Pri prelazu iz jedne čelije u drugu svojim očima sam vidio što su ustaše radile od istih tako da su bacali kru i miskinu. Isto tako prilikom prelaza iz čelije u čeliju bilo je učen i Babić Aleksandar. Taj dan u poslednji, koji smo proboravili u zatvoru došli su nam hrana i oko 4. sata došli su i ustaše kao novi Cravar Dragomir. Međutim Šime i čim su oni od prilika bili smo zapomenjani i pustili jer ješi i njih zatekla sudbina kao i nas sve ostale. Ni sam se mogao sjetiti po hodniku i izlaziti a vrata nem je otvarao Avedić Gjuro iz Jukinice, Prilika, koji inače po mom znanju nije tamo bio nego za vratara Tolka ja znam o njemu. Vidjao sam u hodniku i stražara iz Jukinice Gružića kojemu sam rekao neka odi moj, Ženit i neka kaze nešto sam ja ali on nije htio isti i nije bio kod moje žene. Isti Avedać je bio star oko 38. god. a sada se nezna gdje je, a on bi mogao ipak o tome znamenje da nešto jer je bio tamo vratara. U istoj čeliji s menom nalazio se je Babić Metikos koji mi je rekao da poznaje onoga ustašu koji je držeо streu na vratima i da je taj iz Viduševca. Bio je visok, blond, star oko 39, goj ali mi imena neznam nego bi se trebalo propiti u Viduševcu. Općenito o tome hapšenju mogu da kažem da su ustaše prilikom hapšenja istih Srba vršila zvjerstva i mučili i tukli ljudi na najgora načine, jer sam imao prilike da to vidim čujem a i na sebi osjetim.

Na večer oko 9. sati ja sam opazio da dolaze komioni i radaju se pred zgradom suda gdje smo mi zatvoreni. Vidjebam sam tko kodjer da se oko istih komiona dešto radi ali nisam znao što dok i sam nisam došao na licu mesta. Malo zatim došli su ustaše otvorili vrata načelji i rekli da ih ustaši. Poredali smo se dva po dva a oslikali jedan po jedan i ustaši i u tom prilikom su naši opet saslušavali i tukli i vezali ruke na

čelije. Tad sam ja stavio ruke tako kako bi ih posljije mogao bar malog sjećati i kako su oslobodio. Ja sam pomislio da ne to da se morem spomenuti i koji su imali crnac preko sebe tako da je pomislio na bijeg životom kamicom i glijedala luda. Učao sam u kamion i zajedno s menom u dečiji kamionu stao je i Branko, Knežević dok su s menom u istom kamionu bili još oko 15. ljudi od kojih se sjećam: Vučatović Mojsije, Knežević Branko, Metikos Bože, Pero Baltić, Lazo Sarpa a za druge se ne sjećam koji su bili. Kad smo stali u kamion pretio nam je jedan ustaša sa revolverom u ruci i Ljupom. Kamionima su krenuli ali je znao kuda krećemo. Um se je kamion krenuo ja sam rotkušao da se održi i to mi je našao kratkog vremena i uspijeo. Sada sam trebao da vidim gdje se krećemo I načinio sam od male janice na ceradi male veću i vidio sam da idemo prema Prekopu ali cesta je bila blokirana sa obje strane ustaše i opet sam morao da odustanem od bijeg-a. Rekao sam i Boži Metikosu da se odvezete ali on nije mogao i u samu vokvanje pometi i ustaša naš je opozirao i nisam uspeo.

Kamion je stao i naredili su nam da silazimo. Ja si namjestio konope isto kako je i bilo da nobi osjetili da sam odvezan i sjeđio se na svime ostalima, i mislio kako da se spasim. Ogledavao sam se da vidim gdje se u alzimo i vidjeo, sam da smo uz vodu i malo dalje od nas nalazio se je Prekopski most. Ujedno sam pogledao i načinu Nežića ali je ustaša ustrjeđujući i zavikao da se ne ogledam. Opet sam gledao na vodu i bacio se stalnom mitrijom kako da pobegnem jer sam viđen da su nas tu doveli da raslobičimo i opet me je ustaša opazio i naredio jednom drugom da ide da vidi da li smo dobro svezani. U daljnji vidjeo sam da se bježi Šeksapirjevska i mi znau da je to za streljivo i za mene su učili koraci ustaše koji se je približavao da vidi. Jedan i li svezan i ja nisam imao više što da mislim. Kad sam odbio da me je ustaša ubhvati ja sam uhvatilo njega i obojica smo poletjeli prema vodi i dok su se svi ostali smrili ja sam se zagrijao i zaplovio dalje od njih. U isti čas planila je puška i ja sam osjetio da sam ranjen u nogu i ruku ali nisam imao kada da to do mislim trebalo je da se spasim. Vidjeo sam u obalu baterije ustaše korake, i njihov razgovor i njirio sam pod vodom. Ved mi je da doležala nešto i kada su oni prošli us protivni strani ja sam iskoristio moment iskoristio i u vode i počeo bijati. Osjetili su me ali ja sam im ipak usmaksao iako su me sljedeli dostadugo iako sam bio ranjen u nogu u ruku.

Prilikom moguće bježanjima nisam čuo pucanje niti sata drugo po čemu bi se moglo zaključiti kako su Srbi Glinjani završili.

Počinje sam se sakrivao po selima i krovio kod kuće mogu tasta u Čemernici 2. mja, dana i moj bogor Fric izradio mi je prepušnicu za Beograd kroz koju je dobio u Glini od Mije Kovačevića, i donio mi ju je i održao opstricu me je za Beograd. Prilikom mogućeg putovanja za Beograd bio sam u stalnom i opasnosti da bivem otkriven i prepoznat od poznatih Glinjaka ustaše ali sam ipak stetno preživeo.

Prilikom hapšenja Glinjana meni iz kuće nije ništa odnešeno i sve je stvori iz Gline niskom bijegom moje žene u Beograd, a u medjuvremenu dok sam ja bio još u Čemernici, dopremio je moj bogor Fric u Čemernicu i kad su hvatani Srbi iz tih sala točno za pokrat odvezeli su i moju ženu u ustaše. Iz kuće mi je odnešeno, sav materijal obučarski, 3. mačine, namještaj i roba sve skupa u vrednosti od 70.000 din, u predratnoj va-

rednosti.

Drugo nemam što da kažem. Na gornju izjavu mogu se pripagnuti kao:

i na to da svjesno nisam ništa presećio.

Savardalijevi Hrvati

Faksimil izjave Nikice Samardžije

HR-HDA-306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina

okupatora i njihovih pomagača Hrvatske (fond),

kutija 228, br. 9650, Izjava Nikole Samardžije,

Glina 15. VI. 1945.

PRIJEPIS IZJAVE NIKICE SAMARDŽIJE

Pristupa pozvani Nikica Samardžija iz Gline, sada živi u Beogradu, star 37 god. vjere prav, Srbin, oženjen, otac dvoje djece, pismen, po zanimanju obučar, opomenut na iskaz istine te odnosno priupitan što značio da je u Srba Glinjana izjavljuje:

10. V. 1941. god, ja sam se na večer nalazio kod Štule u gostionici i kada se je ista zatvorila ja sam se razšao sa svima ostalima i otišao kući. Putem sam kao patrolu srelo Zibar Nikolu i Milana Novaka koji su me ustavili i imali su puške u rukama. Kako su me ustavili upitali kada ide i kada sam se javio pustili su među idem kući i o ničemu nismo razgovarali. Oko pola jedan sat u noći zalupao je netko na vrata i ja sam ništa ne sluteći otvorio vrata. Unutra u kuću su upali prvi Slavko Popović i pozatih a za njima 4. emigranta koji su odmah rekli da se oblađim i da idem s njima. Na moj upit, kuda, odgovorili su mi daidem samo na saslušanje i da cu se povratiti. Kada sam izšao pred kuću nadio sam se da Glinski koji su bili u ulici vidjeli mene, a koji su već bili u uhapšeni i stajali u redu i da sam stao s njima red. U povorci tako pod stražom ustaše od kojih nisam poznavao nikoga, krenuli smo prema gradu. S menom je bio uhađen Babić Branko i otac Aleksandar, moj otac Miloš Samardžija, i mislim da je bio Stenko Gjukić, Odmah iz a mene ispođe jedan srani ustaša platiojem u ruci koji je rekao da ako se i jedan od nas maleno daće biti ubijen.

Slavko Papa od poznatih a za njim 4. emigranta koji su odmah rekli da se oblačim i da idem s njima. Na moj upit, kuda, odgovorili su mi da idem samo na saslušanje i da će se povratiti. Kada sam izašao pred kuću našao sam već Glinjana koji su bili gore iz ulice više mene, a koji su već bili uhapšeni i stajali u redu i ja sam stao s njima u red. U povorci tako pod stražom ustaša od kojih nisam poznavao nikoga, krenuli smo prema gradu. S menom je bio uhapšen Babić Branko i otac Aleksandar, moj otac Miloš Samardžija, i mislim da je bio Stanko Gjukić. Odmah iza mene išo je jedan strani ustaša sa pištoljem u ruci koji je rekao da ako se i jedan od nas makne da će biti ubijen.

Kad smo tako u povorci došli do sudskog zatvora u dvorištu sam vidjeo od poznatih Naglić Šimu iz Jukinca. Prilikom ulaska u sudski zatvor svaki od uhapšenika dobio je udarac ili kundakom ili puškom a još na jednom mjestu unutra u ulazak u hodnik, isto se je udaralo uhapšene ali to su sve radili strane ustaše i po dijalektu govora mogao sam zaključiti da su Dalmatinci. U hodniku su nas razdjelili po čelijama i u mojoj čeliji bilo nas je točno 104, jer su nas u zatvoru i brojili. Što Glinjana a što, ljudi iz okolice koji su se toga dana našli slučajno u Glini. Zatvorili su nas u čeliju i nakon par minuta počeli su da zovu da izlazimo, jedan po jedan van. Ne sjećam se koji je od nas prvi izašao van ali znam kako je god koji izašao van postavili su mu ustaše pitanje, što je, tj. po zanimanju. Kako je koji odgovarao tako su ustaše prema vlastitom nahođenju tukli nekoga više nekoga manje. To sam ja sve slušao iza vrata pred kojima se je to odigravalo. Sjećam se dobro da su nešto jače tučeni bili: Meandžija Jovo, Stojan Šušnjar, Mirković, sudija, pop Opačić, Haler Stojan, a do krvi i najviše tučeni su Vujatović Mića i Macakanja, cije ime ne znam ali znam da su bili lugari iz Gline. Pri prelazu iz jedne čelije u drugu svojim očima sam vidjeo što su ustaše radile od istih tako da su bacali krv u mlazovima. Isto tako prilikom prelaze iz čelije u čeliju bio je tučen i Babić Aleksandar. Taj dan u podne, koji smo proboravili u zatvoru dobili smo hranu i oko 4 sata došli su u zatvor kao novi Crevar Dragan i Meandžija Simo i čim su oni prišli čuli smo zapomaganje i jauk jer je i njih zatekla sudska kao i nas sve ostale. Mi smo se mogli šetati po hodniku i izlaziti u vrata nam je otvarao i zatvarao Avedić Gjuro iz Prekope, koji inače po mom znanju nije tamo bio nego za vratara. Toliko ja znam o njemu. Vidjeo sam u hodniku i stržara iz Jukinca Crnkovića kojemu sam rekao neka ode mojoj ženi i neka kaže kako sam ja ali on nije htjeo otici i nije bio kod moje žene. Isti Avedić je bio star oko 38 god. a sada se ne zna gdje je, a on bi mogao ipak o tome da znade nešto jer je bio tamo vratara. U istoj čeliji s menom nalazio se je Božo Metikoš koji mi je rekao da pozna onoga ustašu koji je držao stražu na vratima i da je taj iz Viduševca. Bio je visok, blond, star oko 39 god. ali mu imena ne znam nego bi se trebalo propitati u Viduševcu. Općenito o tome hapšenju mogu da kažem da su ustaše prilikom hapšenja istih Srba vršili zvjerstva i mučili i tukli ljude na najgore načine, jer sam imao prilike da to vidim čujem a i na sebi osjetim.

Navečer oko 9, sati ja sam opazio da dolaze kamioni i redaju se pred zgradom suda gdje smo mi zatvoreni. Vidjeo sam također da se oko istih kamiona nešto radi ali nisam znao što dok i sam nisam došao na lice mjesta. Malo zatim došli su ustaše otvorili vrata na čeliji i rekli da izlazimo. Poredali smo se dva po dva a poslije jedan po jedan smo izlazili i tom prilikom su nas opet saslušavali i tukli i vezali ruke na leđa. Tad sam ja stavio ruke tako kako bi ih poslije mogao bar malo pomicati i kako bi se oslobođio. Ja sam pomislio na to da se moram spasiti. Poperli su nas svezane i izmrcvarene u kamione koji su bili jako visoki i koji su imali

cerade preko sebe tako da je pomisao na bijeg iz kamiona izgledala luda. Ušao sam u kamion i zajedno s menom u istom kamionu bili još oko 15 ljudi od kojih se sjećam: Vujasinović Mojsije, Knežević Branko, Metikoš Božo, Pero Baltić, Lazo Sarapa a za druge se ne sjećam koji su bili. Kad smo stali u kamion pratilo nas je jedan ustaša sa revolverom u ruci i lampom. Kamioni su krenuli ali ja sam znao kuda krećemo. Čim se je kamion krenuo ja sam pokušao da se odrešim i to mi je nakon kratkog vremena i uspjelo. Sada sam trebao da vidim gdje se krećemo i načinio sam od male jamice na ceradi malo veću i vidjeo sam da idemo prema Prekopi ali cesta je bila blokirana sa obje strane ustašama i opet sam morao da odustanem od bjega. Rekao sam i Božu Metikošu da se odveže ali on nije mogao i ja sam mu pokušao pomoći ali ustaša nas je opazio i ja nisam uspjeo.

Kamion je stao i naredili su nam da silazimo. Ja si namjestio konopce isto tako kako je i bilo da nebi osjetili da sam odvezan i sišao zajedno sa svima ostalima, i mislio kako da se spasim. Ogledavao sam da vidim gdje se nalazimo i vidjeo sam da smo uz vodu i malo dalje od nas nalazio se je Prekopski most. Ujedno sam pogledavao i na Božu Metikoša ali me je ustaša primjetio i zavikao da se ne ogledam. Opet sam gledao na vodu i bavio se stalnom mišljom kako da pobegnem jer sam vidio da su nas tu doveli da nas pobiju i opet me je ustaša opazio i naredio jednom drugom da ide da vidi da li sam ja dobro svezan. U daljinu vidjeo sam da se bjeli nekakova daska i znao sam da je to za strjeljanje. Iza mene su se čuli koraci ustaše koji se je približavao da vidi jesam li svezan i ja nisam imao više što da mislim. Kad sam osjetio da me je ustaša uhvatio ja sam uhvatio njega i obojica smo poletjeli prema vodi i dok su se svi ostali snašli ja sam već zagnjurio i zaplivao dalje od njih. U isti čas planula je puška i ja sam osjetio da sam ranjen u nogu i ruku ali nisam imao kada na to da mislim trebalo je da se spasim. Vidjeo sam uz obalu baterije ustaša korake, i njihov razgovor i njurio sam pod vodom. Već mi je dolazila nesvest i kada su oni prošli na protivnu stranu ja sam iskoristio momenat iskočio iz vode i počeo bježati. Osjetili su me ali ja sam ipak umakao iako su me slijedili dosta dugo iako sam bio ranjen u nogu u ruku.

Prilikom moga bježanja nisam čuo pucanje niti išta drugo po čemu bi se moglo zaključiti kako su Srbi Glinjani završili.

Poslije sam se sakrivaо po selima i boravio kod kuće moga tasta u Čemernici 2. mj. dana i moj šogor Fric izradio mi je propusnicu za Beograd koju je dobio u Glini od Miće Kovačevića, i donio mu ju je i otpratio me je za Beograd. Prilikom mog putovanja za Beograd bio sam stalno u opasnosti da budem otkriven i prepoznat od poznatih Glinskih ustaša ali sam ipak sretno prošao.

Prilikom hapšenja Glinjana meni iz kuće nije ništa odnešeno i sve stvari iz Gline nakon njegova bježanja u Beograd, a u medjuvremenu dok sam ja bio još u Čemernici, dopremio je moj šogor Fric u Čemernicu i kad su hvatani Srbi iz tih selih tobobi za pokrst odvezli su i moju imovinu ustaše. Iz kuće mi je odnešen sav materijal obućarski, 3 mašine, namještaj i roba sve skupa u vrednosti od 70.000 Din. u predratnoj vrednosti.

Drugo nemam što da kažem. Na gornju izjavu mogu se prisegnuti kao i na to da svjesno nisam ništa prešutio.

Nikola Samardžija

О РАДУ КУЛТУРНОГ И НАУЧНОГ ЦЕНТРА „МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ“ У ДАЉУ

КРОЗ ВАСИОНУ И ВЕКОВЕ

пише: Ђорђе Нешић

У идућем периоду планирана је реализација пројекта Миланковићевог планетаријума који је научник правио у свом дворишту у размјеру 1:20 милијарди. Идеја ја да се изгради планетаријум у десет пута већем размјеру, да се чврсте планете Сунчевог система распореде око научникове родне куће, а остале дуж шеталишта уз Дунав, у дужини од 1,5 км

Мене чудном снагом бесконачност привлачи и желим да докрафим целу васиону и да светлост њену рас прострем, те да осветли сваки кутак.

Милутин Миланковић

КНЦ „Милутин Миланковић“ Даљ је у 2016. години наставио с редовним активностима везаним за промовисање дјела Милутина Миланковића путем презентације филма о његовом животу и дјелу, разгледања сталне поставке изложбе о Миланковићу, представљањем софтвера Канон за почетнике... Поред ученика основних и средњих школа с подручја Осјечко–барањске и Вуковарско–сремске жупаније, изложбу су посјећивали и поштоватељи Миланковићевог дјела из земље и иностранства.

Током ове године настављено је даљње опремање сталне поставке изложбе побољшањем геомеханичког модела револуције Земље и модела леденог доба. У плану је да се у наредном периоду стална поставка обогати још и моделом рељефа осунчавање Земље, моделом нагнутости Земље на стази еклиптике и сатовима који показују вријеме Миланковићевих циклуса. Изложба ће бити допуњена и с два интерактивна паноа. Један ће представити потврде Миланковићеве теорије широм свијета, а други животиње и биљке које су живјеле у леденом добу, од којих су га неке преживјеле, а неке не.

Глобус из Миланковићеве куће

У идућем периоду планирана је и реализација пројекта Миланковићевог планетаријума, која је потекла од записа у Миланковићевим мемоарима како је научник правио планетаријум у свом дворишту у размјеру 1:20 милијарди. Идеја ја да се изгради планетаријум у десет пута већем размјеру, да се чврсте планете Сунчевог система распореде око научникове родне куће, а остале дуж шеталишта уз Дунав, у дужини од 1,5 км. Стаза планетаријума ће бити едукативног карактера а процјена је и да ће имати висок туристички потенцијал. До сада је урађен главни елаборат пројекта и макета будућег планетаријума намијењена едукацији ученика основних школа.

Ове године је реализован и један важан пројекат који је унаприједио разноврсност рада КНЦ-а и обогатио садржајну понуду. То је пројекат телескопа у дворишту научникове родне куће. Идеја је кренула од Миланковићеве фасцинације звјезданим небом изнад родне куће и Дунава која је једна од његових инспиративних вертикалa.

Када је пала ноћ, а на небу се појавиле звезде у оном безброжу који се виђа само у слободној природи, Дунав је изгледао лепши, тајanstveniji и величanstveniji но преко дана. А када га обли месечина, био је чаробан. Било је уживање седети у нашој башти, посматрати његове сребрне талашчиће и слушати њихов шум. С оне стране његове мешала се са тим шумом песма хора безбројних певача. То су биле жабе... Радо смо слушали ту музiku. Она је била химна животу, природи и вечном

звезданом небу над нашим главама. (М. Миланковић, Успомене, доживљаји и сазнања)

Телескоп је монтажно-демонтажни и имаће могућност да камером пошаље слику звјезданог неба на платно у кући, тако да ће ту слику моћи да види одједном неколико десетина људи. Телескоп је свечано отворен 23. септембра 2016. године. Овај пројекат суфинанциран је средствима Министарства културе РХ.

**Освијетљен је књижевни
дио опуса Милутина
Миланковића – његови
тромотни меморари
*Успомене, доживљаји
и сазнања, историја
астрономије исписана као
епистоларни роман Кроз
васиону и векове и збирка
приповједака Кроз
царство наука***

Традиционална и централна манифестација КНЦ-а Миланковићеви циклуси одржана је 28. маја, на научников рођендан, по девети пут. Том приликом представљени су побољшани геомеханички модели Миланковићевих циклуса и презентиран доворшетак сталне поставке изложбе, о чему су говорили аутори проф. др Александар Петровић и Радомир Путник. О потенцијалним сударима астероида са Земљом говорио је академик САНУ Зоран Кнежевић. О Фрушкогорској Нојевој барци као уточишту глацијалног биодиверзитета говорио је дописни члан САНУ проф. др Слободан Марковић. Представљена је макета модела Планетаријум Милутина Миланковића, а концепт су одржали Краљевски гудачи Св. Ђорђа из Београда.

Други међународни књижевни скуп „Јесен у Ердабову“ одржан је у КНЦ-у 28. и 30. септембра 2016. године. Прве вечери представљена су тројица пјесника – Драган Хамовић, из Београда, Дејан Алексић из Краљева и Живиорад Недељковић из Чачка, а било је ријечи и о зборнику радова Ђорђе Нешић, песник. Друге вечери представљена ја књига Срби 1903-1914. Историја идеја, о којој су говорили приређивач историчар др Милош Ковић и уредник издавачке куће КЛИО Зоран Хамовић. У књизи је и прилог који говори о Милутину Миланковићу. Те вечери још је било ријечи о филозофи Жарку Видовићу и књижевнику Ђорђу Оцићу, о чему су говорили др Ковић и Дејана Оцић.

Међународни научни скуп „Књижевни опус научника Милутина Миланковића“ одржан је 4. и 5. новембра 2016. године. Судјеловало је петнаест излагача из Даља, Вуковара, Београда, Новог Сада и Сомбора. Освијетљен је књижевни дио опуса Милутина Миланковића – његови тромотни меморари Успомене, доживљаји и сазнања,

историја астрономије исписана као епистоларни роман Кроз васиону и векове и збирка приповједака Кроз царство наука. Констатовано је да је Миланковић врстан књижевник с одличним мемоарским дјелом, једним од најбољих научно-популарних дјела, те да у његовој књизи приповједака има неколико антологијских. Овај пројекат суфинанциран је средствима Министарства културе РХ. Из овог скупа произиђећи ће зборник радова који ће бити објављен 2017. године.

КНЦ је такођер организирао представљање књига др Злате Живаковић Керже Сваштице из старог Осијека, Драге Хедла Доњодравска обала и Изборна шутња, стваралаштво Драге Кекановића, збирке пјесама Ђорђа Сладоја Силазак у самођу, романа Породичне приче Драгољуба Војновића... О књигама Злате Живаковић Керже говорили су др сц. Дина Марковић из Осијека и др Гојко Мишковић из Сомбора. Романе Драге Хедла представио је, кроз дијалог с аутором, књижевник из Осијека Давор Шпишић. О стваралаштву Драге Кекновића говорили су професор Филозофског факултета у Загребу др Душан Маринковић и књижевник из Сомбора Давид Кецман Ћако. О поезији Ђорђа Сладоја и о роману Драгољуба Војновића говорио је Ђорђе Нешић.

О севдалинки, као нематеријалном културном наслеђу, предавање с пјевањем, под насловом „Булбул ми поје“ одржала је књижевница из Новог Сада Емсуре Хамзић. Разговор о новинарству обављен је с књижевником и новинаром из Бањалуке Гораном Ћакићем који је дјетињство провео у Даљу, у чemu свједоче два његова романа (Даљ и Петодинарке).

Организовани су, у сарадњи с Предузетничко-развојним центром општине Ердут, ЈКП Чворкаовац и уdrugama семинари, радионице, предавања, представљања пројекта, обиљежавање значајних датума...

До краја године у плану је изложба „Тесла, Пупин, Миланковић“ која ће бити организована у сарадњи с Теслином научном фондацијом из Београда и Образовно истраживачким друштвом „Михајло Пупин“ из Београда. Посетиоци ће имати прилику да виде два Теслина експоната: Колумбово јаје и осцилатор, али виртуелне изложбе посвећене Михајлу Пупину и сталну поставку изложбе о Миланковићу. Том приликом предавање о Пупину одржаће Александра Нинковић Ташић, ауторка сјајне изложбе о Пупину у Историјском музеју Србије, предавање о Тесли одржаће Предраг Милосављевић, један од најзапаженијих младих тумача Теслиног опуса, а о Миланковићу ће говорити Радомир Путник, вођа тима који израђује Миланковићеве и Теслине моделе.

Шекспиру у част, о четиристотој годишњици смрти, биће посвећен програм „Читања под звијездама“ које ће крајем децембра КНЦ организовати у сарадњи с Народном библиотеком Даљ и даљским пододбором „Просвјете“. У интерактивном програму биће представљени Шекспиров живот и дјело, читани одломци из његовог опуса, приказани инсертима из позоришних представа, као и одломци из филмова снимљених по Шекспировим дјелима.

У наредној години КНЦ ће наставити да тежи свом крајњем циљу – да у потпуности опреми сталну поставку изложбе о Миланковићевом дјелу и да постане стална дестинација школских и студенских екскурзија којима ће бити презентирано дјело једног од петнаест најзначајнијих научника свих времена који су се бавили планетом Земљом.

NAŠA PREZIMENA (16)

SAŽETO O PREZIMENIMA BUKOVICE

PIŠE: Živko Bjelanović

Nastanak prezimena u Bukovici podudaran je s mletačkim osvajanjem prostora sjeverne Dalmacije tokom XVII vijeka, podudaran je, zapravo, s dolaskom novog stanovništva u kraj oslobođen od Turaka nastojanjem mletačkih vlasti da naseli zauzetu teritoriju i da je tako zadrži u svom posjedu

1. Dvije uvodne napomene

Prva je da će u ovom napisu biti ponešto kazano samo o odlikama koje su bitne za razumijevanje prezimena kao posebne vrste antroponima, o odlikama spomenutima tu i tamo u već objavljenim člancima kad je to zahtjevalo odgovarajući kontekst. Druga je da će prezimena Bukovice biti ovdje prikazana kao cjelina, kao poseban sistem, za razliku od načina na koji sam ih opisao u dosadašnjim napisima bilo da sam ih objašnjavao sa stajališta razlika u njihovu izrazu bilo sa stajališta pojedinačnih izvora za njihovu motivaciju.

2. Vrijeme nastanka

Nastanak prezimena u Bukovici podudaran je s mletačkim osvajanjem prostora sjeverne Dalmacije tokom XVII vijeka, podudaran je, zapravo, s dolaskom novog stanovništva u kraj oslobođen od Turaka nastojanjem mletačkih vlasti da naseli zauzetu teritoriju i da je tako zadrži u svom posjedu. Kako je to stanovništvo dolazilo pretežno iz kulturne sfere u kojoj se identifikovanje ostvarivalo imenskom formulom u kojoj nije bilo prezimena, dosenjenike je talijanska administracija popisivala kojekako, najčešće znakom kojim su se pojedini članovi u nekadašnjoj društvenoj zajednici razlikovali od drugih i taj

znak smatrala prezimenom. Otud u ukupnom fondu prezimena ima mnogo onih forme ličnog nadimka. Bez obzira na to što su poneka prezimena Bukovice oblikovana po modelu antroponima iz dalmatinskih gradova, čak i onih srednjovjekovnih, i što su neka od njih ostvarena ili talijanskim ili turskim jezičnim signalima, glavnina prezimena ove subregije ima obilježja idioglot-skog (srpskog i hrvatskog) porijekla, prije svega završetkom -ić.

3. Nasljeđivanje

Prezimena Bukovice, kao prezimena uopće, odlikuju se uz stabilnost i nepromjenjivost još i time što su nasljedna. Po ovoj će osobini i tek rođeno dijete u jednoj porodici u Radučiću biti prezvano *Bjelobrkom*. Posljedica je to činjenice da se cijelo potomstvo nekog davnog rodonačelnika preziva onako kako je nekad on bio prezvan po kakvom karakterističnom mu svojstvu. Iako osim prezimena sljednici ne nasljeđuju od svog pretka osobinu po kojoj je on bio označen u svojoj sredini, posebno ne onu s negativnim predznakom (npr. *Trabonjača*), prezimena čuvaju spomen na nekadašnje vrijeme, na isčeznuće nejezičnu zbilju (kao što npr. prezime *Malbaša* čuva spomen na tursku administrativno-teritorijalnu podjelu ovog prostora).

4. Načini tvorbe

Sufiksacija je najčešći način tvorbe prezimena u Bukovici jer u cijelom korpusu ima najviše prezimena tvorenih ili nesloženim sufiksom -ić ili jednim od sufiksa -ović/-ević. Po ovom su tvorbenom načinu prezimena kao što su *Berić*, *Cosić*, *Janković* itd. prepoznatljiva i kao naša prezimena, prezimena iz srpskog i hrvatskog jezičnog areala. Brojna su i prezimena tipa *Ćuk*, *Glušac*, *Jelača* itd. koja su prijelazom iz vrste ličnog nadimka ili vrste ličnog imena prešla u vrstu prezimena bez promjene izvornog oblika, dakle konverzijom, kako takav tvorbeni način naziva literatura. Pored ova dva načina postoji i treći način tvorbe prezimena u Bukovici. Mogli bismo ga nazvati *desufiksacijom*. Po njemu je, možda, tvoreno prezime *Sladak* i to pokraćivanjem za sufiksali segment prezimena *Sladaković*. Od ova tri tvorbena načina treba prezimenskom sufiksacijom smatrati samo tvorbu po kojoj se prezimena tvore sufiksima karakterističnim za ovu vrstu antroponima, tj. sufiksima na -ić.

5. Motivi

Motivi po kojima su oblikovana prezimena Bukovice nalaze se u osnovnom dijelu njihove strukture i najčešće su to ili lična imena ovakvog ili onakvog tvorbenog načina (npr. *Jolić*, *Jovičić*, *Katuša*, *Milanko*) ili lični nadimci u najširem smislu riječi (npr. *Bezbradica*, *Ćurčija*, *Mlinar*, *Žmirić*). Rijetka su prezimena kojima se u osnovi nalazi naziv mjesta kao motiv za izricanje porijekla po mjesnoj indikaciji onoga koji je označen prezimenom (npr. *Graovac*, *Jajčanin*) i još rjeđa prezimena motivirana nekim drugim prezimenima za izricanje različitih sadržaja (npr. *Bačkuljić*).¹

¹ Prepostavljam da osnova *Bačkulja* znači "žena kojoj je Bačko djevojačko prezime".

6. Značenjski sadržaji

Danas svako prezime u Bukovici znači samo "prezime" i po tome svako ima samo funkciju da u imenskoj formuli označi uz lično ime onoga koji je tom formulom identifikovan. Na samom početku upotrebe svako je od njih imalo bogat sadržaj čak i onda kad je bilo oblikovano prema ličnom imenu davnog pretka. Prvotno se značenje prezimena izgubilo u vremenskoj magli, magli zaborava, pa potragu za njim upoređujem s potragom za crnom kutijom koja zbog toga što je davno izgubljena ne odaje više jasne signale nego neprimjetno tavori u dubinama morskog prostranstva.² Koliko god naša analiza značenjske razine prezimena bila temeljita, nikad ne možemo doprijeti do posljednje karike u lancu uzročno-posljetičnih veza između prezimena i životne zbilje u kojoj se ono pojavilo, čak ni onda kad se u postavi prezimena nalazi kakva riječ potpune jasnoće (npr. u prezimena *Mačak*). Uporedimo li prezimena Bukovice s tvrdnjom jezične teorije da je prezimenu to efikasnija funkcija što mu je leksičko značenje prigušenije, onda možemo reći da su prezimena u bukovičkom dijelu sjevernodalmatinskog prostora funkcionalna, pogotovo ona kratke forme s prepoznatljivim završetkom (npr. *Ćosić*, *Đurić*).

Doseđenike je talijanska administracija popisivala kojekako, najčešće znakom kojim su se pojedini članovi u nekadašnjoj društvenoj zajednici razlikovali od drugih i taj znak smatrala prezimenom

7. Nedoumice

Pod nedoumicama podrazumijevam prepreke koje se javljaju u pokušaju da se prezimena pouzdano svrstaju u odgovarajuću kategoriju po formalnom, motivacionom ili značenjskom predznaku. Treba ipak reći da se pod zajedničkim nazivnikom "prepreke" javljaju prezimena različitih skupina. U prvoj od njih jesu prezimena kojima forma ni jednim signalom ne odaje jasnoću ove ili one naravi (tip *Dupor*). U drugoj su prezimena "deformirana" dijalektalnim osobinama novootokavskih govora u sjevernoj Dalmaciji (tip *Rstić*). U trećoj su skupini prezimena sa signalima koje je zbog neutralizacije umjesto jednoznačnog opisa moguće protumačiti ili na dva načina (tip *Bokun*) ili vrlo raznoliko (tip *Kalinić*). U posljednjoj bi skupini bila prezimena koja se zbog nekadašnje neadekvatno predočene grafije javljaju danas i u pismu i u govoru i u ovoj i u onoj formi (tip *Zorić* i *Žorić*).³

8. Brojčane vrednote

Brojčane ču vrednote prezimena prikazati u dva dijela. U prvom će se planu naći podaci o ovoj vrsti antropónima iz vremena kad je obavljeno moje terensko istraživanje, tj. prema stanju osamdesetih godina prošloga vijeka. U drugom ču dijelu, usporedbom dvaju popisa progovoriti o razlikama koje su se pojavile između popisa iz 1948. i onog iz 2001. godine. Što se tiče brojčanih odnosa iz vremena mojega istraživanja, reći ču ponajprije da je u Bukovici bilo oko šest stotina prezimena⁴ na nešto više od četrdeset hiljada i stotinu stanovnika jedne i druge nacionalnosti, da je onih tvorenih sufiksom -ić (za jedno s onima tipa *Janković* i tipa *Knežević*) bilo najviše, preko 50%, da iz prezimena s karakterističkim završetkom brojnošću slijede prezimena forme ličnog nadimka (jer njih oko dvije stotine predstavlja skoro 34% cijelog korpusa), da su brojna i prezimena forme ličnog imena (ima ih sedamdesetak) te da u svim ostalim kategorijama ima tek tridesetak prezimena. Reći ču zatim da je Srba (mjerenje prema prezimenima koja su im pripadala) u ukupnom broju stanovnika bilo negdje oko 76% te da je u domaćinstvima populacije ove nacionalne pripadnosti živjelo nešto više od šest članova. Reći ču i to da su pripadnici i jedne i druge vjere (i jedne i druge nacije) živjeli u Bukovici tih godina u jednakim uvjetima, s podjednakim brojem članova u obiteljima, da su im prezimena bila jednakoblikovana i po formi i po motivima te da je zbog toga povelik broj prezimena bio oznaka i za jedne. i za druge (npr. *Knežević*, *Lončar*, *Ljubičić*, *Maričić*, *Mišković*, *Nadoveza*, *Olujić*, *Rončević*, *Sakić*, *Šarić* itd.). O drugom dijelu, tj. o brojčanim vrednotama iz usporedbe dvaju popisa stanovništva i o prezimenima koja su na osnovu tih popisa objavljena u dvije publikacije,⁵ kazat ču tek ponešto, i to suzdržano, jer bi fenomene trebali protumačiti oni koji se profesionalnije bave demografskom problematikom. Prvo što pada u oči jest činjenica da je prema zadnjem popisu bilo u Bukovici samo 23% nekadašnjih stanovnika te da je za razliku od 57 % Hrvata ostalo na svojim ognjištima nakon ratnih godina i egzodusu srpskog stanovništva tek 11 % Srba, pretpostavljam u staračkim domaćinstvima, kad u svakom od njih nisu bila u prosjeku ni dva člana (3.616:1.861).

9. Dvije zaključne napomene

Prva je da su prezimena u Bukovici nastajala postepeno u XVII vijeku, tempom kojim su Mlečani u sukobu s Turcima osvajali sjevernodalmatinski prostor i dovodili u nj stanovnike iz Bosne, Crne Gore i iz Hercegovine. Pobjednici su ih na svoj način popisivali pretvarajući nekadašnji znak za njihov identitet u prezime kao posebnu vrstu antropónima (tip *Macura*).

Druga je napomena da su prezimena u Bukovici pretežnim dijelom cjelokupnog fonda tvorbeno prozirna i po tome očite pripadnosti srpskom i hrvatskom jezičnom korpusu, da je takvima najčešće u osnovi ili lično ime ili lični nadimak te da se funkcionalnošću posebno odlikuju prezimena kratke forme i prepoznatljive pripadnosti prezimenskom leksiku (tip *Đurić*, *Popić*).

² Od mnogih primjera izdvajam pokušaj značiljnika da prezimenu *Macura* otkriju prvu značenjsku vrednotu iako je ona potpuno zamagljena. Začet davno u karpatsko-balkanskim pašnjacičkim vreltimima, oblikovan jezičnim osobinama kakvog lokalnog govora iz romanskog supstrata, znak *Macura* (*Macure*) označavao je, među ostalim, i jedno pleme čije su pripadnike, nakon ugovora o podanju, Mlečani doveli iz crnogorskih brda u sjevernu Dalmaciju tek što su Turcima preoteli dobar dio sjevernodalmatinske teritorije. Nekadašnjim znakom za plemensku pripadnost Mlečani su određivali tim stanovnicima identitet po zapadnoevropskom uzusu i spominjali ih u dokumentima kao da im je *Macura* prezime, v. *Vujanić-Jerković-Krtinić-Marinković, Knjiga o Macurama*, izd. Društvo srpskih rodotvoraca "Poreklo",

Beograd, 2014, str. 24-33.

³ V. Živko Bjelanović, *Onomastičke teme*, izd. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007, bilj. 27, str. 163.

⁴ V. Živko Bjelanović, *Antropónimija Bukovice*, izd. SKD »Prosvjeta«, Zagreb, 2012. str. 36.

⁵ *Leksik prezimena SR Hrvatske*, ur. V. Putanec i P. Šimunović, izd. Institut za jezik JAZU, Zagreb, 1976; *Hrvatski prezimenik*, ur. F. Maletić i P. Šimunović, izd. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.

SAJAM KNJIGA U FRANKFURTU, 19. – 23. LISTOPADA 2016.

SVE OVO DIJELIMO

PIŠE: Marija Bošnjak

**Promišljeno uređeni katalozi
agencija i izdavača s naslovnicom
šalju pitanja, usklike i rješenja
poput: „Brži put do čitatelja!“,
„Znate li što vaši čitatelji žele?“,
„Kako izbjegći najčešće pogreške
ako želite sami objaviti svoje
djelo online“**

Jedan od važnijih savjeta koje sam dobila, a koji mi samoj nikad nije pao na pamet kao nešto o čemu valja ozbiljno razmišljati, jest činjenica da je katkad potrebno petnaest minuta brzog hoda (pa čak i trčanja) da se dođe, primjerice, s prvog kata jednog paviljona na treći kat nekog drugog paviljona na dogovoren sastanak, promociju knjige, predavanje ili bilo koje od mnogih događanja. Toliko je gust i velik Sajam knjiga u Frankfurtu, ove godine održan od 19. do 23. listopada.

Neovisno o situaciji s kreativnim industrijama, bilo u tuzemstvu bilo u inozemstvu, Frankfurtski sajam ostaje najveći, i možda čak i najvažniji, međunarodni sajam knjige u svijetu. Na ovogodišnjem 68. sajmu izlagalo je više od sedam tisuća nakladnika iz više od stotinu zemalja svijeta, a zabilježen je i skroman, ali ne i nevažan rast broja posjetitelja u odnosu na 67. sajam. Počasni su gosti bile Kraljevina Nizozemska i belgijska pokrajina Flandrija koje su zajednički nastupile uz slogan „Sve ovo dijelimo“ („This is what we share“). Zbog toga su na otvorenju, 18. listopada uz direktora sajma Jürgena Boosa, predsjednika Europskog parlamenta Martina Schulza, predsjednika Udruge njemačkih izdavača i knjižara Heinricha Riethmüllera, počasnog gosta Davida Hockneyja, britanskog slikara, bili prisutni i belgijski kralj Filip I i nizozemski kralj Willem Alexander.

Riethmüller je pročitao pismo spisateljice Asli Erdogan, prokrijumčareno iz njezine zatvorske celije u Turskoj, u kojem autorica, između ostalog kaže, da je, makar ne zna kako „književnost uvijek uspijevala nadvladati diktatore“ te pozvala Europsku komisiju i njemačku vladu da izvrše pritisak na turske vlasti. Erdogan, koja je 2008. kada je Turska bila počasni gost sajma bila dio službene delegacije te zemlje, uhićena je i zatvorena zajedno s mnogim novinarima i intelektualcima nakon neuspjelog vojnog udara. Schulz i Boos podržali su

Riethmüllera, a još jednom istaknuta je važnost uloge cijelog izdavačkog kruge (nakladnika, knjižara, autora, prevoditelja) u stvaranju javnog mišljenja te poticanja slobodnog društva i slobode riječi.

S druge strane, britanski slikar David Hockney bio je klučan govornik za predstavljanje novog programa sajma THE ARTS+, koji je fokusiran na nove i drugačije digitalne modele poslovanja u kreativnim i kulturnim industrijama. THE ARTS+ je zamišljen kao sajam u sajmu, sjedište knjige i drugih kreativnih industrija te trendova poput umjetne inteligencije, 3D tiska, virtualne stvarnosti i digitalnog izričaja uopće. Hockney je 80ih bio među prvima koji su se za slikanje odlučili za računalo umjesto kista.

Naravno, izdavaštvo se mijenja, prilagođava i sasvim je očekivano da se programski sadržaj svake godine širi zajedno s razvojem digitalnog izdavaštva koje je pak posebno pogodovalo i mogućnostima samoizdavaštva, ali i multimedijalnog izdavaštva i sadržaja. Promišljeno uređeni katalozi agencija i izdavača s naslovnicom šalju pitanja, usklike i rješenja poput: „Brži put do čitatelja!“, „Znate li što vaši čitatelji žele?“, „Kako izbjegći najčešće pogreške ako želite sami objaviti svoje djelo online“. Teško je pronaći specijaliziranu nišu izdavaštva koja nije na neki način pokrivena na ovom sajmu: nove izdavačke prakse, antikvarijati, edukativna literatura, udžbenici, audioknjige, knjižari, nezavisni izdavači i internacionalne grupacije, knjige za djecu, književnost za mlade, strip, ilustracije i slikovnice, samoizdavaštvo, poseban prostor posvećen knjizi i industriji filma i videoigara, predstavnici tiskara.

Hrvatski nastup u Frankfurtu organizirali su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i udruga Brod kulture iz Zagreba, a dizajn štanda (koji se zajedno sa štandovima susjednih zemalja nalazio u paviljonu 5 posvećenom međunarodnim izdavačima) osmisnila je Draga Komparak. Štand je izgledao lijepo, a na vanjskim panelima bili su zalijepljeni blokovi listova s kojih se mogla lako skinuti jedna stranica, a svaki je blok sadržavao ulomak iz djela nekog pisca. Međutim, štand se nije posebno isticao među morem mnogo pomnije uređenih štandova. Tema nastupa bila je „Hrvatska: povijest – kultura – život“, a svoja su djela imali mogućnost predstaviti Zoran Antičević, Ružica Aščić, Katja Grcić, Ivan Jozić, Valent Pavlić, Iva Tkalec i Borna Vujičić, najavljeni sloganom i katalogom „Oni dolaze – 7 veličanstvenih mladih autora“. Katalog je uz opće informacije o kontaktima za zainteresirane strane izdavače kratkom biografijom i ulomkom iz djela predstavio svakog od navedenih autora.

Osim tog zajedničkog nastupa u organizaciji Ministarstva kulture, izlagali su Hrvatska dječja knjiga i Grupacija nakladnika hrvatske dječje knjige, Zajednice nakladnika i knjižara Hrvatske gospodarske komore u paviljonu koji je bio namijenjen knjizi za djecu i mlade. Fraktura je također imala svoj štand koji već godinama dijeli sa slovenskom kućom Beletrina. Slovenski nastup na sajmu organizirala je Javna agencija za knjigu Republike Slovenije, a Slovenija je kandidat za počasnog gosta sajma 2021. godine. U organiziranju srpskog nastupa sudjelovali su Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i Privredna komora, a posebne štandove imali su Kreativni centar, Pčelica i Evro Book. Sajam je bio prilika i za okupljanje i srpskih autora u dijaspori na kolektivnom štandu, a među brojnim gostima bili su i generalni konzul Aleksandra Đorđević, književnici Aleksandar Čotrić, Mićo Cvijetić, Kostadinka Koca Đorđevska, Slobodan Simić i dr. Frankfurtski sajam uvijek je prigodna prilika i

za najavu Međunarodnog beogradskog sajma knjige koji je svoj prvi dan po-dijelio sa zadnjim danom njemačkog sajma. Možda zbog toga srpski štand nije posebno ulagao u dizajn pa je uz klasični bijeli kostur polica i panela tek pripremljena zastava zajedno s natpisom o kojem je štandu riječ.

Paviljon 5, sjedište izdavača iz cijelog svijeta – Afrike, Azije, Bliskog istoka, Latinske Amerike, središnje i istočne Europe – izvrsna je prilika svim zemljama, izdavačkim udruženjima i agencijama da se na najbolji mogući način prezentiraju ostalima. Ako nisam bila potpuno svjesna činjenice da je već pri-lично dugo svjetski hit skandinavska literatura, to mi je postalo jasno kad sam se našla pred norveškim ili švedskim štandom ili pred štandovima udruženja različitih skandinavskih instituta koji potiču prevođenje potporama. Na tim su se štandovima vrzimali posjetitelji, održavali su se sastanci, a bili su tako promišljeno dizajnirani da su izazivali poštovanje i pozivali da ih se obiđe.

**Sajam je bio prilika i za okupljanje
srpskih autora u dijaspori na
kolektivnom štandu, a među brojnim
gostima bili su i generalni konzul
Aleksandra Đorđević, književnici
Aleksandar Čotrić, Mićo Cvijetić,
Kostadinka Koca Đorđevska,
Slobodan Simić**

Gruzijski me štand posebno oduševio – vjerojatno zato što o Gruziji znam manje nego o primjerice, mnogo udaljenijem, Japanu. Relativno malen štand koji je pametno iskoristio svoju poziciju jednostavnim i učinkovitim dizajnom lako se mogao uočiti. Za male zemlje, postizanje takve vidljivosti je valjda najvažniji cilj međunarodnih sajmova, a bilo mi je jasno da su gruzijski organizatori svoj nastup shvatili ozbiljno. Kao što je svaka minuta na ovako velikom događanju važna, tako je i važan svaki dodatni gram, a i najmanji letak postane teret nakon sati i sati hodanja. Svejedno sam ponijela sa sobom sve kataloge s gruzijskog štanda.

Njemački su izdavači bili koncentrirani u četvrtom paviljonu gdje se do-dijelila i nagrada Ljepota i knjiga (The Beauty and the Book Award) – rezultat javnog glasanja. U istom su paviljonu predstavljeni dobitnici nagrade Evropske unije za književnost za 2016. godinu: Tanja Stupar-Trifunović (Bosna i Hercegovina), Nenad Joldeski (Makedonija), Christophe Van Gerrewey (Belgija), Antonis Georgiou (Cipar), Bjørn Rasmussen (Danska), Paavo Matsin (Estonija), Selja Ahava (Finska), Benedict Wells (Njemačka), Gast Groeber (Luksemburg), Claudiu M. Florian (Rumunjska), Jasmin B. Frelih (Slovenija) i Jesús Carrasco (Španjolska). EU nagrada pomaže piscima da postanu poznatiji i izvan granice svoje države i da im se djela prevedu – prvo ulomak na engleski jezik za katalog nagrade, a onda i cijelovita djela na druge evropske i svjetske jezike. Jedna od tema ovogodišnjeg sajma bilo je otvaranje izdavača iz SAD-a prema prijevodnoj literaturi, uključujući i jezike manjeg broja govornika. Manji izdavači iz SAD-a, fokusirani isključivo na prijevodnu književnost, istaknuli su kako im je glavna motivacija ljubav prema takvom radu.

U svjetlu političke situacije današnjice i, pragmatično govoreći, ekonom-ske dinamike izdavaštva otvaranje tako velike i utjecajne zemlje prema dru-gim književnostima dobrodošla je vijest. S druge strane, vodile su se u Frankfurtu i diskusije o posljedicama Brexita za svijet knjige. U istom trenutku, šećući se paviljonima čula sam agenta (zvonkog britanskog naglaska) kako komentira s kolegama: „Zamislite koja je tek meni muka s valutama – kad moram pretvoriti cijene iz funti u eure ili dolare u ovom trenutku.“ Naravno, u diskusijama se dotaknula i tema Europe i islama.

Frankfurtski sajam osim, takoreći, ozbiljnih tema obilovao je laganijim sadržajima. U trećem paviljonu smjestila se knjiga za djecu. Slikovnice, ilu-strirane priče, brendirani serijali, indie, autorski radovi, književnost za mlade i prigodni prateći materijali (olovke, dnevničici, figurice) prštali su sa svih strana u svim mogućim bojama. Organizirani su prigodni centri kako bi se ilustratori i izdavači iz cijelog svijeta mogli upoznati i povezati, te programi koji omogu-ćuju da se upoznaju i kolege iz svijeta videoigara i filma. U istom paviljonu, ali na katu, posjetitelje je oduševljavala Galerija okusa – u dijelu s kuharicama i knjigama posvećenim hrani iz cijelog svijeta kuhalo se uživo.

Umrežavanje je, ukratko, bilo i svrha i lajtmotiv ovogodišnjeg sajma – knjiga i drugi mediji. Što učiniti s knjigom kad sve manje ljudi čita? Zato je sada moguće s posebnim naočalama iskusiti 3D roman i čak komunicirati s likovima. Bob Dylan je dobio Nobela za književnost jer ga se, među ostalim, zaslужuje čitati kao pjesnika. Nije mi namjera zaključiti da se nešto mijenja nabolje ili nagore, niti bih navještala kraj ili početak nečega.

Čini mi se da se uobičajene izdavačke prakse neće tek tako promijeniti. I ove je godine zabilježen još veći broj književnih agenata koji su na sajmu sudjelovali. Prezentacija i prodaja autorskih prava u samom su srcu izdavaštva, a dobar agent nekad znači mnogo više nego se to može činiti na prvi pogled. Koliko ljubitelja hispanoameričkog romana zna da iza svih tih velikih i da-nas već klasičnih imena, stoji jedna fenomenalna književna agentica Carmen Ballcelas. A njezina motivacija išla je iz ljubavi prema riječi i takav je pristup ostavila u naslijedstvo svima u svojoj književnog agenciji.

I da se vratim na odličan slogan ovogodišnjih zemalja gostiju, Kraljevine Nizozemske i belgijske pokrajine Flandrije – „Ovo dijelimo“ (This is what we share), ovo nas veže. Nizozemska i Flandrija potrudile su se i pripremile bogat izlagачki program te su bile prisutne u svakoj sajamskoj cjelini uključujući i ARTS+ program. Njihov je slogan vrlo europski, uvezši u obzir kompleksnu kulturnu sliku kontinenta, i ulaganje u dobru promociju sigurno neće proći bez rezultata.

Prošle je godine hrvatski nastup na Frankfurtu generirao pozornost pred-stavljanjem knjige "Smijeh slobode – Uvod u Feral Tribune" Borisa Pavelića, no *Feral Tribune* u tom trenutku nije bio nepoznata pojava izvan granica Hrvatske i ta pozornost nije slučajna. Predstaviti pisce, od kojih većina još nije ni u svojoj matičnoj zemlji ime prepoznato i izvan užeg kulturnog kruga, na jednom međunarodnom sajmu uopće nije lak zadatak, ali nije ni nemoguće. Međutim, oko toga se onda treba i angažirati i provesti strategiju promocije, dovoljno snažnu i predanu, pa da onda to može i polučiti neke rezultate. Ostaje tek vidjeti takav nacionalni nastup na međunarodnom sajmu, i možda jednog dana nastup koji se može mjeriti s dobrom književnom agencijom čiji agenti svaki dan i cijeli dan imaju sastanke i još moraju odbiti sve one koji su se javili prekasno da bi ih uopće mogli primiti.

КАКО ЈЕ “НОВИ ЗАВЈЕТ” СА ПОСВЕТОМ ВУКА КАРАЦИЋА ЗАВРШИО У КУБИ ИВКОВИЋА

ВУК, МАКСО И ВЛАДО

пише: Чедомир Вишњић

**Много тога је отишло са Владом
Ивковићем што није имао коме
испречати и што није имао ко
записати. Најдуже ће живјети са својим
једноставним *ex librisom*, који
се неријетко знао наћи у добром
друштву претходних власника**

Када смо почетком 90-их још једном обнављали „Просвјету”, од „старих бораца“ уз нас су били Бране Ђелап и Владо Ивковић, обојица синови наших кратковјеких или значајних породица из српског грађанског друштва. Отац првог био је познати књижар, Ђорђе Ђелап, а другог, истакнути самостални демократ, Симеон Ивковић. Узевши у обзир околности, библиотека Бране Ђелапа и није била тако богата, бољи дио је припао „Просвјети“, а остаци се и данас вуку по загребачким бувљацима. Зато су о Ивковићевој већ тада кружиле приче. Владо је био колекционар, имао је много књига из српског XVIII вијека, чувао је важне документе за хисторију овог дијела нашег народа и имао све издавачке бисере, укључујући часописе и брошуре, из нашег бурног прошлог стојећа.

Кад је дошао тренутак којег дочекају многе приватне збирке, да их развуку барем донекле заинтересовани, најважнији дио Владине библиотеке је завршио у САНУ у Београду, много вриједнога је припало „Просвјети“, а од онога што је задржao, добар дио је накнадно гђа Невенка предала библиотеци у Прерадовићево 18.

Једна од књига које је тако преузео тадашњи библиотекар Велимир Секулић било је прво издање „Новог Завјета“ у Вуковом преводу из славне 1847. године, печатано у царствујушкој Виени. На предлисту је стајала посвета: „Пријатељу своме Г. Максиму Прици Плешевичком на знак особитога поштовања у Бечу г. 1848.... Вук Стефановић Карадић“. А на првој страници, око наслова стоје потписи двојице власника, Максима Прице и Иве Малина. Можда смијемо претпоставити да је први књигу поклонио другоме! Максим Прица, истакнути правник и политичар, 1848. тајник бана Јелачића, учесник Славенског конгреса у Прагу. Заузимао је властитим заслугама створено истакнуто место на хрватској политичкој сцени, покушавајући пронаћи „осредњи“ пут између самосталности Троједнице и државноправног савеза са Угарском. Био је члан Стола седморице и на крају, начелник правосудног одјељења банске власти. Тада је већ био близак унионистима, а умријевши 1873. г. није поживио довољно дugo да у себи рашчисти питање национално-интеграционих процеса, што је чекало крајишку генерацију из друге половине XIX вијека.

Вук му се јавио писмом, које није сачувано, септембра 1851., кад је огласио друго издање свог „Рјечника“. Вук га је замолио, као и многе друге,

да му скупља претплатнике – пренумеранте. Прича одушевљено одговара да ту књигу „изгледамо као озеба сунце“ и да ће свакако о њој писати у неком од листова. Не само да је обећао, он је за неколико мјесеци, ангажовао свог пријатеља „Далматинца хрватског списатеља“ Владимира Вежића, сваки од њих је скupio 10 пренумераната, и Прича је већ у јануару 1852. године послао Вуку 120 форинти за 20 примјерака „Рјечника“. Међу претплатницима су и имена: Ивана Кукуљевића, Николе Костића, Фрање Жигровића, Димитрија Деметера, Матије Мразовића. Била је то скупа књига за оно вријеме и Вук није имао много оваквих сарадника. Могло се рећи да је „Нови Завјет“ доспјио у праве руке.

Иво Малин Ксаверски, по сачуваним траговима, власник вриједне библиотеке, из познате цинцарске породице, припадао је съедећој хрватској политичкој генерацији. Био је професор на Правном факултету, а од 1896. руководио је народно-гospодарским одсјеком земаљске владе и ту је стекао крупне заслуге за земљу. Кад је умро „Србобран“ га је испратио без много саосjeћања. Написали су да је, додуше, учинио доста добра „специјално хрватским крајевима“ али и много зла „својом сатрапском индивидуалношћу“. Кажу да Срби немају разлога жалити за њим. У сваком случају био је богат и знао је што су добре књиге.

На крају је у Хрватској, богатој превратима, на ред дошла и Малинова библиотека и „Нови завјет“ се нашао у кући Ивковића. А кад је о Влади ријеч, још једно сјећање на њега, на један успутан разговор о питању које још увијек живи код малобројних упућених. Сједили смо у неком од кафића и разговарали о српској периодици и ауторима из времена пред Други свјетски рат. Неко је споменуо „Псуњског“, или сам можда ја спомену ауторово име, али у сваком случају, на то је Владо додao: То је чика Душко писао у нашем стану у Загребу! „Чика Душко“ је Душан Богуновић, дани су ратни, а писао је „Хрвате у светлу историске истине“ и „Светиње у пламену“, књиге илегално штампане током рата, а потписане са „Псуњски“.

Много тога је отишло са Владом Ивковићем што није имао коме испречати и што није имао ко записати. Најдуже ће живјети са својим једноставним *ex librisom*, који се неријетко знао наћи у добром друштву претходних власника.

ЦРТИЦА ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

*

КНЕЗ МИЛОШ И ВЛАДИКА РАДЕ

Кнез Милош је, изишавши 1839. из Србије, отишао у Влашку. После неког времена остави Букурешт, пређе у Беч, купи кућу, и настани се онде да живи. На крају године 1846. боравио је у Бечу и црногорски владика Раде (Петар ИИ) песник, и баш тада је писао свој знаменити спев *Горски вијенац*.

Кнез Милош и владика Раде нешто су врчали један на другога. Све су један другога нешто кривили.

Кнез Милош би за владику рекао:

— Чиниш 'волико, како је то? Хоће и да је владика, и да није владика?
Владика — а не носи владичанских хаљина, и никад не иде у цркву? Зашто се не држи својега чина?

Владика Раде опет би за кнеза рекао:

— Што се тај човек стврдну толико? Ком чува оно небројено благо? Да је оно у другим рукама — вас би народ наш имао користи, а и толики појединци!...

У оно време у Бечу је живео и српски уметник г. Анастас Јовановић, питомац кнеза Милоша, и велики поштовалац владику песника. Знајући за омразу између кнеза и владику, г. Јовановић науми склонити та два велика Србина да омекну један спрам другога, и да се измире сасвим.

Г. Јовановић је долазио врло често кнезу Милошу, и старац би, знајући да он иде и владици, понекад упитао:

— А море, Молерчићу, шта ти ради 'ладика?
— Здраво је, господару, и поздравио вас је.
— Не море бити?
— Богами, јест, — одговори Јовановић, — тек ја не смем да вам кажем; видим нешто сте љути на њега што се не влада као друге владике.
— Е, чиниш 'волико, 'вала му, од бога му здравље! Кад му, море, одеш, поздрави и ти њега од моје стране!
— Хоћу, господару!

*

— Е, господине Јовановићу, шта вам ради Шумадинац? — упитаје владика Раде, кад му је г. Настас дошао, после оних речи са кнезом Милошем.
— Захваљујем, господару, здрав је, и рекао ми је да вас поздравим од његове стране.
— Збила велите, или се шалите?
— Не шалим се; одиста ми је рекао да дођем и да вам изручим његово поздравље.
— Хвала му, — рече владика сасвим задовољно, — много му хвала!...

*

После неколико оваквих поздрава, они зажеле и саставати се. Владика је хтео бити први; али, кнез угради те први походи песника:

— Чиниш 'волико, — рекао је тада г. Јовановић, — нека се он влада како хоће: за своје владање он има коме одговарати, али за мене то је свештено лице, и ја хоћу први њему да одем!

И одиста оде.

Кад су се саставали, загрлили су се, пољубили се, и — старац је истински оплакао. Г. Јовановић је био срећан и као патриота и као пријатељ.

*

Владика је, међутим, сваки дан писао цвој славни спев. Што би даљу написао, то би увече читao Вуку Караџићу, А. Јовановићу и још неким Србима, који су к њему долазили.

Кад је *Горски вијенац* био готов, писац га посвети имену кнеза Милоша. Намена, управљена Милошеву имену, била је најдивнији састав који је икад изашао из пера Његошева.

Кнез Милош, добивши од писца готов за штампање рукопис, био је веома задовољан. Одмах заповеди да се спреме кола па, заједно са својим Молерчићем, седне и оде право јерменском митрополиту, којему, предајући рукопис, рекне:

— Господине, дошао сам да ми ово трукујете у типографији вашега манастира, а што кошта ја ћу платити!

Митрополит љубазно прими рукопис, зовне управитеља штампарије и преда му га да се ради.

— Кад један кнез књигу пише, — рекне на то владика Раде, — а други кнез за њу трошак плаћа, та књига мора бити особите љепоте.

*

Зато нареди да хартија буде крута, фина, да слова буду крупна, да текст буде оперважен, и да у књигу уђу 34 слике!

Никад боље!

*

Почекајте шта сад долази!

Турци су били отели од Црногорца Врањину и Лесендру у Скадарском Језеру. Још се скадарски паша много мешао у послове црногорске.

Владика, желећи та места повратити и Турке заварчiti да се у црногорске послове не мешају, једнога дана дође кнезу Милошу и рекне:

— Ваша свјетlostи, није друге него да ми помогнете: да ми дате 10—12 хиљада дуката да начиним неколико малих лађица те да она мјеста вратим од Турака!

Милош це скамени кад то чује.

— Чиниш 'волико, — одговори он, — врло ми је жао, али вам новаца не могу дати.

— Не зборите тако ако невољу знате, — рече владика, — ако ми нећете помоћи Ви, а да други ко ће?

— Није да нећу, брате, — одговори Милош, — него не могу, управо не смем!

— Од кога се бојите? — упита владика сухо.

— Ево од кога се бојим: из Влашке су ме претерили што, веле, спремам буну у Србији и у Турској, а није, бог душа! Сад да дам Црној Гори новаца, рашчуће се одмах, и Порта ће овај час тражити да ме и одавде уклоне. Па куда ћу ја овако стар а језика не знам?... Не могу, не могу, не могу!

Владика се диже и оде веома нездовољан кривећи кнеза да је тврдица преко сваке мере.

Горски вијенац се је дотле већ био почeo слагати, а и слике су це спремале.

Кнез Милош, чувши да ће штампа, према овим новим наређењима, која њему нису помињана, бити скупља, рекне да се штампа како је говорено први пут.

Сад владика, чувши за то, одије сваку помоћ, а намену, управљену Милошеву имену, подере у комаде, па свој спев посвети »праху оца Србије«, као што се види у *Горском вијенцу* првог издања 1847. године.

Ето тако се саставше и тако се засвагда расташе ова два велика Србина, два важна историска човека, кнез Милош и владика Раде.

Кнез Милош у причама, "Типографија" Загреб

MIRJANA KASAPOVIĆ (UR.); *BLISKI ISTOK, POLITIČKE ANALIZE*, ZAGREB, 2016.

LEVANT NA DLANU

PIŠE: Siniša Tatalović

Ova knjiga prvi je uspješan pokušaj u suvremenoj domaćoj politologiji i društvenim znanostima uopće da se napiše cjelovitija studija o Bliskom istoku koja bi bila zasnovana na teorijskim i metodološkim postulatima suvremenih *area studies*. Polazeći od toga da su procesi na Bliskom istoku danas vrlo dinamični i imaju globalne implikacije, više je nego potrebno njihovo sistematsko istraživanje i izučavanje

Rijetke su knjige domaćih autora koje će vam privući takvu pažnju kao knjiga *Bliski istok*. Na to utječe ne samo privlačnost i aktualnost teme koja je obrađena, nego i njeni autori, koji u našoj javnosti nisu poznati samo kao znanstvenici, nego i uvlaženi komentatori aktualnih domaćih i međunarodnih političkih procesa. Knjigu koju je napisalo više autora, znalački je uredila Mirjana Kasapović, a objavile *Političke analize* Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Knjiga se sastoji od triju tematskih cjelina i devet poglavlja, ukupno 412 stranica teksta sa brojnim kartama i tablicama. Prvu tematsku cjelinu, koja je obuhvaćena u jednome poglavlju, čini opsežno razmatranje povijesti i značenja Bliskog istoka. Drugu i najveću tematsku cjelinu, koja je podijeljena na sedam poglavlja, čine studije sedam država – Egipta, Iraka, Izraela, Jordana, Libanona, Sirije i Turske – koje čine jezgru Bliskog istoka ili Bliski istok u užem smislu, a uglavnom se poklapaju s povjesnim pojmom Levanta. Treću tematsku cjelinu, koja je također sažeta u jednom poglavlju, čini komparativno razmatranje problema i perspektiva demokratske transformacije zemalja Bliskog istoka. Kako u predgovoru ističe urednica knjige, ova regija je oduvijek privlačila pažnju istraživača različitih struka. Ipak, u Evropi se bliskoistočne studije počinju ozbiljnije razvijati tek nakon Hladnog rata. Europsko udruženje za bliskoistočne studije osnovano je tek 1990. godine što je potaknulo osnivanje istraživačkih organizacija i uvođenje nastavnih programa u brojnim evropskim državama. Hrvatska politologija je u tome u velikom zakašnjenju, kako u odnosu na istraživanje Bliskog istoka, tako i poučavanju o ovoj

temi. U knjizi se to jasno naglašava i ukazuje na jugoslavensku baštinu pokreta nesrstanih koji je imao važnu ulogu na Bliskom istoku, ali nije ostavio značajniji trag u domaćoj politologiji.

Pišući u prvom poglavlju o Bliskom istoku: povijesti i značenju pojma, Mirjana Kasapović naglašava da je ovo najkompleksnija regija u suvremenom svijetu. Prostire se na tri kontinenta, Aziju, Afriku i Europu i obuhvaća vrlo različite države u kojima se govori više od deset različitih jezika. To je kolijevka tri velike monoteističke religije, judaizma, kršćanstva i islama sa najvažnijim svetim mjestima (Jeruzalemom, Mekom, Medinom ...). Teškoće u proučavanju ove regije vide se već i u terminološkim prijeporima oko njenog naziva. Da li je nazvati Orijent, Bliski istok, Levant, Plodni polumjesec, Srednji istok, Novi Bliski istok, Veliki Bliski istok, pitanja su na koja se pokušava odgovoriti. U ovom dijelu knjige, odgovoren je i na potanju: Što čini regiju? Zašto nemamo glavnog političkog igrača? Što su konstitucionalna svojstva regije? Na kraju ovog dijela knjige, autorica razmatra Bliski istok između autokracije i demokracije, gdje se razmatraju međuregionalni i unutardržavni sukobi.

U drugom dijelu knjige Borna Zgurić je obradio Egipat, pišući o suvremenoj političkoj povijesti, strukturi egipatskog društva, političkom razvoju i političkom uređenju. Boško Picula je obradio političku povijest Iraka, strukturu društva, politički sustav te Irak između suverenosti i dezintegracije. Koristeći vrlo opsežnu literaturu Boris Havel je vrlo temeljito obradio Izrael, njegovu prošlost i sadašnjost. Emina El Majzoub pisala je

o predržavnom dobu i nastanku Transjordana, formativnom razdoblju Hašemitske Kraljevine Jordan u formativnom razdoblju 1946-1952., konsolidaciji države u vrijeme vladavine kralja Husejina 1953-1999., te vladavini kralja Abdulaha II. Mirjana Kasapović obradila je zanimljivu prošlost i sadašnjost Libanona te Palestinu, razmatrajući sva važna pitanja ovog prostora, uključujući i budućnost ove države. Vlatko Cvrtila je obradio prošlost, strukturu društva i političko uređenje Sirije. Na kraju ovog dijela knjige, Dejan Jović je obradio kozmopolitizam kao doktrinu i kult nastanka Turske, kozmopolitizam i tursku vanjsku politiku u hladnom ratu i nakon njega. Posebno je zanimljiva obrada Turske nakon 2002. od kada se primjenjuje Dautogluova doktrina strateške dubine, kao i razmatranje ove strategije prema Balkanu i Bliskom istoku. Sve države su obrađene na pregledan i zanimljiv način korištenjem brojnih izvora na nekoliko svjetskih jezika. Obrađen je nastanak i razvoj svake od njih, ključni događaji vezani za njihovu prošlost, te vrlo složeni međusobni odnosi. Posebno zanimljivi dijelovi ovog poglavlja odnose se na recentna događanja i procese koji pokazuju svu složenost odnosa u ovoj regiji i neizvjesnost koja se nadvila nad gotovo svim državama Bliskog istoka. Ipak, iz perspektive interesa za razumijevanje aktualnih procesa na Bliskom istoku, najzanimljiviji su prilozi o Izraelu, Palestini, Siriji i Turskoj. U ovim državama događaju se procesi koji privlače globalnu pažnju.

**Pišući u prvom poglavlju o
Bliskom istoku: povijesti i
značenju pojma, Mirjana
Kasapović naglašava da je
ovo najkompleksnija regija u
svremenom svijetu**

U trećem poglavlju knjige pod naslovom: Problemi demokratske transformacije na Bliskom istoku – usporedba 1998.-2011. Danijela Dolenec je za cilj postavila analitički prikazati specifične izazove demokratske transformacije u društвima Bliskog istoka, s naglaskom na države koje su obrađene u drugom dijelu ove knjige. Autorica je teorije demokratske transformacije primijenila na države Bliskog istoka. U tome cilju, analizala je socio-ekonomski kontekst; obilježja autoritarnih režima; sukladnost islama i demokracije; problem državnosti i ulogu političkog osporavanja putem narodnih ustanaka. Sve karte koji se nalaze u pojedinim poglavlјima izradila je Ivana Crljenko iz Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. Pišući priloge, autori su se služili arhivskom građom i povijesnim dokumentima, međunarodnim bazama podataka, službenim statistikama i nalazima empirijskih istraživanja, knjigama i člancima na arapskom, hebrejskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku. Koristili su odgovarajuće znanstvene metode, te referentnu svjetsku literaturu.

Sve navedeno ukazuje na to da se radi o znanstveno relevantnom djelu. Objavlјivanje ove knjige važan je doprinos ne samo studiranju komparativne politike, nego i drugim srodnim pod-disciplinama politologije (međunarodni odnosi, javne politike, područni studiji, politička povijest i sigurnosne studije), kao i srodnim društvenim disciplinama (sociologija, povijest, pravo). Knjiga može biti korisna svima onima koji se na bilo koji način u svom radu susreću s temom Bliskog istoka. Nedostatak literature na hrvatskom i srodnim jezicima, koja obrađuje suvremene procese na Bliskom istoku iz različitih teorijskih perspektiva, ublažena je njenim objavlјivanjem. Ona može poslužiti i mlađim autorima kao poticaj za nova, produbljena istraživanja različitih aspekata odnosa na Bliskom istoku. Povećani interes za događanja na Bliskom istoku utjecat će da ova knjiga privuče pažnju i šire stručne javnosti (novinara, diplomata, poduzetnika ...). Politički procesi na Bliskom istoku vrlo su kompleksni te se

**Drugu i najveću tematsku
cjelinu, koja je podijeljena na
sedam poglavlja, čine studije
sedam država – Egipta, Iraka,
Izraela, Jordana, Libanona,
Sirije i Turske – koje čine
jezgru Bliskog istoka ili Bliski
istok u užem smislu**

umnogome opiru konvencionalnim teorijskim tumačenjima i uopćavajnjima. Formalne političke institucije u državama Bliskog istoka nemaju jednaku ulogu kao u demokratskim državama, a u njihovo se pozadini stvaraju guste i nejasne društvene mreže o kojima ovisi politika.

Unatoč tome, autori su u svim tekstovima u ovoj knjizi, koristeći prikladni pristup i metodologiju, odgovorili na mnoga važna pitanja. Iako se radi o različitim autorima, knjiga je pisana ujednačenim, jasnim i razumljivim jezikom. Bliski istok dugo je bio posve zapostavljeno područje istraživanja u hrvatskoj akademskoj zajednici. Ova je knjiga prvi uspješan pokušaj u suvremenoj domaćoj politologiji i društvenim znanostima uopće da se napiše cjelovitija studija o Bliskom istoku koja bi bila zasnovana na teorijskim i metodološkim postulatima suvremenih *area studies*. Znanstveni doprinos ove knjige, pored cjelovitog, znanstveno utemeljenog uvida u procese na Bliskom istoku, sadržan je i u postavljanju temelja za buduća produbljena istraživanja ovog prostora. Polazeći od toga da su procesi na Bliskom istoku danas vrlo dinamični i imaju globalne implikacije, više je nego potrebno njihovo sistematsko istraživanje i izučavanje. To ukazuje i na opravdanost objavlјivanja ove knjige koja je prikladna za korištenje kao obavezna literatura na nizu predmeta koji se predaju na društvenim fakultetima u Hrvatskoj i regiji Zapadnog Balkana. Knjiga će biti zanimljiva i korisna široj čitalačkoj publici.

**JEZIČNA POLITIKA: IZMEĐU NORME I JEZIČNOG LIBERALIZMA, UR. BARBARA KRYŽAN-STANOJEVIĆ,
ZAGREB: SREDNJA EUROPA, 2016.**

JEZIK, POLITIKA, (NE)SLOBODA

PIŠE: Virna Karlić

**Iako je u fokusu ove knjige razmatranje
jezične politike između normativizma
i jezičnog liberalizma, neka poglavlja
svojim sadržajem ukazuju na potrebu
autora za razumijevanjem i tumačenjem
aktualne sociolingvističke situacije koja je
nastupila u Hrvatskoj raspadom
SFR Jugoslavije**

Ova knjiga nastala je kao rezultat rada na projektu *Suprotstavljanje globalizaciji jezika i kultura – jezični i kulturni identitet* (2007–2011) pod vodstvom Barbare Kryžan-Stanojević. U sklopu toga projekta organizirana su četiri znanstvena skupa na kojima su izložene brojne studije o jezičnoj normi te opasnostima koje prijete jezicima u doba globalizacije. Na temelju izlaganja na spomenutim skupovima nastala su tri zbornika radova (*Lice i naličje jezične globalizacije*, 2009; *Inovacije u slavenskim jezicima*, 2011; *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimentata*, 2013) kojima se pridružuje i ova zaključna knjiga. U njoj devetero autora u šest poglavlja obrađuju niz tema vezanih za jezičnu politiku, njegine oblike te načine, sredstva, povode, svrhe i posljedice njegina provođenja.

Autori Ivana Vidović Bolt i Miroslav Hrdlička u uvodnom poglavlju knjige pod naslovom *Ishodi suprotstavljanja globalizaciji* nude rezime i refleksije na temu prethodnih triju zbornika te ukratko prikazuju projekt u sklopu kojeg su objavljeni. Kao njegove središnje ciljeve autori navode analizu jezičnih i izvanjezičnih pojava u slavenskim jezicima nastalih uslijed široko shvaćenih društvenih promjena, kao i „popunjavanje praznine u hrvatskoj sociolingvističkoj literaturi“ (str. 1), a kao ključne teme projekta navode definiranje i djelovanje društvenih aspekata globalizacije na jezik i jezičnu zajednicu; odnos takozvanih manjih i takozvanih većih jezika; pitanja jezične politike europskih jezičnih zajednica; probleme normiranja i jezične standardizacije te ortografska, ortoepska i leksikografska pitanja vezana uz globalizaciju i međujezične utjecaje. U zaključku autori utvrđuju da su se na održanim skupovima okupili brojni stručnjaci koji s različitim stajališta promišljaju o odnosu globalizacijskih procesa na slavenske jezike te da su u njihovim studijama otvorena brojna pitanja, a na mnoga od njih su ponuđeni odgovori.

U drugome poglavlju knjige Sanda Lucija Udier bavi se hrvatskim jezičnim zakonodavstvom na početku 21. stoljeća. Pod pojmom jezičnog zakonodavstva autorica podrazumijeva „zakon o jeziku kojim se propisuje upotreba jednoga ili više jezika u javnoj domeni države ili njezina društva“ (str. 13). U Hrvatskoj su o ovoj temi vođene brojne rasprave (među stručnjacima, ali i u laičkim krugovima), a u njima je izraženo, utvrđuje autorica, puno različitih, a nerijetko i oprečnih stavova – od onoga da upotrebu hrvatskog jezika treba propisati zakonom o jeziku i sankcionirati njegovu „pogrešnu“ upotrebu do stava da bi bilo kakvo administrativno propisivanje upotrebe jezika predstavljalo nasilje nad jezikom, odnosno nad njegovim govornicima. U središnjem dijelu rada autorica se fokusira na prijedloge zakona o hrvatskom jeziku te na aktualno stanje u Ustavu po pitanju zakonskih odredbi koje se tiču hrvatskog jezika i njegove upotrebe.

U posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj su predložena čak četiri zakona o hrvatskom jeziku: 1995. godine na prijedlog saborskog zastupnika Vice Vukojevića; 2007. godine na prijedlog predsjednika Hrvatskog filološkog društva Ive Škarića; 2010. godine na prijedlog saborskog zastupnika Dragutina Lesara te 2013. godine na prijedlog Matice hrvatske sa Stjepanom Damjanovićem na čelu. Autorica ovoga poglavlja na temelju provedene analize zaključuje da prijedloge zakona (unatoč brojnim razlikama) povezuje težnja za zaštitom suvereniteta hrvatskog jezika, njegovo očuvanje u eri globalizacijskih promjena i briga o pravilnosti njegove javne i službene upotrebe. Kao što je poznato, niti jedna od navedenih inicijativa nije naišla na pozitivan odaziv nositelja vlasti, a autorica nudi moguća objašnjenja takvog ishoda. U nastavku poglavlja prikazuje se na koji su način zakonske odredbe o jeziku već unesene u pojedine hrvatske zakone

koji primarno ne reguliraju jezičnu domenu. Detaljnom analizom Ustava Republike Hrvatske i njegovih odredbi o jeziku (*Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zakon o strancima, Zakon o hrvatskom državljanstvu, Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Zakon o audiovizualnim djelatnostima, Zakon o elektroničkim medijima* itd.) autorica dolazi do zaključka da jezično zakonodavstvo može postojati i bez posebnog zakona o jeziku, odnosno bez posebnog pravnog akta kojim se nastoje obuhvatiti i propisati svi konteksti službene upotrebe jezika u nekoj državi, ali i da je stvaranje zakonskog okvira „tek prvi korak, a njegova dosljedna i sveobuhvatna praktična provedba i primjena krajnji cilj jezične politike“ (str. 27).

**Autorica Sanda Lucija Udier
dolazi do zaključka da jezično
zakonodavstvo može postojati
i bez posebnog zakona o jeziku,
odnosno bez posebnog
pravnog akta**

Naslov trećeg poglavlja knjige glasi *Dva desetljeća hrvatske jezične politike: gdje i kamo?*, a njegova je autorica Anita Peti-Stantić. Poglavlje se bavi okolnostima u kojima nastupaju promjene statusa i korpusa hrvatskog jezika na normativnoj razini, kao i prihvaćanja tih normi unutar jezične zajednice. Autorica u radu preispituje metode provođenja jezične politike i jezičnog planiranja u Hrvatskoj posljednjih dvadesetak godina, pod polaznom pretpostavkom da je promjenom statusa hrvatskog jezika 1990. godine došlo do promjene odnosa između jezika i identiteta, a time i odnosa cijele jezične zajednice prema vlastitom jeziku.

Prva cjelina knjige posvećena je odnosu između jezika i identiteta na teorijskom planu, a u nastavku se taj odnos preispituje na primjeru hrvatskog jezika od 1990. godine do današnjih dana. Autorica pritom otvara pitanja otkuda proizlazi misao da je „najprirodnije“ da hrvatski jezik bude službeni u Republici Hrvatskoj te kakva je tradicija jezičnog planiranja na ovim područjima te što nam je ona donijela, a na koncu zaključuje: „Jezik [je] već i u bivšoj Jugoslaviji bio izrazito politiziran tako da se izražavanje posebnoga hrvatskoga jezičnoga identiteta doista smatralo opasnom nacionalističkom i separatističkom aktivnošću koja je prijetila jedinstvu jugoslavenske države, što je onda, poput bumeranga, dovelo do pretjerivanja u suprotnom smjeru jednom kad više nije bilo barijera“ (str. 34). Nadalje slijedi prikaz institucija koje su u Hrvatskoj (bile) zasluzne za provođenje jezične politike te kratak opis rasprava o nazivu i statusu hrvatskog jezika vođenih u posljednjih dvadeset godina.

O odnosu jezične zajednice prema vlastitom jeziku kao sastavniči njegovog identiteta autorica iznosi sljedeći stav: „U južnoslavenskom se slučaju upravo ta sastavnica jezičnoga identiteta, koliko god se neupućenima činila neuvhvatljivom i maglovitom, pokazuje kao razdjelnica između

hrvatske i srpske jezične zajednice, između hrvatskog i srpskog službenog (a i književnog) jezika. Pri tome ta razdjelnica nije u nesrazmjeru s onima koji tvrde da ima pisaca i pojedinaca koji osjećaju da njihov jezik nije ni hrvatski ni srpski, nego neki mješoviti jezik, koji crpi i iz jednoga i iz drugoga „prirodnoga“ izvora, zato što ona samo tvrdi da razlika između jezika postoji, ali ne kaže ništa o mješovitim jezicima i o onima koji osjećaju da se upravo takvima služe“ (str. 36). U drugom dijelu poglavlja prikazana je provedba preskriptivnih promjena i reakcije na njih, a pažnja je usmjerena na jezik administracije i školstva „jer je on uvijek prvi na udaru kada je riječ o nastajanju da se provedu i utvrde željene promjene u jezičnoj politici“ (str. 36). Autorica nadalje ukazuje na ulogu medija u promociji jezičnog planiranja i njegovog provođenja, a potom prikazuje i različite stavove lingvista o statusu hrvatskog jezika i njegovom odnosu prema srpskom jeziku. U posljednjoj cjelini poglavlja raspravlja se o pojmu restandardizacije, „kojim se označava pojava naglih promjena na jednoj ili više normativnih razina standardnog jezika, koji osvjetjava odnose između promjene statusa hrvatskog standardnog jezika i (simboličke) promjene korpusa koja je njome uvjetovana“ (str. 41). Na koncu autorica navodi najistaknutije primjere područja na kojima se nastojalo provesti restandardizaciju jezika, kao i rezultate toga procesa u jezičnoj praksi.

**Prva cjelina knjige posvećena je
odnosu između jezika i identiteta
na teorijskom planu, a u nastavku
se taj odnos preispituje na primjeru
hrvatskog jezika od 1990. godine
do današnjih dana**

U četvrtom poglavlju pod naslovom *O preskripciji i preskriptivizmu autori* Mate Kapović, Andžel Starčević i Daliborka Sarić iznose kritiku preskriptivizma i žanra jezičnih savjetnika, koje smatraju štetnim zbog njihove neznanstvenosti i izazivanja kolektivne nesigurnosti među govornicima hrvatskog jezika. Članak se otvara raspravom o pojmu ideologija standardnog jezika, koji autori definiraju kao „neznanstvenu predodžbu o tome da su standardna varijanta i oblici koji se u njemu upotrebljavaju pravilniji i bolji od nestandardnih jezičnih varijanata (govornog jezika i dijalekata) i oblika“ (str. 45). Osim na ideologiju standardnog jezika i njezinu štetnost, autori skreću pažnju na sam postupak preskriptivističkog odabira i analize jezičnih struktura kojima treba „popravak“ ili točnije, kako navode autori, „na izmišljanju pravila koja nemaju opravdanja u realnoj jezičnoj upotrebi, koja umjetno zaustavljaju proširene jezične promjene te koja zabranjuju sasvim uobičajene jezične strukture“ (str. 45). Sve je to, ističu Kapović, Starčević i Sarić, metoda manipulacije pod krinkom „brige o jeziku“ čija je svrha poljuljati jezičnu sigurnost govornika. U nastavku rada slijedi cjelina o pojmovima *preskripcija* i *preskriptivizam*. Prvi pojam autori definiraju kao tehnički postupak normiranja određenog idioma, dok drugi pojam određu-

ju kao posljedicu preskripcije, „koja se temelji na mistifikaciji arbitrarnoga procesa preskripcije pri čemu se propisane oblike fetišizira, smatra jedinim ‘ispravnima’ i inherentno ‘boljima’ od onih koji nisu propisani” (str. 47). Nadalje, u radu se kritizira jezični tradicionalizam, koji se zasniva na motu „starije je bolje“, a podrazumijeva opiranje jezičnim promjenama kao odrazu nemara ili čak agresije nad jezikom. Nadalje, u cjelini posvećenoj jezičnom purizmu, autori tvrde da je riječ o „konstanti hrvatske preskriptivne tradicije“ (str. 56), o pristupu jezičnoj građi koji je neznanstven, nelingvistički te je u kontradikciji sa spoznajama današnje lingvistike. Autori pritom ističu da svaki govornik ima pravo na informacije koje mu lingvisti mogu pružiti, uz napomenu da bi te informacije trebale biti znanstveno utemeljene te da je maskiranje vlastitih stavova, uvjerenja, predrasuda i šovinizma u „stav struke“ neprihvatljivo. U nastavku rada raspravlja se o preziru prema nestandardnim idiomima (dijalektima i govornom jeziku), koji autori iščitavaju u jezičnim savjetnicima unatoč nominalnom prihvaćanju dijalekata kao bogatstva, te postavljaju pitanje: „Kako se dijalekti mogu smatrati nečim vrijednim ako se istodobno ne smiju čuti u javnoj upotrebi i ako isti oni filolozi ih nominalno proglašavaju bogatstvom skaču kao opareni kada čuju (a pogotovo kada vide) čak i minimalno odstupanje od standardnojezične norme?“ (str. 56). Na kraju poglavlja su predstavljeni primjeri koji ilustriraju bolne točke preskriptivizma i potkrjepljuju stav autora da treba izbjegavati težnju ka hipernormiranosti jer se time „ni na koji način ne poboljšava komunikacija, a s druge strane [se] u cijeloj jezičnoj zajednici stvara i perpetuira nesigurnost“ (str. 65).

U četvrtom poglavlju autori Mate Kapović, Andel Starčević i Daliborka Sarić iznose kritiku preskriptivizma i žanra jezičnih savjetnika, koje smatraju štetnjima zbog njihove neznanstvenosti i izazivanja kolektivne nesigurnosti među govornicima hrvatskog jezika

U završna dva poglavlja knjige o jezičnoj politici, njezinim obilježjima i provođenju raspravlja se na primjerima češkog i poljskog jezika. U poglavlju pod naslovom *Polemika o češkom pravopisu u 1960-ima* Petar Vuković raspravlja o jezičnoj politici u kontekstu češke kulture u razdoblju koje se naziva „zlatnim šezdesetima“. Riječ je o desetljeću koje zauzima posebno mjesto u češkom kulturnom pamćenju – desetljeće koje nastupa nakon razdoblja staljinizma u pedesetima, a prethodi „normalizaciji“ u sedamdesetima, „koja je značila povratak rigidnom totalitarizmu nakon razmjerne liberalizacije u prethodnom razdoblju. Za šezdesete je“, navodi autor, „bilo karakteristično slabljenje direktivnoga političkoga sustava i službeno promicane estetike te dotad neviđena živost na kulturnoj pozornici, ali i gole-

mo olakšanje koje se zbog svega toga osjećalo u privatnom životu“ (str. 69). U tom su razdoblju na površinu isplivala neka do tada prešućvana pitanja, a autor ovoga poglavlja bavi se jednim od njih – pitanjem pravopisa. U prvom dijelu rada tumače se osnovni pojmovi vezani za razumijevanje alfabetских pravopisnih sustava; u drugom dijelu su prikazani problemi koji su tijekom šezdesetih godina uočeni u češkoj pravopisnoj kodifikaciji; u trećem dijelu je prikazana argumentacija kojom su se služili zagovornici reforme i njezini protivnici, dok u završnoj cjelini autor objašnjava zašto široko zagonvarana reforma češkog pravopisa ipak nije provedena u šezdesetim godinama prošlog stoljeća, ali ni poslije.

Završno poglavlje ove knjige u autorstvu je njezine urednice Barbare Kryžan-Stanojević, a njegov naslov glasi *Stav prema jeziku kao kreator jezične norme*. U ovom zaključnom radu autorica nastoji dokazati da stavovi prema jeziku kreiraju njegovu normu bez obzira na to jesu li to stavovi preskriptivista ili njihovih protivnika koji negiraju vezu s jezičnom politikom. Autorica, naime, smatra utjecajem stavova prema jeziku ovisi prvenstveno o moći njihovih zagovornika: „Povezanost jezika s politikom ne može se preteći, a odluke o jeziku često su motivirane ideologijom“ (str. 82). Budući da i preskriptivisti i liberali smatraju da je postojanje preskriptivne norme obavezno, ona drži da nesuglasice među njima počinju u trenutku pokušaja definiranja norme i jezične slobode. Spor, dakle, nastaje u trenutku određivanja dometa norme i njezine primjene. Odgovor na pitanje zašto je tome tako autorica nalazi u različitim pristupima jeziku, čiji prikaz obilježja potkrjepljuje primjerima iz povijesti poljskog jezika. U poglavlju su prikazani sljedeći pristupi, to jest stavovi o jeziku: purizam, logiziranje (koje se očituje u doslovnom shvaćanju značenja riječi), tradicionalizam ili konzervativizam, perfekcionizam i liberalizam. U sklopu „liberalnog polja“ autorica izdvaja naturalizam (koji se suprotstavlja bilo kakvim intervencijama u jeziku), leseferizam (neprihvatanje vrednovanja jezičnih elemenata) i indiferentizam. Na koncu autorica zaključuje: „Jedno [je] neosporno – ovisno o moći (političkoj) predstavnika određenog stava prema jeziku taj stav može utjecati na opću jezičnu politiku u danoj zemlji“ (str. 90), te na primjeru poljskog jezika iznosi protuargumente uvođenju zakona o jeziku.

U ovoj knjizi radova ponuđena su vrijedna tumačenja više aspekata jezične politike – njezinih oblika, uzročnika, sredstava i metoda provođenja te rezultata njezine primjene u praksi, i to na primjerima iz hrvatskog i drugih slavenskih jezika. Radove obuhvaćene ovom knjigom povezuje više ili manje naglašen kritički odnos prema strogom jezičnom normativizmu, jezičnom zakonodavstvu, konzervativnim jezičnim stavovima i radikalnim oblicima (provođenja) jezične politike. Njihov doprinos teorijskom razumijevanju ove problematike neupitan je jer donosi brojne nove uvide i poglede na brojna jezično-politička pitanja te potiče na daljnje promišljanje i raspravu o ovoj aktualnoj problematiki.

Iako je u fokusu ove knjige – kako stoji u samome naslovu – razmatranje jezične politike između normativizma i jezičnog liberalizma, neka poglavlja svojim sadržajem ukazuju na potrebu autora za razumijevanjem i tumačenjem aktualne sociolingvističke situacije koja je nastupila u Hrvatskoj raspadom SFR Jugoslavije. U tom smislu ona neizravno naznačuje (za jedno s nekim drugim studijama) da se polako otvara prostor za slobodnije i otvorenije propitivanje i proučavanje recentne povijesti hrvatskog jezika, koja je do danas u mnogim svojim aspektima ostala neopisana.

KNJIŽEVNOST KOJU PIŠU BLOGERICE: ZORANNAH I MARIJA ŽEŽELJ

LITERATURA KAO LIFESTYLE

PIŠE: Sanja Šakić

**Zbog pojednostavljinjanja i uopćavanja
u romanu ne vrijedi se toliko baviti
karakterizacijom likova koliko
isključivanjem svega onog što čini
stvarnost čitateljica romana. One kupuju
„srpsku bajku“ u kojoj nema mjesta
za društvene, ekonomске i obiteljske
probleme od kojih se sastoje svakodnevica
djevojaka u Srbiji**

Najprodavanije i najpopularnije knjige ovogodišnjeg Sajma knjiga u Beogradu dva su debitantska romana poznatih srpskih blogerica Marije Žeželj i Zorane Jovanović poznatije pod imenom Zorannah. Riječ je o modnim i *lifestyle* blogericama koje su iznimno praćene na svim društvenim mrežama, a na svojim YouTube kanalima i Instagram profilima broje stotine tisuća pratilja. Sadržaji njihovih video blogova obraćaju se mladim ženama, tinejdžericama i djevojčicama, a njihov sadržaj čine uglavnom savjeti o šminkanju, kozmetici, modi, ali i savjeti o školi, poslu, uspjehu, ljubavi i prijateljstvu. Iako ne promiču štetne proizvode i nezdrave navike, prati ih i određen broj *hejtera*, odnosno, korisnika koji ne odobravaju ono što rade. Prema količini omalovažavanja, neslaganja, prijezira i vrijedeđanja izraženoj u negativnim komentarima jasno je kako se ove blogerice, kojima je vođenje bloga, vloga i profila na društvenim mrežama posao kojim zarađuju za život, svakodnevno nose s agresivnim verbalnim napadima i prijetnjama.

Zorana Jovanović prošle je godine izazvala nezapamćenu gužvu prilikom potpisivanja knjige *Life & Style* na Vulkanovom štandu. *Life & Style* je knjiga-kolaž načinjena uglavnom od fotografija, te životnih i modnih savjeta autorice. Književna scena je tada, kao i sada, bila iznenadena komercijalnim uspjehom knjige i činjenicom da je jedna modna blogerica dobila toliko medijskog prostora u odnosu na velikane svjetske i domaće književnosti. S druge strane, mediji u Srbiji natjecali su se u tome kako što degulantnije prenijeti vijest o Zoraninoj knjizi, a nisu se ustručavali ni javno ismijavati djevojčice i tinejdžerice koje su kupile knjigu. Utkazujući na problem javnog posramljivanja autorice i njezinih mladih čitateljica, Biljana Srbljanović je istaknula činjenicu da se Zorannah ne predstavlja kao književnica, te da njezin prozvod nikom nije

nametnut. Također, ukazala je na činjenicu da se mediji u Srbiji nisu potrudili uložiti ni približno toliko energije za književno djelo daleko kontroverznej Mirjane Marković čija se knjiga u isto vrijeme mogla kupiti na Sajmu.

Ostavimo li po strani namrštene poglede kulturne elite koja s neodobravanjem gleda na još jedan proizvod popularne kulture, očigledno je izdavačka kuća Vulkan ispravno prepoznala komercijalnu vrijednost autoričina imena i njezine baze fanova koja garantira veliki broj zainteresiranih kupaca. Nakon lifestyle priručnika i romana, Vulkan je suradnji s blogericom izbacio i planer, pa je postalo očigledno da bilo koji ukoričeni proizvod s potpisom „Zorannah“ iz knjižara nestaje brzinom munje, bez obzira na visoku cijenu. Pravila kapitalizma i tržišta knjige su jasna, a najprodavanija knjiga za izdavačku kuću je ujedno i najbolja – što god o tome mislili uvrijeđeni pisci i kulturnaci. Blogerska zajednica u regiji iznjedrila je posljednjih nekoliko godina desetke iznimno popularnih blogera koji su uspješno komercijalizirali svoje hobije. Budući da su se dvije lifestyle blogerice prvi put afirmirale kao spisateljice i izazvale ogroman interes čitateljske publike, zanimalo nas je hoće li ovaj trend iznjedriti nešto novo na književnoj sceni u Srbiji i regiji, te kakav sadržaj njihovi romani nude mладим čitateljima.

S romanom *Vanilla Sky* Zorannah se prvi put predstavlja kao spisateljica, a *Vanilla Sky* je ljubavni roman namijenjen tinejdžericama i mlađoj publici koji vrvi fantastičnim ljubavnim zapletima i ne izlazi iz žanrovske okvire – na tržištu sličnih romana, izdvaja ga samo ime autorice. U romanu pratimo ljubavne i životne dogodovštine junakinje Lane, šesnaestogodišnje djevojke iz Beograda koja je odrasla na Dedinju, sa svim društvenim i klasnim privilegijama koje čitatelj može zamisliti. Život djevojke koja ima sve, zakomplikirat

će njezina prva ljubav, tajanstveni Marko, najpopularniji momak u Beogradu, u kojeg se fatalno zaljubljuje i čiju ljubavnu priču pratimo tijekom dvije godine njihove veze. Naslovna fotografija djevojke na plaži obrubljenoj palmama i ružičastim nebom jasno sugerira kako je riječ o laganom štivu nepretencioznog karaktera, pa je poprilično suvišno suditi ovakvom tipu literature kao „lošoj književnosti“. Naime, primjenjivati kriterije „dobre i vrijedne književnosti“ na proizvod čija se vrijednost mjeri brojem prodanih primjeraka poprilično je uzaludan poduhvat, baš kao što izrugivanje čitateljicama romana *Vanilla Sky* neće spriječiti djevojke da uživaju u Zoraninom romanu.

**Blogerska zajednica u regiji
iznjedrila je posljednjih nekoliko
godina desetke iznimno
popularnih blogera koji su
uspješno komercijalizirali
svoje hobije**

Roman je podijeljen na deset poglavlja koja se otvaraju citatima pjesama od Jamesa Blunta, Bajage, Miroslava Antića, Đorđa Balaševića, Madonne i Edit Piaf. Popkulturni citati funkcionišu kao moto poglavlja i opisuju trenutak koji proživljava i priopovjeda junakinja romana. Uz citate, monotoniju njezinog priopovijedanja i fokalizacije razbijaju mjestimice umetnuta pisma i E-mailovi, ali romanom dominira isključivo pogled glavne junakinje. Tekst romana tiskan je širokim proredom pa se kroz tri godine Laninog života proteže za nekoliko sati iako je riječ o 250 stranica romana. Lana izgledom nedoljivo podsjeća na autoricu romana, u čemu je vjerojatno i draž za njezine čitatelje koji žele barem djelić intimne priče svog idola.

Sadržaj romana fokusiran je na tipične točke djevojačkog odrastanja poput prve ljubavi, gubitka nevinosti, nesigurnosti, odnosa s prijateljima, odnosa s roditeljima i odvajanja od obiteljskog gnijezda. Međutim, Lana nije tipična tinejdžerica i njezino porijeklo i iskustvo nisu nešto s čime se može poistovjetiti bilo koja djevojka u Srbiji. Ona je pripadnica elitnog beogradskog društva i u njezinom svijetu nalazimo samo likove koji pripadaju najvišoj društvenoj klasi. Zbog pojednostavljivanja i uopćavanja u romanu, ne vrijedi se toliko baviti karakterizacijom likova koliko isključivanjem svega onog što čini stvarnost čitateljica romana. One kupuju „srpsku bajku“ u kojoj nema mjesta za društvene, ekonomski i obiteljske probleme od kojih se sastoji svakodnevica djevojaka u Srbiji. Svoje izuzetne pozicije svjesna je i Lana: „Ali šta je najvažnije, posedujem urođenu sigurnost za koju treba da se zahvalim svojim roditeljima, jer su me podigli kao princezu koja ne samo što može da ima sve što želi, nego je sve to i potpuno zasluzila.“ Kako je to zasluzila u odnosu na druge, manje privilegirane djevojke, roman ne elaborira, nego naglašava koliko okolina može biti okrutna prema djevojci koja ima sve: „Nije mi se dopadala njihova ironija, mada sam navikla da u zemlji gde većina nema sve što želi, djevojku koja ima sve ta većina može jedino da prezire.“

Roman afirmira junakinju koja osuđuje svaku pojavu koja nije identična njezinom sustavu vrijednosti, a roman je pun kontradiktornih poruka. Njezin najbolji prijatelj je Nikola, jednako lijep i popularan mladi muškarac koji potpuno razumije sve njezine dileme i koji s njom dijeli vrijednosne stavove. Njihov odnos okolina tumači kao ljubavni, ali Lana osuđuje takve insinuacije iz svoje točke gledišta prema kojоj je njezino iskustvo nedostupno onima koji su manje bogati, pametni, lijepi i uspješni: „Ljudi bi možda razumeli da smo ružni, debeli, odbačeni, pa da se držimo zajedno jer nas povezuje nesreća. Bili bi im shvatljiviji da sam ja nakaza koju on sažaljeva, ili da je on mali štreber koji meni treba zbog, recimo, dobrih ocena.“ Blisko prijateljstvo Lana ne ostvaruje s drugim ženama zato što ih sve promatra kao suparnice koje se uvijek natječu u tome koja je pametnija, ljepla, bolja i bogatija. S njima je u stanju dijeliti samo površne stvari poput lakiranja noktiju ili shoppinga, ali intimne probleme dijeli samo s Nikolom. Lana nekritički perpetuirira stav kako su ženski interesi uglavnom površni i nevažni, a do kraja romana ostaje neosviještena po pitanju ženske solidarnosti i prijateljstva.

Koliko god bila frustrirana društvenim predrasudama o sebi („sponzoruš“, „glupača sa Dedinja“, „razmaženi privezak“, „tatina mezmica“, „plava razmažena glupača“), junakinja romana ostaje samoj sebi slijepa točka. Uzmemo li u obzir kome je ova literatura namijenjena i da cilja na točno određenu publiku, tj. autoričinu bazu fanova, poruke koje roman šalje mlađoj publici naizgled su bezazlene, ali u konačnici štetne. Junakinja romana, nepodnošljivo idealizirana u svim aspektima, diskvalificira druge djevojke i potencijalne prijateljice upitnim kriterijima. Ovdje prije svega imamo na umu samodopadne iskaze junakinje koja učestalo kritizira fizički izgled drugih djevojaka čak i kad je riječ o ozbiljnim poremećajima u prehrani. Milica, djevojka za koju junakinja sumnja da je Markova ljubavnica, učestalo se osuđuje zbog navodnih pokušaja da osvoji Marka, ali pri tom ne saznajemo ništa o njoj. Točnije, sve što saznajemo je da ima višak kilograma zbog čega je Lana podrugljivo smatra manje vrijednom osobom u odnosu na manekenski ideal ljepote koji sama predstavlja: „Imala je lepo lice, pomalo bezlično, ni sa jednom posebnom karakteristikom. Debeljuškasta prosečna devojka. Ovo saznanje mi je donelo olakšanje i počela sam da se osećam kao Getsbijeva Dejzi. Neodoljiva, prelepa, pomalo ohola.“ Budući da ne saznajemo ništa pouzданo o Milici, zbog konstantnog komentiranja njezinih fizičkih „nedostataka“ stječe se dojam da je debljina u očima junakinje romana – karakterna mana.

Brojni kontradiktorni iskazi junakinje romana proizlaze iz površne analize i zabluda koje ima o sebi, ali i odgojnih metoda njezinih roditelja. Zbog očevih poslovnih ambicija, cijela obitelj se seli u New York gdje junakinja ostvaruje manekensku karijeru po uzoru na svoju majku, a cijela ta američka avantura predstavlja veliku prepreku ljubavnoj vezi. Ljubavne avanture Lane i Marka ne predstavljaju materijal za promišljanje mladalačke ljubavi jer je mahom riječ o bajkovitim ili holivudskim interpretacijama ljubavnih susreta koji su dirljivo naivni, ali u skladu sa žanrom. Lanin odnos s roditeljima je karikaturalan i šablonski, ali daje više materijala za analizu unutrašnjeg svijeta protagonistice. Majka, bivša manekenka i, Laninim riječima, žena-trofej, uvjерava kćerku kako sve uspješne žene uspjeh duguju imućnim muževima i ljubavnicima. Lana, koja osuđuje majčinu „tezu“, usvaja sve ostale savjete koje je dobila od majke: „Lanice moja, budi uvek nasmejana i lepa, bez obzira na to kako se osećaš.“ Otac, uspješan poslovni čovjek koji je neprisutan

u Laninom životu, reagira s osudom na sliku savršenog života kojeg publici podastiru njegova supruga i kćerka slikajući se za popularni magazin: „Kad vas pospu drvljem i kamenjem, nećete se tako keziti. Tamo se narod muči, a vas dve sedite tu i osmesima im poručujete: ako nemate hleba, jedite kolače.“ Lana tvrdi da su je još kao „klinku“ fascinirale jake žene („sve ono što sam mislila da moja mama nije bila“) i da je to razlog zbog kojeg želi biti hrabra: „Zato sam ja htela da budem uvek svoja, da nikad ne izgubim sebe zbog nekog muškarca i da radim ono što volim, a ne ono što se od mene očekuje, kao što sam radila doskora.“ Ovaj emancipacijski trenutak, kojemu bi se dalo prigovoriti štošta i koji se gubi u moru kontradiktornih iskaza, predstavlja zaokret u Laninoj reprezentaciji sebe kao savršene djevojke koja ima sve. Posljedica odluke da bude hrabra žena prekid je veze u kojoj više ne pronalazi zadovoljstvo i nastavak života koji neće biti organiziran hirovima ljubavne veze s nezrelim muškarcem, tj. „dečakom“. Trenutak osnaživanja i neovisnosti na završnim stranicama ne iskupljuje roman koji je od početka do kraja pretrpan banalnostima, površnostima i nesuvremenim interpretacijama životnih načela njegove junakinje.

Primjenjivati kriterije „dobre i vrijedne književnosti“ na proizvod čija se vrijednost mjeri brojem prodanih primjeraka poprilično je uzaludan poduhvat, baš kao što izrugivanje čitateljicama romana Vanilla Sky neće spriječiti djevojke da uživaju u Zoraninom romanu

Za razliku od iskrivljene slike žene i tijela, te idealeta romantične veze, roman mlade YouTube zvijezde Marije Žeželj *Moj slatki život* nudi daleko prihvatljiviji model ponašanja mladoj čitateljskoj publici. Kao i u prethodnom romanu, riječ je o pripovijedanju u prvom licu, te trinaestogodišnja junakinja Nađa izgledom podsjeća na Mariju Žeželj. *Moj slatki život* nije autobiografski roman, nego roman koji pripovijeda priču o povučenoj djevojčici koja se hvata ukoštač sa svim izazovima adolescencije i odrstanja. Ona je prvak države u plivanju, pravi izvrsne kolače, a slobodno vrijeme voli provoditi u društvu obitelji i najbolje prijateljice Anje. Prezlađen je, u skladu s naslovom i interesima protagonistice, ali dotiče se brojnih problema s kojima se susreću školarci i korisnici društvenih mreža, posebno oni mlađih generacija.

Vrijeme romana zahvaća jednu godinu u Nađinom životu u kojoj se djevojčica susreće s nizom prepreka i iz kojih na kraju izlazi kao pobjednica. Fabula romana organizirana je oko Nađine prve ljubavi, dječaka Filipa kojeg upoznaje na moru i s kojim će obnoviti prijateljstvo kad se u Beogradu zateknu u istoj školi. Iako roman otvara i zatvara ljubavna priča, *Moj slatki život* ispunjen je brojnim drugim pričama koje su puno važnije za izgradnju glavnog lika. Roman je, pomalo nespretno, pretrpan različitim temama koje su važne u životu trinaestogodišnjakinje: školska hijerarhija, društvene

mreže, obiteljski i prijateljski odnosi, modni i društveni trendovi, hobiji. S junakinjom romana prolazimo kroz teme poput zlostavljanja u školi, *cyberbullyinga*, popularnosti na školskim hodnicima, laganja roditeljima, pravih i lažnih prijatelja, a sve zablude junakinje romana završe s porukom da je važno vjerovati u sebe i svoje kvalitete, te raditi ono što voliš. Iako je riječ o fikciji, roman se može čitati i kao *self-help* priručnik za tinejdžere koji su se za vrijeme odrastanja sigurno našli od nekoj od situacija koje prolazi Nađa.

Nađi, koja dolazi iz „normalne obitelji“, školski hodnik predstavlja mučiliste jer je neprestano suočena s pogledima i omalovažavanjima popularnih djevojčica koje joj se rugaju zbog odjeće, visine, naočala ili zbog tog što je jednostavno „čudna“. U želji da postane popularna i prihvaćena, Nađa počne lagati roditeljima i družiti se s popularnim društvom sve sa ciljem da postane druga osoba. Kad uvidi sve zablude lažnog prijateljstva i iznevjeri ljude koji je najviše vole (roditelje i prijateljicu Anju), Nađa se pokaje i vraća se svojim istinskim interesima: učenju, plivanju i kolačima. Nakon toga dolazi na ideju da se osveti školskoj suparnici Nini tako što će na društvenim mrežama napraviti njezin lažni profil i objaviti fotografije koje Ninu prikazuju u lošem svjetlu. Nađa joj se ne želi osvetiti zbog sebe, nego s ciljem da pokaže svim „finim“ djevojkama i momcima da ih popularne djevojčice nemaju pravo omalovažavati. Lažni profil povrijeđi Ninu i uniše joj reputaciju najpopularnije cure u školi, a Nađa s osjećajem krivice shvaća da joj je pobeda donijela samo tugu i gađenje prema samoj sebi. Na kraju romana, Nađa i Nina se pomire i odlaze skupa na maturalnu proslavu.

Roman *Moj slatki život* posvećen je najvećim dijelom temi vršnjačkog zlostavljanja u školi i temi posramljivanja na društvenim mrežama. Ljubavna priča potisнутa je u drugi plan i zaključena prvim poljupcem. Scene u romanu nalikuju romantičnim teen komedijama, ali iako će se svakom starijem čitatelju one učiniti naivnim i šablonskim, riječ je o romanu koji omogućuje čitatelju poistovjećivanje s junakinjom romana koja zbog nesigurnosti i neiskustva griješi, ali koja na kraju uči na vlastitim pogreškama. Roman afirmira stvaranje pozitivne slike o sebi i vlastitom tijelu naglašavajući njegovanje iskrenih interesa i bliskih međuljudskih odnosa. Završna poruka romana je i tema maturske večeri: „budite samo svoji“ – što je i više nego pozitivna poruka svim obozavateljima Marije Žeželj.

Pojava romana Zorane Jovanović i Marije Žeželj nije donijela ništa novo u književnost jer je riječ o romanima koji ponavljaju dobro uhodane obrasce popularne književnosti namijenjene tinejdžerima. Nakon tzv. blogerske književnosti i brojnih autobiografskih romana aktera žutog tiska, novost predstavlja samo to što su u književnom polju mjesto pronašle i *lifestyle* blogerice čije moći književna scena do sad nije bila svjesna. Kako je riječ o autoricama koje su imale veliku publiku i prije nego što su postale autorice, jasno je da je za njihov književni i tržišni uspjeh zaslужan ugled koji su prethodno stekle na društvenim mrežama. Izdavači su prepoznali kupce u velikom broju pretplatnika na njihove kanale, a platežna moć tih kupaca (ili njihovih roditelja) određuje što će biti u trendu. Koliko su pojedine poruke u romanima korisne ili štetne, odnosno, koliko profitiraju čitateljice i čitatelji koji umjesto lektire čitaju ove romane, ostaje pitanje na koje nemamo konačni odgovor. Odgovor zasigurno nećemo naći u ignoriranju i posramljivanju autorica i njihovih obozavatelja, ali bi ga možda valjalo potražiti kod mlađe publike i istražiti što je njima prihvatljiv, odnosno, neprihvatljiv model ponašanja, te zbog čega uživaju u ovim romanima.

TOMISLAV MARINKOVIĆ: NEVIDLJIVA MESTA, NB „STEFAN PRVOVENČANI”, KRALJEVO, 2015.

PROLAZ U NEVIDLJIVO

PIŠE: Srđan Gagić

*Samoća se javlja kao preduslov
lirskog iskustva i saodnošenja sa
svetom. Lirski junak je onaj koji oseća
ispraznost svakodnevnih razgovora
s drugim ljudima, u kojima važnost
nečega ostajala bi u senci, koji se u
društvu okreće ka tišini iz svesti da
tišina nosi više života*

Томислав НЕВИДЉИВА
Маринковић МЕСТА

Najnovija zbirka Tomislava Marinkovića, *Nevidljiva mesta*, umnogome izrasta iz poetičkih uporišta uspostavljenih u prethodnim autorovim knjigama, koje su lirskog junaka Marinkovićeve poezije povele na svojevrsna putovanja fizičkim prostorom prirode, a čije iskustvo otvara pesničku svest ka traženim dubljim uvidima. Priroda se u ovoj poeziji, u svakom od svojih pojavnih oblika, javlja kao potencija osećanja i razumevanja života samog: čovek u tom svetu saučestvuje, posmatra ga, ali isto tako u njemu živi i deluje, te nastoji da ga obuhvati. Razumevanjem prirode, njene panharmonije, uočavanjem cikličnosti, (ne)ponovljivosti, obrazaca čovek na koncu spoznaje i bit svog trajanja – u sveljudskom nastojanju da razume smisao prolaznosti. Naslov zbirke nas i pre samog čitanja vodi ka pitanju: koja su to nevidljiva mesta? I koje je prirode „mesto“ ukoliko je njegov osnovni kvalitet nevidljivost? Mesta obično razumemo kao tačke u prostoru, a prostor kao ono u čemu je sve uspostavljeno. Ako je u prostor uronjeno sve, onda i ona nevidljiva mesta mogu da postoje kao deo prostornosti, pa i one vidljive. Tako se i lirski subjekat Marinkovićeve poezije do nevidljivih mesta dolazi krećući se kroz prostor vidljivog, pojavnog i opažajnog, uglavnom tek suptilno i nepretenciozno nagoveštavajući svoja nastojanja da vidi i ono što je *iza*. A ponuđeni odgovori o tome kakva su to mesta uzbirci nisu jedinstveni: najpre, priroda se javlja kao prostor maglovitih, zamućenih pejzaža, a po skrovitim mestima raste raznoliko bilje koje čoveku nije uvek dostupno i vidljivo; u nevidljivim mestima, skrivenim iza pojavnog, kreće se i jedna drugaćija stvarnost, mogućnost apsoluta koji se čita u konkretnosti; tu su i skrivena mesta u srcu, *sa otiscima dešavanja od nekada* („Naša srca“), kao sublimat emocionalnog iskustva koji postaje nekakvo uporišno mesto, intimni prostor koji se oblikuje ispod javnog. Na kraju, mesta nevidljivosti nisu i mesta nepostojanja – ono što je ne-vidljivo nije i ne-stvarno, a sve što se na nivou opažaja i učini nestvarnim, svoje ostvarenje pokušava pronaći u

tekstu. Kao medijum koji omogućava lirskom junaku da na izvestan način barem proviri ka nevidljivim predelima jeste onaj unutrašnji, često samotni proces, iz kojeg proizilazi pesma. Iako je fizički sporadično prisutan, u nevidljivim mestima i lirski subjekt povremeno postaje odsutan, zamagljen, nesaglediv; zapravo postaje unutrašnje oko kojim se nevidljivo pretvara u referencijalno, prostorno u fenomenološko, ali svedeno na doživljaj koji je po senzibilitetu lirski, a u najvišim lirskim zanosima poprima i obrise hrišćanskog misticizma. Nevidljiva mesta ospoljavaju se rečima, postaju slike kojima prostor govori o metaprostoru.

Ako prostorno ova poezija pripada prirodi, vremenske se ravni mogu svesti na dva ključna doživljaja: osećanje sadašnjeg trenutka kao esencije čovekovog postojanja (a sadašnji trenutak je onaj u kojem se lirski subjekt kreće, posmatra, doživjava i oseća) i osećanje prolaznosti kao svrhovite neminovnosti/providencije, koja sprečava lirskog subjekta da trenutak bude doživljen u svojoj punoći. Zbirka je formalno uređena kroz tri celine od kojih prvu i treću konstituišu okvirne, prološko-epiloške pesme, „Pre nego što počneš da pišeš pesmu“ i „Našao si je“, koje predstavljaju dva kraja jednog uokvirenog procesa, podrazumevaju vremensku anteriornost i vremensku posteriornost koje determinišu trajanje jednog spoznajno-stvaralačkog čina, a u širem smislu i jednog životnog ciklusa lirskog subjekta koji je i sam – pesnik, pa je zbirku *Nevidljiva mesta* utoliko i moguće posmatrati, kako je kritika već primetila, kao lirski dnevnik. U ovim pesmama lik pesnika se udvaja, on govori sa sobom, *kao dve jedine zainteresovane strane poetskog ciklusa* u koji nas ove pesme uvode, odnosno iz kojeg nam pokazuju moguće ishodište. Pevanje je imenovano kao početak ili završetak *plakanja* koje je, najpre se čini, plać duše za predmetom žudnje – a ono što se pevanjem, ali i postojanjem koje uslovjava sadržaj pevanja, pronalazi – biće imenovano kao *istina*. Do nje u Marinkovićevoj poeziji dolazi Ja koje je trostruko

definisano: *ja čovek, ja misao, ja prozor duše*; takvo Ja koje postoji u istovremenošći prirode, kulture i onoga što je svedremeno i koje se oseća p(r)ozvano da o tome i peva. Potreba za pevanjem nije potreba za nadilaženjem prolaznosti, već nužda da se ona razume i prihvati kao neizbežno, da se uprkos svesti o njoj – postoji. Utoliko se reči ponekad javljaju kao nedovoljne, *bespomoćan si i ne nalaziš prave reči* („Pokušavaš da se setiš”), a *jezik muca* („Počeci”), dok u konačnici pesnik ipak, bežeći od reči, zaključuje da *na njima počiva svet* („Bežeći od reči”), pa im se po nuždi, ukrug, vraća.

Čini se da je potrebno napustiti svoje iskustvo telesnosti, fizičkog postojanja i potisnuti potrebu za vraćanjem u prošlost, suzbiti mladalačku žudnju za budućnošću i uroniti što dublje u trenutak, kako bi se život mogao intuitivno doživeti i razumeti, a poetsko iskustvo približiti mističkom. Lirski junak mora biti oslobođen prošlog, *sveden na svoju senku/koja ne samo da oponaša kretanje, već i oličava/moje telo ostalo u prošlosti* („Vagon u travi”), onaj koji u nekom trenutku shvata *dan se završio i neće ga ni/ najizoštrenije slike oživeti* („Kraj avgusta”), čime se svest o protoku i mirenje sa mišljom o prošlom i prolaznom, javlja kao jedina mogućnost dubljeg saživljavanja sa životom, a onda, dalje otvara se mogućnost za epifanijske spoznaje u prostorima u kojima *laki talas stvarnosti/gasi se i oživjava* („Ipak postoji život”). Samo u međuprostoru u kojem se stvarnost na trenutak ugasi, a potom iznova oživi, nastaje pesma, koja je i sama jedan mogući lik reoživljavanja postojeće ili uspostavljanja nove stvarnosti.

takva nosi potenciju razumevanja ontoloških razmara. U *piskavom jeziku čaplji* pesnik nalazi *mudrosti sveta* („Opis”), a pesma koja nosi naziv „Opis” najbolje pokazuje Marinkovićev princip oneobičavanja – u pesmama koje se na prvi pogled prezentuju kao deskriptivne, opisi prirode uvek su tu da progovore o nečemu što nije samo predmet čulnog opežanja, čemu se pristupa intuitivno, sa osećanjem da se u opeženom kriju odgovori o nevidljivom, a da je svaka pesma uvek i autopoetički iskaz. Ako konceptualizujemo dimenzije prostora – čovekov je pogled usmeren ka gore: kao okom kamere, on posmatra ptice koje lete ka nebu, ali nema uvid u krajnji cilj tog uspinjanja – visine su uokvirene, ograničene ramom prozora kroz koji se pogled pruža. Već u sledećim stihovima u kadar ulaze žuti, osušeni listovi koji menjaju usmerenje posmataranja; oni padaju na dole, preokreću smer kretanja i razotkrivaju stvarni potencijal čovekovog „pogleda”. Tako ova slika dobija smisao alegorijske sheme ljudskog trajanja u kojem se, kao dve pogonske sile, identificuju žudnja za (duhovnim) visinama i njoj suprotstavljenia neminovnost telesnog (pr)opadanja.

Samoća se javlja kao preuslov lirskog iskustva i saodnošenja sa svetom. Lirski junak je onaj koji oseća ispravnost svakodnevnih razgovora s drugim ljudima, u kojima *važnost nečega ostajala bi u senci* („Gledanje kroz noć”), koji se u društvu okreće ka *tišini* iz svesti da tišina – koja znači i kontemplaciju ali i prepuštanje tihom postojanju – nosi više života. Priroda pruža iluziju napuštanja civilizacije: u polju suncokreta lirski junak oseća da *sve što sam bio/ovde je našlo svoj kratki predah* („Suncokreti”), da tu može postojati neuslovjen vremenošću, a tek istrgnut iz nje – izlazi na trenutke iz sebe, ne postoji kroz ono što je bio, već kroz ono što u elementarnom smislu jeste. Taj kratki predah u polju istovetan je kao onaj trenutak u finalu zbirke, u kojem se, tek deličem vremena, u sveopštem jedinstvu, čini da je zahvaćen trag apsoluta. Lirski junak pred prirodom ne стоји samo kao đak koji o njoj uči; njegov je odnos odnos velike ljubavi i nepatvorene nežnosti prema svakom liku tog sveta kojem se predaje. Priroda je utoliko i važniji junak ove poezije od ljudskih „likova“. Osim figure majke i oca (u izvrsnim pesmama „Ruke koje svetle“ i „Očev pogled“), koji se jedini mogu istragnuti prolaznosti i zaboravu, *Drugi* su kod Marinkovića kolektivno imenovani kao prijatelji, kolege, statisti u ratovima, uvek kao deo mizanscena koji se kvantitativno suprotstavlja onom dubokom i esencijalnom osećanju odvojenosti i usamljenosti. Odatle ne čudi da je jedan od najizrazitijih *Drugih* u ovoj poeziji petrifikovan lik naučnika, kamena bista kraj staze, među statlima platana, koja i dalje misli *o materiji i nemateriji*, dok vekovi prolaze, svedočeći tako o apsurdu opsesivnosti ljudskih pokušaja da se prevlada prolaznost.

Poslednja pesma u centralnom ciklusu zbirke nosi naziv *Nevidljiva mesta* i to je tačka u kojoj čitalac očekuje krajnji odgovor na polazna pitanja – a odgovor je, čini se, u nesagledivosti nevidljivog, u *praznoj košari* koja podrazumeva nastavak potrage, u osećanju života koje znači i neodustajanje, neutoljenu žudnju da se te *dragocenosti srca* traže do samog kraja. Epiloška pesma unekoliko menja taj krajnji smisao zbirke – ona eksklamatorički proručuje „Našao si je“, lirski glas odaje to malo, intimno priznanje samome sebi, završavajući unutarnji dijalog s početka zbirke pronalaženjem istine, onako kako je, u duhu Marinkovićevog poimanja sveta, jedino i moguće: u deliću trenutka, ovlaš zahvaćenim čistim postojanjem.

Lirski subjekat Marinkovićeve poezije do nevidljivih mesta dolazi krećući se kroz prostor vidljivog, pojavnog i opažajnog, uglavnom tek suptilno i nepretenciozno nagoveštavajući svoja nastojanja da vidi i ono što je *iza*

O prirodi čovek saznaće posmatranjem koje nije samo impresionistički i estetski susret, već podrazumeva i složeniju (meta)kogniciju, koja reguliše posmatranje i uslovjava uočavanje njenih zakonitosti i mehanizama. Marinkovićevo leto ima htenja (*koprive u podnožju plotova/jer tako hoće leto*), a oblaci donose odluke (*oblaci su odlučili da sve/ mora da bude drugačije*), pa čitalac već na početku zna da se susreo s prirodom u kojoj ništa nije ornamentalno, koja ima svoje principe, kojima se čovek mora povinovati, i koje, pre svega, mora razumeti, da bi mogao potom razumeti i sebe. Sve, naizgled jednostavne stvari: hlad lipe, rubovi oranica, proplanci, šume, vignograđi – jesu prostor istinskog života. Ustrojstvo prirode nije imanentno samo za njene pojavnje likove, niti je zatvoreno u sebi – ono krije univerzalne odgovore pred kojima je priroda samo jedan od likova trajanja i kao

NARAVNO U GRADU

Uroš Bojanović

Uroš Bojanović, rođen je 1991. u Tesliću (BiH). Objavio je dvije zbirke pjesama: "Ja ne mogu ništa" (2007.) i "Iz druge sobe" (2011.). Također, objavljuvao je i u književnim časopisima: *Polja*, *Tema*, *Zarez*, *Agon*, *Knjigomat*, *Kritična masa*, *Afirmator*, *BKG*, *Ars*, *Libertas i Strange*. Zastupljen u antologiji "Meko tkivo: izbor iz nove poezije regionala".

NICHTS

Ivana je nazvala
I zvučala je prilično dobro

Stajali smo ispred, na vjetru
Duvačka sekcija u G duru, bez pogrešnog tona
Svira:
Sada moraš sve promijeniti

I prolazili su milioni ljudi
Koje niko nikada ne stavlja u rečenicu
I zurili u nas

Na vratima su zalipljeni
Posteri sa kažiprstom
Bučno usmjeravali
Do kraja života

Sve je prilično uzaludno, reče mi
I jasno već iz naslova
Pa možda da pokušaš ponovo

Nešto drugačije
Nešto kao:

Ivana je nazvala i razбудila me sa par sumnjivih rečenica
Koje bi trebalo da zvuče
Kao kraj
I da zauvijek podsjećaju
Na vožnju ambulantnim kolima
Kada simpatična gospođa
Svim prisutnim kolegama užviknu:

Nema od nje ništa

IVANA JE IMALA

Ha, Ivanice, gle
Još juče tri skoka udalj, a sada vlažni jelovnici i ljepljivi stolovi kao
svaka
druga vidra

Trauma si
Razorena ili napuštena
Mala slamka

Mravi su nestali sa šлага

Perika te žulja, dupe krvari
Rane žive svoj novi život, a cirkus se ponavlja

Dok jednom ne uđeš pod dlakavu posteljinu i počneš cuclati
Nalakirane prste

KAKO TRAGOVE VUČEŠ U DANIMA

Postaje li išta jasnije kad napokon odrasteš?

Baba, baci otpadak u korpu, ona ga zaslužuje
I biftek je vrlo slabo spremljen
Napraviš par komada
I bolje motaš dimove u prazne papire

Dlakavije
I smorenje
Vučev kožne torbe putnicima iz buseva
I odmaraću bradu naslonjen na čeličnu polugu

Oči se sklope, a godine pritisnu tačku u leđima
I kažu ti da im pridržiš ranac
Dok one zavežu kesu oko noge
I uđu u prljavi klozet na stanici

TRADICIJA

Dragani i Siniši

Tradicija nam je postalo
Da subotom navečer sjedimo u pušačkoj zoni male kafane,
Preko puta bolnice
I uz pivo i grickalice, krišom posmatramo
Koga to dovoze u hitnu

Zbog mnoštva ljudi na svijetu
Imamo priliku
Da budemo niko i ništa

Subotom
Da imam pištolj
Ubio bih se

Ona djevojka
Očima drži na okupu
Raj što priča
VELIKIM SLOVIMA

Nosi premalu kapuljaču
Na glavi
Smješka se
Ne želi da joj pokisne kosa

Galebovi hrcu, Nađa
Ti potroši sve pare, kako znaš

Mrziš me zato što snimam djevojke
Kako šeću
U kupaćim kostimima, ali
Ja te ipak svaku noć čekam
I svima sam drag
Zato što znaju da te volim

Kao na seansi, prepričavam
Svoje greške
Muku koju nosim zbog
Izborne poraženog djeda
Zbog bake kojoj kao dječak
Lomim cigarete
Mrzim ovaj redukovani život
U kojem sam jadan i bijedan
U kojem ne studiram
Niko se ne hvali sa mnom

Služim im kao
Generator grubih viceva

Evo, ja te molim
Izvuci sačmaricu iz gepeka
Onu istu
Koju kriješ u tuđoj futrolji
Svoje bas gitare
Pretrči lokve po stanu

I, zaboga zabij mi je
U stomak

JESOLO

*Na plaži me niko ne vidi
Dok stavljam pjesak među nožne prste
I čekam da me plaža
Iz osvete
Proguta*

Daleko od svih
Ja sam čovjek

B MOVIE

Kada, recimo, sud osloboди
Silovatelje tvoga djeteta
Šta ostaje sa narednim danima?

Prijenos boksa u tri ujutro
Ili snimke bejzbola
Iz doba Mikija Mentla, koje gledaš
Uz noćne kave i cigarete
I još ne kontaš pravila,
Ali
Stvari su uštimane slobodnije
Pravi se led,
U kavanama postavljaju prskalice
Tvoji prijatelji dolaze na odmor i
Samo da ih ne vidiš,
A
Gola djeca odšarafljuju hidrante
I crnci sviraju na trijemovima
I kamioni ubijaju ljudi
I portorikanke plešu oko vigvama

Ljudožderi žive u metrou
I slikari pišu autobiografije,

Dok šetaš do prve policijske patrole,
Gledaš kako plaćaju prostitutke
I kontaš kako ti je život B movie
I kako su lijepi trotoari

Pravne države

Fino mi stoje, kažem im
Ofarbaš sam ih juče

Otvorio sam poruke u telefonu
I misleći kako bi preslatka fora bila
Da im pokažem tvoje naređenje
Vidio da tamo zapravo piše

*Da me voliš pustio bi me da
Umrem*

IZLAZAK

To veče su u gradu
Postavili prigušena svjetla
Bio je dan žalosti
Puštali su da pretiho ide
Kakav gruzijski libreto

Ja sam u novoj jakni
Svratio da se nađem sa
Ekipom iz paviljona
Montirao se za šankom
Zapalio i gledao

Borke mi je
Ponudio ulaznicu za predstojeće
Novogodišnje slavlje
Posudio mi cigaretu
I otvorio redovni napitak slabica

Provjerio sam stanje stvari
U toaletu
Puštao dim kroz preširok
Nos
Upratio Jasnu i Bilju
I čekao da se spojimo
U ničijem prostoru

U međuvremenu su došli moji
Ali ja sam se odvojio i
Otišao do drugarica
Sa naslovnice Starta
Posipao se pepelom
I izlajao se
Kako sam se čuo sa tobom
I kako si u poruci naredila

Da me voliš pustio bi brkove

NARAVNO U GRADU

Na Kalemegdanu
Od enigme do nagradne skandinavke
Pljuje me
I diše uz vrat, hiljadu uzdaha
Marine Perazić

Rastvoreni grad
Izlazim iz busa
Pet ujutro
I spavam na stolnjaku
Divni konobar mi razmjenjuje
Sto eura
Za jedan biter

Grmljavina ili tramvaji, trole
Ubijaju u glavu,
Dok se razbuđujem
Pojma ja nemam
Kako doći do nje
U šta utrošiti vrijeme do zadnjeg predavanja

Kiša počinje
I moja prugasta majica tamni
Lišavam se bremena,
Kupujem povratnu kartu
Shvatam da je sve o nama preglupo
Ergo i ova ideja,
Koju mi je na kafi njena sestra predložila
Kao iskulpljenje
Za moju laž
Kako sam pokušao
Samoubistvo

BEZIMENI

Neven Vulić

Ipak, promatrao sam s ushitom te životinje, kako instinkti pulsiraju u njima, kako se mišići naprežu, a zjenice se prije skoka šire, misleći kako su divne, gipke, veličanstvene. Nisam u njima prepoznavao usamljene i izgubljene živote, nisam vidišto kada su im tijela svakom godinom sve bolnija, do konačnog poraza, dok posredstvom neke nesreće ne umru.

Divio sam se njihovim kratkotrajnim trzajima na pragu rasapa i nestajanja, kako u grču visoko skaču ne bi li što više osvijetlili tamu oko sebe, i do samoga kraja ne prestaju bjesnjjeti, jer u pokretu je život, u kretanju je spas.

XII.

Od toliko nerada i sjedenja pekao ga je svaki mišić, pogotovo oni oko bokova koje je uništio stalnim ležanjem. I u guzici ga je sve smetalio. Toliko je sjedio na njoj da se pretvorila u amorfnu kašu koja je sad oživljavala u bolnim trzajima. Agonizirajuća mišićna nit protezala se stražnjom stranom noge gotovo do leđa i činilo se da se topi, da želi izići, činilo se kako će funkcija tog biomaterijala prouzrokovati akutnu patnju i ništa više od toga.

Pomalo je šepesao, a svaka promjena u terenu manifestirala se kao strujni šok kroz njegovo meso. Kad je trebalo jače ispružiti nogu, kao da ga je netko iznutra spržio u tom dijelu desnog guza, kad je trebalo ići uz brije, bol je postajala sadistička, kao iz nekog horora u kojem ti nije jasno zašto je ubojica baš toliko zao da ti to radi. Što su mu radili kao malom da je ispaо ovako bezumno okrutan, koja ga je trauma toliko lobotomizirala da ne shvaća kolika je bol koju ti nanosi?

A cijela priroda kao da se urotila protiv njega. Lišće na nizbrdici napadalo je po sluzavim korijenima, svaki je korak predstavljaо hazard, drhtavu mogućnost klizanja i pada, a zatim i mučnog ustajanja nakon iznenadnog i neželenog tobogana po nasumično postavljenim zašiljenim stijenama.

Birao je svaki korak, napeto je promatrao tlo na koje staje, procjenjivao klizavost ponekad nimalo vidljive zemlje pod lišćem, a kosina se spuštala sve dalje, kao da je rasla, kao da je postajala sve nagnutija, opasnija, sve je više prijetila.

– Jebeš prirodu i ponovno povezivanje s njom – užviknuо je – jebeš lišće i stabla, daj mi ravan beton i ja sam sretan. Eventualno pokošenu tratinu za golf, ne treba pretjerivati. – a oni su se smijali.

Agonija se nastavljala kao noćna mora, gorjeli su mišići u nogama i guzici, a put nije isčezavaо ni završavaо, nastavljao se nekud u bezbožnu daljinu, a oni su ga pokorno slijedili, jebeni idioti, budale, ishlapljeni mozgovи, u sebi je negodovao, i mrzio se jer nema izbora.

Kao da je napredovao u zaštitnom balonu izvan kojeg je gusta magla kroz koju je nemoguće proniknuti. Prestao je primjećivati stabla i krošnje, zelenilo i grmlje, pa čak su i ljudi s kojima je šetao na duge intervale jednostavno nestajali. Usredotočen na tihu glazbu svoje boli zurio je samo u pod. Buljio je dolje, probavljao neugodnu svog nespremnog tijela i patio bez riječi.

Ipak, u pauzama između mučenja teško je ne zamijetiti ljepotu krajolika. Bijele vapnenačke stijene izvirivale su među drvećem i lišćem strme kosine koja se nadvila nad njima, prirodni tunel u kamenom masivu kroz koji su morali proći kako bi nastavili slijediti stazu kao da je vodio u drugi, ljepši svijet, a pogled koji je pucao s one strane planine, dijelom zastrti niskim oblacima i maglom, ispostavio se veličanstvenim.

Na strmoj i uskoj stazi uklesanoj u bok stijene pogledavaо je prema dolje u stabla kraj potoka. Tamo je zapiknut stajao smjerokaz za dvije staze koje su nestajale u zelenoj daljini. Držao se rukom za mladu tisu na pregibu gdje se trebalo nadviti nad bezdan i zakoračiti na drugu stranu. Koračati tim predjelom krasno je, ali i opasno.

Hipnotiziran vrtoglavom provaljom i u strahu od nje naginjaо se u suprotnu stranu i pokušavaо se držati što dalje od ruba. U stijenu usječene stepenice odvele su ih visoko gore ispod šumskog svoda, u borovu šumu gdje su isprepletenе i gole suhe grane gotovo sprječavale silazak s puta.

Suha i gruba kamena površina tekla mu je pod dlanom dok je obilazio oko kružne građevine i dodirivao je rukom, kao dijete koje ispituje svijet, spontano i zainteresirano. Odrasli ne vole dirati stvari kako ih ne bi zaprljale, odijela su

preskupa da bi se na takav način uništila, satovi i mobiteli osjetljivi su i lako se oštete. Odrasli su uglavnom duboko nezainteresirani za trivijalnosti poput istraživanja svijeta u kojem živimo. Vrijeme je na tren izgledalo kao da će iznevjeriti meteorologe, no ipak se pojavilo Sunce nakon maglovitog i prijetvornog jutra, granulo je i rastjeralo vlagu.

Kad su se vratili u grad i pristigli u nečiji stan, velika i razgibana lezbijka skinula je tenisice i ostavila ih ispod stolice, trudila se svima ukazati kako pušta divnu glazbu, prpošnu i veselu, čak je upitala:

— Jelda da je ovo najbolje do sad?

Naporna i samodopadna izvijala se po podu i pojačavala glazbu do te mjere da se više nije moglo razgovarati.

Dva momka posvađala su se u kuhinji. Jedan je ukazivao na bitne stvari, drugi je slušao. Dok su svi promatrali homoseksualnu raspravu njemu je plavuša ispričala kako se jedan od njih stalno jebe s drugima, drugi kod kuće pati, i kako su sve muške gay veze uglavnom tako podijeljene, leptirić koji obilazi cvijetove i kućanica. Kao da su se borili da se mogu jebati, dodala je premda je ništa nije pitao, a ne biti prihvaćeni u društvu.

Gejevi su se vratili iz kuhinje, plavuša je sjela kraj njega, zajedno su pogledali video časne koja krade u dućanu. Nije preostalo ništa sveto i sve je pod povećalom dokone javnosti koja nema pametnijeg posla od zavirivanja u tanjur svetih, poznatih i slavnih. To im je nutkala gadna profesija koja se nekoć zvala novinarstvom.

Sreo je dvoje osoba svojih godina, nekidan dok je pušio u parku kraj iznajmljenog stana, šetali su pse i porazgovarali s njim. Izrazili su iskreno žaljenje što ne zna nikoga, što se tek doselio, pa neće valjda zauvijek ostati sâm, dodali su i pozvali ga u šetnju. Čim su ga pokupili, i kad je shvatio da će ih ukupno biti šest ili sedam, odmah je požalio što nije ostao doma, ali završio je na planini.

Promatrao je dosadnu lezbijku, veliku i rastezljivu, kojoj više nisu dopuštali da pušta muziku. Nije se činila toliko militantnom, ali svakako se činila osviještenom u vezi svojih zatiranih prava, zato je valjda i željela puštati pjesme, da sve to nadoknadi, da se i ona malo nametne.

Nosila je naglašeno mušku odjeću i kratku kosu, odudarala je od uvriježena stereotipa koji se potvrđuo uglavnom u pornografiji, premda njezina alternativna seksualnost nije previše naglašena. Jer koliko god lezbijske scene golicale mušku maštu, njihovi medijski prikazi nemaju nikakve veze sa stvarnošću. Korzete, čipkaste grudnjake, haltere i roza pidžamice prave lezbijke ne bi valjda nikad navukle na sebe.

Sve je to marketinška utora, gruntao je promatrajući njezino ponašanje neprilagođeno dobi. Skupila je valjda četrdesetak godina, ali durila se skutrena iza stolice, raširenih nogu, gotovo u špagi. A i priroda, prisjetio se, ma koliko bila udaljenom od civilizacije, i ona je puna raznolikih, izvitoperenih i nepotrebnih reklama. Zaljubljenici u hodanje napunili su šetnice i udaljene staze svakojakim smećem, ambalažom, kartonima, kutijama cigareta, bez obzira na to što je do nekih lokacija trebalo dosta hodati, koji sat.

Njegovi trenutni poznanici, i oni su pokušavali ostaviti trag u prirodi. Na kraju šetnje dugo su stajali, pa je jedan lik iz ničega stvorio velebno ready-made otajstvo u čast zaklanim bogovima obećane zemlje: prvo je pobacao komade grana i kamenje na hrpu, na toj bazi stvorio je kratkotrajnu skulpturu. Ispreplitanjem niza tankih grana sagradio je gotovo impresivnu kulu nad tom hrpom kamenja, trgao je suho lišće i bacao ga u vigvam, razmrvio ga je među dlano-vima i time napunio svoju građevinu. Proces je trajao, vjetar je sve potihno raznosio, pogotovo lišće, ali ništa nije hvatalo organj upaljača. Vlaga je sve upropastila. Finalna instalacija jednostavno nije htjela planuti. Na tren su svi ustreptali očekujući lomaču koja nije htjela zaživjeti, no iz tog razočaranja prenuli su se u potpunosti kad je napirlitani momak ničim izazvan naglo uletio i gnijezdastu skulpturu razbacao nogama.

Promatrao je ljude oko sebe, u stanu u koji su ga doveli nakon šetnje. Jedna djevojka naraska je velika i visoka kao da je pojela čarobni grah. Nije prdnula, plin nije izašao, samo se odjednom izdužila, kao da je prdac ostao u njoj i čarobno je rastegnuo. Momak koji je s njom razgovarao ne samo da je uspravan, nego je i malo nagnut leđima prema iza, kao antički kip lovca. Njegove kosti predstavljale su samo sitne komadiće kalcija među nakupinama mišića, hrpama snažnog mesa.

Želio ih je prisluškivati, ali nije se mogao prisiliti da im priđe. Nije se osjećao razgovorljivo. Oduvijek ga je mučio onaj trenutak kad bi izdeklamirao svoje polupovezane misli, svom sugovorniku okrenuo leđa i ostavio ga samog s njegovim reakcijama, s njegovim prefabriciranim mišljenjem o njemu. Zastrašujuće je ostaviti slučajnog sugovornika da u njemu fermentira ta mješavina krnjih prosudbi, krivih informacija i loših namjera, to nikako ne sluti na dobro, pomislio je i ostao posjednut.

Iz pozadine su izbijale poluljubavne pjesme. Planine će se survati u more, Sunce više nikada neće sjati, Mjesec će potamnjeti. Tridesetogodišnje žene koje i dalje misle da su djevojčice bose plešu ispred zvučnika, kao oko vatre. Dok

njihova tijela postojano stare, zavodljivo i zaneseno mrdaju, i u tome potiho uživaju. Skrivaju se u stanu jer tajnovitost je jedna od vrlina, shvatile su. Biraju, jer mogu i jer tako treba, naučile su. On je imaginarni i zakašnjelu vatru pred kojom su plesale tek ponekad ugledao, ali također je postojano stario. Još koja godina, i tko zna, možda i ja počnem plesati pred nevidljivim pojavama, pomislio je.

Drugi su gledali intervju s novim bendum. Čak su i takvi niži oblici života osjećali maglovitu potrebu za samootvarenjem. Toliko jaku u odnosu na druge maglovite potrebe da se činila najbitnijom. Pjevač poslije to i artikulira:

– Mislili ste da sam smeće, da neću nikada uspjeti, da sam liga, *freak*, ali evo me na krovu svijeta, uspio sam!

Na tren njegova isповijed zazući kao nešto najdirljivije što je ikada čuo, kao nešto najiskrenije što se moglo izreći u tom trenutku, upravo zbog jednostavnosti koja mu se odražava u očima i nalikuje psećoj ljubavi, vječnoj životinjskoj naklonosti, nečem iskrenijem od velike većine odnosa koji su mogući s ljudima, osobama koje misle da su iznad svega jer znaju da su shvatili dio površinske kompleksnosti svijeta.

Oni pak vjeruju da rade najbolju glazbu na svijetu i da surađuju s najboljim glazbenicima, oduševljeni su novim stvarima s kojima se susreću i time kako su svi ljubazni prema njima zbog njihove nenadane i nenajljene popularnosti.

Sjeo je iza nekih drugih ljudi i prisluskivao. Jedan od onih koji su slijepo vjerovali u znanost i slične stvari govorio je o tome kako će ljudska bića uskoro živjeti stotinama godina i kako će sve biti bolje kad se odbaci ideja transcedentalnoga, ideja Boga. Naravno, nije vjerovao da postoje stvari veće od njega, premda su postojale. Once je veće, Mjesec je i dalje nešto veće, ali nisu mu ništa značile. Ista bijeda koja oplahuje slijepa uvjerenja ortodoksnih i militantnih vjernika kuljala je i iz njega.

Nije mu se svidjela kombinacija njegovih prezvakanih i neoriginalnih pričica. Iz njih je bazišlo koliko dugo su u opticaju, koliko dugo su nanašane s ruke na ruku, s čovjeka na čovjeka. Na kraju se na njima uhvatila klica bolesti svakog od njih, kao i na svakoj ideji, uostalom. Čak i religije ponekad pružaju više smisla jer vjeru u ljudsko biće treba satrti, jer su sami temelji vjere, krivnja i sram, blagotovorni ukoliko te unište iznutra i tako sputaju, imobiliziraju, umrtve, učine nesposobnim za uništavanje drugih.

Odmah je izašao na balkon i ugledao zapadajuću kuglu boje breskve, shvatio je kako su se nad njih već nadvili oblaci i kretali u pohod preko obzora. Pokušao je izvana pogledati što puštaju na ekranu, ali smetao mu je jedan od momaka, najnizi. To mu je čak postalo smiješno, da kepec najviše smeta pogledu, učinilo mu se to urnebesnim, ovi oko njega su kao jablani, ali njemu je baš kratki blokirao pristup telki.

A kad je netko unutra nešto spomenuo, književni predložak za film, krenuli su govoriti o književnosti. Jedan je rekao kako su asocijacije problematičan mehanizam proizvodnje novih sadržaja, jer svoju snagu zapravo crpe iz prošlosti, iz onog doživljenog, samim time ograničavajući inovaciju i novinu sadašnjeg trenutka na minimum. Mikroskopski su to pomaci, dodao je, a veći skokovi u poimanju svijeta prilično su rijetki, možda čak i nemogući, jer i dalje se sve mjeri u odnosu na ono staro.

Djevojka kraj njega uzjogunila se, htjela je upaliti televizor jer joj je postalo dosadno, no nije mogla nigdje iskopati daljinski, pa su svi morali tražiti. Naravno, ispalio je da je ona sjela na njega, zato ga nije mogla pronaći.

Vidjelo se u titravim očima momka kojeg je prekinula potragom za daljinskim kako mu u unutrašnjosti bjesni snažno i svježeprobuđeno nezadovoljstvo, baš kao što je vani tek nedavno bjesnio neukrotivi vjetar i razbijao grane jedne o druge i šibao kišu koja se lijepila i ginula na netom ulaštenim prozorskim staklima.

Vani je uskoro sve utihnuo, i vjetar i oluja, sve osim sporopadajućih sitnih kapi koje su nalikovale na raspršenu sukrvicu pod nježnim nebom u zalasku, a onda je uskoro pala noć.

Unutra je pametni momak usput pljuckajući razglabao o tome kako se intelektualistička proza na koju struka s akademije svršava zapravo svodi na neugodnu mješavinu tematizacija piščeve/umjetnikove/pjesnikove muke pred tolikim književnim korpusom/kompleksnim svijetom/zloslutnjim vremenom u kojim on nariče o izgubljenoj sudbini toliko osvještenog protagonista da čak ne spominje ideologije poimence, nego se on sâm postavlja protiv svih njih, ujedinjenih u jedan veliki buket promašene ideje sapet pohlepom i glušću, i naravno, u tekstu mora postojati i neki prijatelj koji je naglo preminuo, nesiguran u svoja postignuća, ali sasvim je zgodno ostavio neke zapise koje će intertekstualno iskoristiti da produbi priču, i pritom se moraju spomenuti nekakve žrtve, bilokakve žrtve s prostora na kojima je rođen, ili s prostora na kojima bi želio biti rođen. Treba se razbacivati mrtvima, predivnim raspadnutim tijelima na kojima više nema ni mesa, samo albino sjećanje, bijelo kao djetinjstvo, nedodirljivo, neokaljano, ali opet svježe, jer žrtve su uvijek u dijalogu, vječnom dijalogu koji poziva i alfu i omegu, i prvog i zadnjeg da se zavrte u hipnotizirajuće kolo usred kojeg čitatelj trepće i hvata tračke vječnosti koja se ponavlja unedogled i onkraj teksta.

U trenutku kad je pametni ustima pljucnuo posljednji slog, i kad je zvučni impuls prošao prostorijom kao tsunami, zatitroa već uznemirene čestice plina i raznjo informaciju onima koji su pratili jednostranu diskusiju, bezimeni gost sjedio se kako su određeni psihijatri robovima uhvaćenima nakon pokušaja bijega dijagnosticirali stanje koja se nazivalo drapetomanija. Tad su smatrali da robovi ispoljavaju posve iracionalnu želju za slobodom i bijegom, pa su tako imenovali novu mentalnu bolest. Shvatio je da se i on time negdje zarazio, drapetomanijom, sanjao je iracionalnu slobodu i bijeg, možda je virus te tegobe pokupio u šumi, jer i tad je poželio pobjeći, misli u njegovoj glavi su vapaji u pustinji, ali shvatio je koliko su porozne granice internog i eksternog kad je misaonu bujicu prekinuo stari orator, reinvenacija za zaboravne, to je nekako to, nastavio je, a ti repetitivni krugovi vremenom se smanjuju u promjeru, i polako se nazire kako su ti krugovi zapravo spirale koje vode u jednu točku, a u toj točci sve nestaje, svijet prestaje, titralo mu je iz ždrijele, i kao što odlazi voda u školjci odvedena vrtlogom tako je tuđa energija nestajala usisana u njegovim ustima.

Slušao je i odlučio krenuti kući. Promotrio je pandemonij oko sebe i zaključio kako puls razgovora više nije bilo moguće napipati. Ovaj se činio ušlagiran od samoljublja, kao velika laboratorijska zdjelica bujajućih infekcija i iscijedaka i osipa i izlučevina.

S godinama čovjek ionako shvati da se jednostavno ne isplati truditi probiti s druge strane membrane, ona je ionako neprobojna, nesavladiva, razmišljao je i navlačio tenisice na noge, čak i s tako rijetkim ljudima kao što su *pravi prijatelji*, dakle čak i ako se ne radi o botoksiranim nakazama koje se čudovišno smješkaju s naslovnicu tračerskih časopisa, ili čak ako se ne radi i o običnoj ljudskoj gamadi *vulgaris* koja priča sama sa sobom dok izlazi iz autobusa na zadnjoj stanici prije okretišta i ide kupovati trulo meso na terminalnom sniženju.

I tako se ono najljepše u životu, prijateljstvo, pretvoru i kupusu proturječnih osjećaja koje je ponekad najjednostavije ostaviti postrani, vrtio si je pod skalpom hodajući niz stepenice nepoznate zgrade, i treba sve to ostaviti postrani skupa s osobama koje ih prouzrokuju. To je dugoročna osuda na relativnu samoču, ali i život bez problema i emocionalnih turbulencija, učinilo mu se.

Zaključio je kako je taj dan, sve u svemu, zaokruženo i neugodno iskustvo. Taj je dan bio poput shvaćanja da zapravo želiš djecu, premda stalno govorиш kako ih ne voliš, ali zapravo za njima žudiš. Odjednom se osjećao kao slobodni radikal, a slobodni radikali unutar sustava svojim kaotičnim i zlosutnim kretanjem uzrokuju rak, šire svoju zločudnu bolest i nepoželjni su. A i sve te priče djelovale su kao antikoagulant nedavnih i ne toliko pozitivnih sjećanja. Zato se udaljio bez riječi.

Noć je navukla hladnoću, a koje je točno svjetlo stajalo na semaforu nije ni zamijetio. Zainteresirano ga je odmjerila djevojka razigrane kovrčave kose. Osjetila se strast u njezinim očima, ali samo su se mimošli. Pritom nije osjetio ništa. Bez obzira na takve proplamsaje uzaludne želje njegov libido kao da je mrtav, kao da je pokopan.

Otvorio je ulazna vrata kuće i odmah ih zatvorio, zaokrenuo kraj gazdinskih vrata uza svoje stepenice. U stanu ga je dočekala mala životinja. Mačka se lizala po šapicama, pa onda i njega po ruci kojom je gladio, po glavi i zatim preko cijelog tijela. Ružičasti jezik izvirivao joj je kroz bijele očnjake i male, male zubiće između njih.

Malo bi lizala sebe, a malo ruku koja ga je mazila, zatim bi se izvalila u žlijeb koji su stvorila bedra njegova majitelja. I jedino što je mogla bilo je lizati ga i trljati se o njega, mačke ne mogu ljubiti, smetaju im zubi, suvišni zubi koji su udomaćenim mačkama potrebni kao i noju krila. To je evolucijski faktor koji je uza svu tu mačju hranu postao izlišan, kao i ti brkovi, i pandže, ali da, ponekad dobro dođu, no teško je zamisliti konkubinu koja ima očnjake i kandže, njihova je svrha da se podaju cijele, meke i bezopasne. Vežemo se uz prolazne egzistencije životinja i ljudi, bića koja su na starim fotografijama tako mlada i lijepa, a začas su ofucani, bolesni ili mrtvi.

Mačka nije obratila pozornost na njega, njegove bolove i težak korak kad je krenuo u sobu. Njima nije bitno koje si boje kože, koliko si visok ili nizak, jesli li pogrljen, lijep, ružan ili dlakav. One te vole ako si dobar prema njima. Ne diskriminiraju. I kad si za života mrtav, ili kad fingiraš smrt, i kad te svi otpuste, one ostaju. Zato ih toliko i cijene. No smrt za života ima i svojih dobrih strana, pomislio je, barem te svi ostave na miru.

Neven Vulić (1983.) završio je studij francuskog jezika i opće lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Redovito piše kritike za *Globus*. Sudjelovao na radu „Leksikona Antuna Gustava Matosa“ (2016) LZMK-a (interpretacije putopisa). Uvršten je u antologiju „Bez vrata, bez kucanja“, izbor proznih tekstova najmlađih hrvatskih književnih autora. Radi kao urednik u Nakladi OceanMore.

PANOPIKUM

Goran Borković

IZLOŽBA MILOŠA POPOVIĆA U PROSVJETI

Prvog dana decembra u centralnoj izložbenoj dvorani SKD „Prosvjeta“ u Zagrebu, pred brojnom publikom, prijateljima i kolegama umjetnicima, otvorena je izložba nedavno preminulog akademskog slikara Miloša Popovića.

„Dugogodišnjem voditelju likovne sekcije zagrebačkog pododbora i *spiritus movensu* likovnih događanja brojnih kolonija pododbora i centrale Društva, željeli smo se zahvaliti na gotovo dvadesetogodišnjem istraživanju s nama na jedini mogući način, prigodom izložbom. Zahvaljujući kolezionaru Stjepanu Pohižeku, u prilici smo predstaviti jedan reprezentativni dio Popovićeva slikarskog opusa. S gotovo četrdeset djela, uglavnom tempera na platnu, obuhvatili smo period posljednjih petnaestak godina, sve dok ga kobna bolest ove godine nije spriječila u stvaranju, oduzimajući postepeno našem slikaru osjet vida“, kazala je Ljiljana Vukašinović, povjesničarka umjetnosti i autorica izložbe.

Izloženi su pejzaži i gradske vedute Zagreba. „Pred vama je jedan zaokruženi umjetnički opus slikara koji se ostvario u različitim slikarskim tehnikama i likovnim temama. Slikara strastvenog doživljaja života“, istaknula je Vukašinović, a Velimir Sekulić, dugogodišnji voditelj Biblioteke SKD „Prosvjeta“ i od samog početka član likovne sekcije, naglasio je da je Miloš bio vjernik umjetnosti koji se nije študio da prenese drugima sve što zna i može. „Ostaje mu naša vječna zahvala za sve što nam je dao. A, davao se do krajnjih granica i dao nam je veoma, veoma mnogo“, zaključio je.

kad svi odu, ostaće njih troje starijih ljudi u toj planini, da čuvaju planinu“. U ansamblu predstave su Ljubomir Bandović, Anica Dobra, Nina Janković, Dragana Petrović Pele, Uroš Jakovljević i Ivan Mihailović.

Ovom predstavom Zvezdara teatar prikљučuje se obilježavanju 175 godina od osnivanja Društva srpske slovesnosti, iz kojeg je nastala Srpska akademija nauka i umetnosti.

NOVA PREDSTAVA DUŠANA KOVACHEVIĆA O DEMOGRAFSKOM NESTAJANJU SRBA

Predstava „Hipnoza jedne ljubavi“, prema tekstu i u režiji Dušana Kovačevića, premijerno će se izvesti 17. decembra u Zvezdara teatru u Beogradu. Poznati autor novim komadom želi dati znak za uzbunu zbog poražavajuće demografske činjenice da će, kako je rekao, Srbi u Srbiji za sto godina biti nacionalna manjina.

„Ovo nije socijalna drama, demografski problem je dat indirektno i sa elementima humora, što je moj rukopis oduvek, a priča je podignuta na jedan nivo metafore. Pozorište ne može ništa da reši, ali želja nam je da ukažemo na problem“, izjavio je Kovačević, navodeći da „svake godine u Srbiji nestane jedan manji grad od 40-50.000 stanovnika, toliko nas je manje jer odlazimo – napuštamo zemlju, selimo se u neke druge krajeve ili put neba“.

„Hipnoza jedne ljubavi“ priča je o porodici šumara i njegove supruge na vrhu planine. Sin im je u Kanadi, kćerka se sprema za Ameriku. Prvom komšiji, doktoru sa sinom, kćerka je već u Engleskoj, dok mu je žena prerano otišla. „I

JDP U ZAGREBU, GAVELLA U BEOGRADU

Nakon što će 11. decembra gostovati u Ljubljani, Jugoslovensko dramsko pozorište sa predstavom „Hamlet“ Williama Shakespearea u režiji Aleksandra Popovskog, čuvenu dramu sa Nebojom Glogovcem u naslovnoj ulozi do kraja će sezone izvesti i u Zagrebu, Beču, Miljanu... Predstava „Hamlet“, u kojoj igraju i Jasna Đuričić, Jovana Stojiljković, Bojan Dimitrijević, Nikola Rakočević, Vlasta Velislavljević, Goran Šušljik, Miloš Samolov i Boris Milivojević, bit će izvedena na sceni SNG Ljubljana, na kojoj je JDP gostovalo više puta. Adaptaciju Šekspirove drame uradio je Goran Stefanovski, a kompozitor je makedonski muzičar i autor Kiril Džajkovski.

Ansambl zagrebačkog kazališta Gavella 8. decembra gostovao je u beogradskom Ateljeu 212 s predstavom „Kao na nebu“ u režiji Renea Medvešeka, koji je sa dramaturgom Dubravkom Mihanovićem adaptirao scenario istoimenog švedskog filma Kaya Pollaka. Drama sa elementima komedije iz 2004. godine bila je nominirana za Oscara za najbolji strani film, a bavi se slavnim dirigentom koji se vraća u rodno selo i osniva hor, što dovodi do burnih promjena

u životima mještana. U zagrebačkoj verziji, premijerno izvedenoj u martu ove godine, glavnu ulogu dirigenta Danijela Dareusa igra hrvatski glumac Ozren Grabarić. Članovi ansambla su Martina Čvek, Darko Milas, Slavica Knežević, Sven Šestak, Siniša Ružić, Dijana Vidušin, Hrvoje Klobučar, Ana Kvrgić, Igor Kovac, Nenad Cvetko i Antonija Stanišić Šperanda.

TRIJUMF ZKM-a U UŽICU

Zagrebačko kazalište mladih (ZeKaEm) trijumfiralo je na 21. Jugoslovenskom pozorišnom festivalu "Bez prevoda" u Užicu predstavom "Hinkemann" Ernsta Tollera, u režiji beogradskog redatelja Igora Vuka Torbice, koju su najboljom proglašili i stručni žiri i publika.

Predstava "Hinkemann", kojoj je publika dala visoku ocjenu 4.86, dobila je od žirija tri nagrade Ardalion – za najbolju predstavu na 21. festivalu, najbolju režiju Vuka Torbice i za najbolju mušku ulogu Ozrena Grabarića.

Petočlani stručni žiri 21. festivala "Bez prevoda", kojim je predsjedavao redatelj Dejan Mijač, dodijelio je tri nagrade i predstavi "Bela kafa" Narodnog pozorišta u Beogradu – Nada Šargin dobila je nagradu za najbolju žensku ulogu u toj predstavi, kao i u predstavi "Marija Stuart", Olga Odanović nagrađena je za najbolju epizodnu ulogu, a Marina Vukasović Medenica za najbolju kostimografiju.

Bez nagrada ostale su predstave "Pijani" Ateljea 212 iz Beograda, kao i "Na Drini ćuprija" Srpskog narodnog pozorišta o kojoj je publika, kako su napomenuli organizatori, razgovarala sve vrijeme festivala i o kojoj će još dugo razmišljati, jer otvara pitanja neprekinitog zla koje se ponavlja na ovim prostorima, a koje je pogubno za njegove narode.

KNJIGA O IMPRESIVNOJ KARIJERI GORAN MARKOVIĆA

Knjiga "Nacionalna klasa –igrani filmovi Gorana Markovića", koju je priredila Maja Medić, a objavio Filmski centar Srbije, predstavlja na više od 300 stranica, uz mnoštvo fotografija, impresivnu karijeru jednog od najznačajnijih srpskih filmskih redatelja i scenarista. Luksuzno izdanje predstavili su 8. decembra u Jugoslovenskoj kinoteci Goran Marković, direktor izdavačke kuće "Clio" Zoran Hamović, glumac Sergej Trifunović i Maja Medić.

Povodom izlaska monografije, Marković je rekao da je u prvi mah bio uplašen, jer "nekako nameće ideju da je to kraj", što ne može prihvati. "Naravno, kada sam video sadržaj obradovao sam se. Toliko je puno truda i dobrog ukusa uloženo u nju", rekao je Marković, koji je i sam autor jednog od tekstova u monografiji, odnosno odlomka iz njegove knjige "Češka škola ne postoji" u kojem se osvrće na svoje početke.

"On je osoba od poverenja i davanja šanse ljudima. Ta podrška me je motivisala. U radu na knjizi najveći deo posla bio je pronalaženje arhivskih materijala i fotografija iz njegove 40 godina druge karijere. Kada sam sve prikupila i počela da slažem ovu slagalicu, to je bilo čisto uživanje", rekla je Maja Medić, koja je nedavno priredila i knjigu povodom 40 godina serije "Grlo u jagode" (sa Stefanom Arsenijevićem). "Ja sam njegov student, saradnik, fan – sve to, ali pre svega fan. Kada sam kao srednjoškolac gledao filmove Gorana Markovića i Srđana Karanovića definitivno se kod mene iskrstalisalo da ću se baviti glumom", istakao je Trifunović.

U NOVOM SADU RAZBIJENA IZLOŽBA O VUKOVARU

Izlozi ulične galerije Šok zadruge u centru Novog Sada – Šok koridora, u kojima je bila postavljena izložba fotografija Srđana Veljovića "Vukovar – ubijanje jednog grada 1991-2016", razbijeni su u vandalskoj akciji nepoznatih počinilaca. Veljovićeva izložba postavljena je 18. novembra u galeriji Šok koridor 22 u pasažu Milana Mladenovića u Zmaj Jovinoj ulici, čije su izloge vandali razbili u noći između 5. i 6. decembra i pocijepali fotografije.

Na izlozima su dva dana prije osvanuli flomasterima ispisani natpisi "A ubijanje Srba?", "Stoko", "Je*o vas Vukovar"… Veljović je izjavio za portal 021 da je namjera izložbe bila da se fotografijama podsjeti na uništanje Vukovara, a vandalska reakcija ga nije iznenadila. "Prvi utisak je da su vandali lenji, jer im je dugo trebalo da primete izložbu i reaguju. Međutim, to smo i imali na umu, jer tema proizvodi takvu vrstu reakcije. Dok sam birao fotografije gledao sam da budu neupitne i očišćene od svih politika o tome ko je prvi počeo, i ko smo 'mi', a ko 'oni'. Poruka iza ovakvog čina je da i dalje postoji jedan mlad i besan svet. Zbog toga mi je žao, jer njima je verovatno teško u životu. Tako da ako im je uništanje učinilo estetski ugodaj, onda je i to neka korist od izložbe", naveo je Veljović.

Navodeći da je ideja postavke bila da se ukaže na to da je postojao jedan grad i da je on uništen, Veljović je dodao da je želio da se poslije četvrt vijeka okrenu karte. "To je čitava generacija odraslih ljudi. Trebalо bi da razmislimo o odnosima među nama, šta je tu moglo bolje? Kako sam imao određeni strah da će izložba završiti ovako, postoji i strah da će moja i tuđa deca doći u situaciju da se tako nešto ponovi. Opet, nasuprot tome, postoji paradoks u tome da sa teritorija za koje se moja generacija tako zdušno klala, svi žele da odu. Ta energija o nedosanjanim teritorijama je dovela do toga da 25 godina kasnije ljudi ne žele da žive na ovim prostorima", rekao je Veljović.

POVIJEST JEDNE CIPELE – BOROVO U LAUBI

U Kući Lauba, u Zagrebu, u novembru se mogla razgledati izložba *Povijest cipele* koju je Borovo d.d. organiziralo u suradnji s Gradskim muzejom grada Vukovara te Muzejom vučedolske kulture. Cilj izložbe bio je javnosti predstaviti povijesnu priču razvoja obuće od početka vučedolske kulture pa do današnjih dana.

Izložba se održava i povodom 85. obljetnice otkako je u Borovu proizведен prvi par obuće. Davne 1931. Tomasz Bata podignuo je tvornicu, a priča na izložbi počinje još davne 2800. godine prije Krista, s početaka vučedolske kulture koja je ilustrirana svima poznatom vučedolskom čizmicom. Preko antike kada su se nosile calige, rimske vojne čizme za pješačenje, danas poznate kao rimljanke i srednjeg vijeka koje su obilježile drvene i kožne cipele, dolazimo do 20. stoljeća kada se pojavljuje obuća kakvu poznajemo danas. U tradicijskoj kulturi, uz narodne nošnje, nosile su se lakirane cipele i kožni opanci. Tada započinje i Borovska priča, priča gumenih čizama kaljača i kožnih cipela.

USTANOVA KULTURE PALILULA POSTALA CENTAR „VLADA DIVLJAN“

Ustanova kulture Palilula svečano je proglašena 26. novembra Centrom za kulturu "Vlada Divljan", u znak sjećanja na velikog rock muzičara i kompozitora. Tom prigodom publike je imala ekskluzivnu priliku pogledati i snimak

izvođenja naslovne muzičke numere iz budućeg dokumentarca "Nebeska tema" Mladenom Matičeviću o Divljanom (1958-2015) životu i djelu.

U prisustvu Divljanove supruge Dine Divljan, koja je za tu priliku doputovala iz Beča, kao i mnogobrojnih prijatelja, suradnika, kolega i poštovalaca, sjećanje na Divljana evocirali su Zdenko Kolar, sa kojim se družio od djetinjstva i nastavio suradnju i poslije raspada grupe VIS Idoli, te redatelj Darko Bajić, sa kojim je također surađivao, a koji je i doprinio ostvarenju ideje o novom gradskom kinu u novoimenovanom Centru za kulturu "Vlada Divljan".

"Srećan sam, jer kada ulazim u ovu zgradu, pod ovaj krov, vraćaju mi se stara vremena kada smo Vlada i ja bili tinejdžeri, kada smo sa 13-14 godina pronalazili put do tih zvezdanih trenutaka koje smo doživeli u karijeri", rekao je Kolar, prisećajući se i prvog časa gitare na koji su došli kod nastavnika gitare Branka Perišića. "Nisam mogao da ne pustim suzu", rekao je Kolar u emotivnom govoru i zahvalio opštini Palilula. "Centar za kulturu Vlada Divljan lepo zvuči. I Vlada bi bio zahvalan", doda je Kolar.

OTIŠLA I ESMA

Slavna makedonska pjevačica romskog porijekla Esma Redžepova Teodosievska, poznata kao "kraljica romske muzike", ali i kao humanitarka i borac za ljudska prava, preminula je 11. decembra u Skoplju u 73. godini, poslije kraće bolesti. Vijest o njenoj smrti primljena je sa tugom u cijeloj regiji i šire, uz podsjećanje na njen humanitarni rad i pozrtvovanost prema djeci, žrtvama nesreća i ratova.

Komemorativni skup povodom smrti Esme Redžepove bit će održan 12. decembra u svečanoj sali Skupštine grada Skoplja, čija je bila savjetnica. Dobitnica niza međunarodnih nagrada, od 2013. godine imala je status nacionalnog umjetnika Makedonije. Bila je dva puta nominirana i za Nobelovu nagradu za mir, najprije na inicijativu Crvenog križa Jugoslavije krajem 80-ih, a potom kao kandidatkinja Svjetske organizacije Roma. Sa suprugom Stevom Teodosievskim (1924-1997) usvojila je i odgojila 47 djece koja su bila bez roditeljskog staranja.

ISPRAVAK:

U časopisu *Prosvjeta* broj 132/133 dogodila se greška u rubrici Baština na stranici 31 u tekstu "GDJE JE NESTALA MUZEALIZACIJA SRPSKE KULTURE" autorice Ljiljane Vučašinović, krivo je potpisana fotografija.

ISPRAVAN POTPIS POD FOTOGRAFIJOM:

Otvorenje stalnog postava Muzeja Srba u Hrvatskoj, s lijeva: Dušan Brkić, Rade Žigić, nepoznati, Fedor Moačanin i Vladimir Bakarić (sa šeširom u ruci)

Ispričavamo se zbog pogreške.

Uredništvo

GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / JADRAN BOBAN / UROŠ BOJANOVIC / GORAN BORKOVIĆ
 DRAGANA BOŠNJAK / MARIJA BOŠNJAK / ZORAN DASKALOVIĆ / SNJEŽANA ĐORĐEVIĆ / SRĐAN GAGIĆ
 TOMISLAV JAKIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ / ŽELJKO KREŠOJEVIĆ / ANETA LALIĆ / DRAGAN MARKOVINA
 ĐORDJE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / ĐORĐE NEŠIĆ / IGOR RUŽIĆ / MILENA SEVEROVIĆ
 SANJA ŠAKIĆ / SINIŠA TATALOVIĆ / SANDRA USKOKOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNIJIĆ / NEVEN VULIĆ

AUTORI

NOVINSKI TEKSTOVI I FOTOGRAFIJE ITD BAND-a IZ 1980-ih

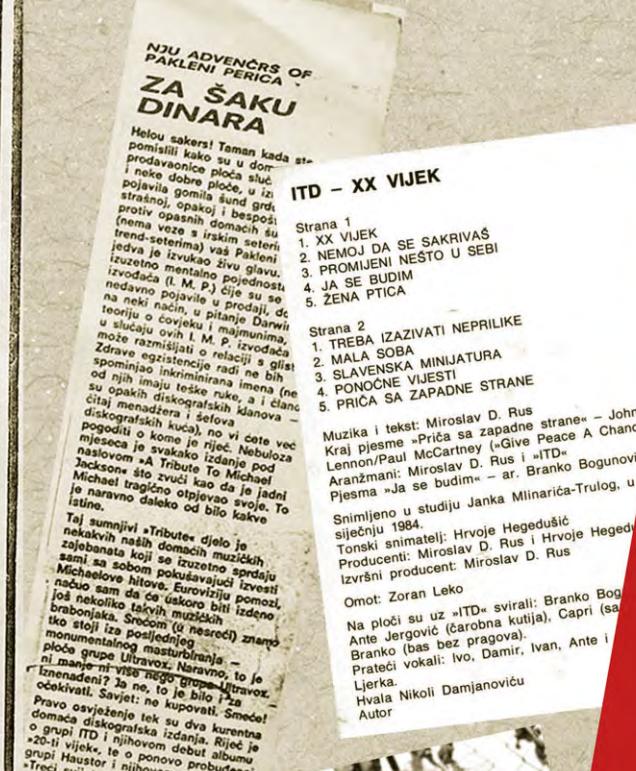
NOVA IZDANJA

ITD band XX vijek

LSY 61888 · CAY 1418

Album »XX vijek« debitantsko je ostvarenje grupe od koje se u glazbenim krugovima mnogo očekuje. Predvod je skladatelj i tekstopisac Miroslav D. Rus, koji je napisao svih 10 uvrštenih pjesama i sudjelovao u produkciji ploče sa snimateljem Hrvojem Hegedušićem.

LP »XX vijek« realiziran je siječnja 1984. u zagrebačkom »JM« studiju. Tri skladbe s ovog albuma već su zavidno eksponirane na radio valovima, a i ostale kompozicije imaju šansu da afirmiraju »ITD« ne samo među poklonicima rocka.

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN